

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
MEDIACIJOS KATEDRA

BOŽENA KARPIČ
Administracinės teisės išėstinių magistrantūros studijų studentė
Studijų programa 62401S109

ŽMOGAUS TEISIŲ UŽTIKRINIMO MECHANIZMAI
LIETUVOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Doc. Dr. D. Usik

Vilnius, 2011

TURINYS

I VADAS.....	3
1. BENDRA ŽMOGAUS TEISIŲ CHARAKTERISTIKA BEI JŲ APSAUGA.....	7
1.1 Žmogaus teisių samprata, esminiai bruožai bei jų klasifikavimas.....	7
1.2. Žmogaus teisių garantijų ir užtikrinimo mechanizmo samprata ir reikšmė.....	9
2. ASMENŲ, LAIKOMŲ ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE, TEISIŲ GYNYBA.....	13
2.1 Nuteistojo asmens teisinė padėtis ir jo žmogaus teisių užtikrinimo reikšmė.....	13
2.2. Tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos standartai bausmių vykdymo srityje	16
3. ŽMOGAUS TEISIŲ GYNYBOS INSTITUCIJŲ VAIDMUO UŽTIKRINANT	21
3.1. Neteisminės institucijos	21
3.1.1. Pataisos įstaigų vadovas.....	22
3.1.2. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos.....	24
3.1.3. Teisingumo ministerija	27
3.1.4. Seimo kontrolierių įstaiga.....	29
3.1.5. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba	33
3.1.6. Prokuratūra.....	34
3.2. Nevyriausybinės organizacijos.....	36
3.3. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT).....	38
3.4. Teisminės institucijos.....	40
3.4.1. Nacionaliniai teismai	41
3.4.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas.....	42
4. TYRIMAS	46
4.1. Tyrimo organizavimas	46
4.2. Tyrimo rezultatų analizė	47
IŠVADOS	63
PASIŪLYMAI	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	67
ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA	73
ANOTACIJA ANGLŲ KALBA	74
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	Error! Bookmark not defined.
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	Error! Bookmark not defined.
PRIEDAI.....	77

„Sakoma, kad niekas iš tikrųjų nepažįsta tautos tol,
kol neapsilanko jos kalėjimuose. Tautos nereikia
vertinti pagal tai, kaip ji elgiasi su aukštuomene,
bet pagal tai, kaip ji elgiasi su žemiausiu sluoksniu. „
(N. Mandela)

IVADAS

Tiriamoji problema. Kiekvienoje teisinėje valstybėje pagrindinis dėmesys koncentruojamas į žmogaus teisių garantijas. Vienas pagrindinių pilietinės visuomenės tikslų yra apsaugoti ir garantuoti žmogaus teises.¹ Civilizuota teisinė sistema pripažįsta, kad kiekvienas žmogus turi tam tikras pagrindines teises. Asmenys, atliekantys bausmes įkalinimo įstaigose, taip pat turi tam tikras teises, nors dėl įkalinimo kai kurios iš tų teisių ir laisvių yra apribotos. Žmogaus teisių apsauga jau ne vieną dešimtmetį peržengia valstybės ribas, tampa tarptautinės bendrijos reikalu. Pagal tarptautinių žmogaus teisių dokumentų nuostatas sukurta šiuolaikinė žmogaus teisių samprata ir universali sistema. Tokiose tarptautiniuose teisės aktuose kaip: Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ir kt., yra akcentuojama, kad žmogaus teisės turi būti gerbiamos.

Nors žmogaus teises gana plačiai reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija bei įstatymai, o taip pat ir tarptautinės sutartys, tačiau svarbus jų įgyvendinimo mechanizmas: kokia reali galimybė pasinaudoti žmogaus teisėmis ir jas apginti.² Darbo tiriamoji problema – asmenų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose, teisių apsauga. Lietuvoje veikianti bendra teisės normų ir institucijų sistema užtikrina ir nuteistųjų teises. Nuteistieji gali kreiptis tiek į nacionalines, tiek į tarptautines institucijas siekiant apginti savo pažeistas teises ir laisves. Teisės aktuose yra įtvirtinti nuteistųjų teisių apsaugos standartai, sukurtos institucijos, garantuojančios tinkamą įkalinimo įstaigose esančių asmenų teisių užtikrinimą ir gynybą jas pažeidus, tačiau svarbiausia yra tai, ar nuteistieji turi realią galimybę apginti savo teises ir ar tas gynybos mechanizmas iš tikrųjų veikia pakankamai efektyviai, o yra ne vien tik formali deklaracija. Darbo tiriamoji problema yra gana plati. Egzistuoja daugelis institucijų, įstaigų ir kitų mechanizmų, užtikrinančių žmogaus teisių apsaugą, tačiau šiame darbe bus aptarti tie mechanizmai, kurie daugiausia prisideda prie asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teisių ir laisvių gynybos: pataisos įstaigos, Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, Teisingumo

¹ Mesonis G. Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų gintis. – Vilnius: LTA, 2000, p.34.

² Žiobienė E. ir kt. Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007, p. 364 – 382.

ministerija, kontrolierių tarnybos, nevyriausybinės organizacijos, nacionaliniai teismai, tarptautiniai teismai bei komitetai.

Darbo temos aktualumas. Vyravo nuomonė, kad įkalinimas yra kaip „civilinė mirtis“, o nuteistieji yra „valstybės vergai“. Visos nuteistųjų teisės galėtų būti nugincytos jeigu teigtumėme, kad įkalinėti asmenys nėra laikomi žmonėmis.³ Nuteistas asmuo nepaisant to, kad yra izoliuojamas nuo visuomenės, lieka visavertis jos narys. Nuteistų asmenų teisių ir laisvių apribojimus nustatyti gali tik įstatymai. Tais atvejais, kai nuteistųjų asmenų teisės yra suvaržomos labiau nei to reikalauja įstatymai ir teismo nuosprendis, tai galima vertinti kaip teisių pažeidimą. Nuteistųjų teises ir laisves Lietuvoje reglamentuoja Bausmių vykdymo kodeksas ir Baudžiamasis kodeksas. Tačiau nepakanka vien tik numatyti teises ir laisves įstatymuose, būtina užtikrinti jų įgyvendinimą bei gynybą. Teisinės valstybės ir demokratinės visuomenės principai, tarptautiniai žmogaus teisių standartai nustato galimybes apginti pažeistas teises.⁴

Asmenų įkalinimo įstaigose skundų skaičius nuolat auga, tai parodo įvairių institucijų pateikiamos ataskaitos, pvz.: LR seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaitoje nurodyta, kad daugiausia sprendimų priimta dėl skundų, susijusių su Kalėjimų departamentui priklausančių pataisos namų pareigūnų veiksmais, – 403 sprendimai.⁵ Nemažai bylų dėl asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teisių pažeidimo nagrinėjo Europos Žmogaus Teisių Teismas. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti tokias bylas kaip Puzinas prieš Lietuvą,⁶ Karalevičius prieš Lietuvą,⁷ Savenkovas⁸ prieš Lietuvą ir kt. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą atlikdamas inspektavimą Lietuvos įkalinimo įstaigose taip pat nustatė nemažai pažeidimų. Buvo užfiksuoti fizinio ir psichinio smurto naudojimo atvejai tiek iš pareigūnų, tiek iš kitų nuteistųjų pusės (smūgiai kumščiu, lazdomis ir kt.), prastos materialinės kalinimo sąlygos (sanitarija, blogos būklės čiužiniai ant kurių miega nuteistieji, neįrengtos dušo kabinos darbo zonoje ir kt.), nuteistųjų užimtumo problemos ir kt.⁹

Aktualiomis problemomis laisvės atėmimo vietose yra reikalavimų neatitinkančios sąlygos – tardymo izoliatorių perpildymas, rūkymo toleravimas gyvenamosiose patalpose. Nemažai teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejų, neužtikrinamas informacijos konfidencialumas apie

³ Yvonne Jewks Handbook on prisons. Cullompton : Willan Publishing, 2007, p. 567.

⁴ Gončarko A., Nuteistųjų laisvės atėmimo teisės ir jų įgyvendinimas pagal Lietuvos ir Prancūzijos bausmių vykdymo įstatymus : daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 129.

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2009 m. veiklos ataskaita. <http://www.lrski.lt/files/373.pdf> [žiūrėta 2010 03 19]

⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Puzinas prieš Lietuvą, Nr. 63767/00.

⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Karalevičius prieš Lietuvą, Nr. 53254/99.

⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Savenkovas prieš Lietuvą, Nr. 871/02.

⁹ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.pdf> [žiūrėta 2010 02 18]

asmens sveikata, nuteistųjų korespondencijos cenzūravimo atvejai, pažeidžiama nuteistųjų teisė į pasimatymus.¹⁰ Taip pat viena iš pagrindinių problemų, susijusių su įkalintų asmenų teisių užtikrinimu, yra neetiškas pareigūnų elgesys, pvz.: kai tariamai apsvaigęs nuo alkoholinių gėrimų pareigūnas sumuša lazda nuteistąjį.¹¹ Visa tai rodo, kad būtina nagrinėti kaip yra užtikrinamos žmogaus teisės įkalinimo įstaigose.

Darbas yra aktualus ir tuo, kad iki šiol nebuvo pakankamai nuodugniai nagrinėti žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų aspektai. Teisinėje literatūroje nėra skiriama pakankamai dėmesio šiai temai, trūksta mokslinės literatūros, ypač lietuvių kalba. Mechanizmai, užtikrinantys žmogaus teises, viename ar kitame kontekste buvo nagrinėjami įvairiuose moksliniuose darbuose, tačiau kaip jie veikia užtikrinant asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teises Lietuvos teisės moksle skiriama mažai dėmesio.

Tyrimo objektas. Magistrinio darbo objektas yra valstybinių ir tarptautinių institucijų, įstaigų, pareigūnų bei nevyriausybinių organizacijų veiklos efektyvumas užtikrinant nuteistųjų teises.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Magistrinio darbo tikslas – nustatyti teisinio reguliavimo problemas bei atskleisti praktinio realizavimo trūkumus užtikrinant nuteistų asmenų teises.

Magistrinio darbo uždaviniai:

1. Atskleisti žmogaus teisių bei jų garantijų sampratą.
2. Aptarti nuteistųjų teisinės padėties reglamentavimo ypatumus.
3. Ištirti nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintus žmogaus teisių apsaugos mechanizmo normas ir standartus bei jų tobulinimo galimybes Lietuvos pataisos sistemoje.
4. Aptarti nacionalinių ir tarptautinių institucijų veiklos efektyvumą užtikrinant nuteistųjų teises.
5. Pateikti išvadas ir rekomendacijas dėl nuteistųjų teisių užtikrinimo gerinimo.

Tyrimo hipotezė. Šiuo metu egzistuojanti žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų sistema nėra pakankamai efektyvi ir veiksminga, todėl reikalauja tobulinimo.

Tyrimo šaltiniai. Nagrinėjant iškeltus uždavinius buvo naudoti Lietuvos ir užsienio autorių darbai, kurie įvairiais aspektais nagrinėjo žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvaujančių ir nuteistų asmenų teisių užtikrinime, sampratą, bruožus bei jų svarbą. Tyrimo šaltiniais tapo T. Birmontienės, E. Jarašiūno, E. Žiobienės., D. Gailiūtės, J. Blaževičiaus, G. Švedo, A. Gončarko, užsienio autorių Капицын В.М., Уткин В.А., Зубков А.И., Селиверстов В.И., А. Coyle ir kitų autorių

¹⁰ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2006 apžvalga. <http://www.hrmi.lt/leidinys/1/> [žiūrėta 2010 02 18]

¹¹ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 23 February 2000. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2001-22-inf-eng.htm> [žiūrėta 2010 02 18]

vadovėliai, monografijos, moksliniai straipsniai ir kita literatūra. Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir tikslą, magistro darbe ypatingas dėmesys skiriamas nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių įvairių institucijų, įstaigų bei tarnybų, kurios dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime, veiklą, taip pat jų veiklos ataskaitų bei kitos informacijos, pateiktos internetiniuose šaltiniuose analizei.

Tyrimo metodai: Tyrimo metu buvo naudojami tiek teoriniai, tiek empiriniai mokslinio tyrimo metodai. *Dokumentų analizės* metodas buvo naudojamas nagrinėjant nacionalinius bei tarptautinius dokumentus, teismų praktiką, veiklos ataskaitas. *Anketinė apklausa* buvo naudojama įvertinti nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumą. *Lyginamasis* metodas leido palyginti gautus tyrimo duomenis. Tokio lyginimo pagrindu daromos išvados apie šiuo metu veikiančios žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų sistemos veiklos efektyvumą ir veiksmingumą. *Sisteminės analizės* metodas leido atskleisti tyrimui panaudotą teorinę ir empirinę medžiagą bei ją panaudoti iškeltiems uždaviniams atskleisti. *Statistinė analizė* – analizuojami statistiniai duomenys, pateikiami žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos ataskaitose. *Apibendrinimo* metodas leido pateikti išvadas bei pasiūlymus dėl nuteistųjų teisių užtikrinimo gerinimo. Apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui didelę reikšmę turėjo kompleksinis šių metodų taikymas.

Darbo struktūra: Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, 4 skyriai, kurie skirstomi į smulkesnius poskyrius, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, anotacija lietuvių ir anglų kalbomis, santrauka lietuvių bei anglų kalbomis, taip pat priedai.

Pirmasis darbo skyrius yra skirtas temos teorinės medžiagos išdėstymui. Šiame skyriuje pateikiama bendra žmogaus teisių charakteristika bei jų garantijų ir užtikrinimo mechanizmo samprata ir reikšmė.

Antrajame darbo skyriuje gilinamasi į asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teisių gynybą bei tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus bausmių vykdymo srityje.

Trečiasis darbo skyrius skirtas teisminių ir neteisminių žmogaus teisių užtikrinimo institucijų vaidmens, dalyvaujant nuteistų asmenų teisių užtikrinime, analizei.

Ketvirtajame skyriuje analizuojami atlikto tyrimo rezultatai.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai.

1. BENDRA ŽMOGAUS TEISIŲ CHARAKTERISTIKA BEI JŲ APSAUGA

1.1 Žmogaus teisių samprata, esminiai bruožai bei jų klasifikavimas

Žmogaus teisės – šiuolaikinė civilizacijos esminė vertybė. Jos yra ne tik teisinė, bet ir filosofinė, politinė, dorinė kategorija. Sunku pateikti vienintelę žmogaus teisių sąvoką. Šiuo metu žmogaus teisių terminas yra įvairiai vartojamas: žmogaus teisės, žmogaus prigimtinių teisės, pagrindinės teisės ir laisvės ir kt. Dažniausiai šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Kaip kai kurie autoriai pažymi, šios teisės ir laisvės nėra nei laisvės, nei teisės, bet yra siekiai ir standartai, kurie turi būti taikomi ir kuriais turi būti vadovaujama.¹² Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumas, universalumas, nedalumas, jos vieną kitą sąlygoja, yra pagrįstos žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Labiausiai per visą žmonijos istoriją paplitęs supratimas apie žmogaus teises – tai jų priklausomybės kildinimas „iš prigimties“.¹³ Tiek demokratinių valstybių konstitucijos, tiek ir tarptautinės sutartys nustato, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinių. Todėl jas reglamentuojant, nustatant jų ribojimo aplinkybes, numatant jų įgyvendinimo tvarką, būtina išlaikyti pagarbą žmogaus teisėms ir jokių būdų nenustatyti tokio reguliavimo, kuris paneigtų prigimtinių žmogaus teisių pobūdį. Žmogaus teisės yra pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių.¹⁴

Išskiriama nemažai teorinių žmogaus teisių klasifikacijų, sudarytų pagal įvairius kriterijus ir vadovaujantis skirtingu požiūriu į pačią žmogaus teisių sampratą. Žmogaus teises galima skirstyti pagal teisių įtvirtinimo pobūdį, pagal jų turinį, pagal subjektą, kuriems jos skirtos grupės, pagal teisių ribojimo galimybes ir kitus kriterijus.¹⁵ Pagal žmogaus teisių įtvirtinimo pobūdį, taip pat ir pagal teisinę galią, žmogaus teises galėtume skirstyti į pagrindines konstitucines, įtvirtintas konstitucijose, ir suformuluotas kituose teisės aktuose. Konstitucinių teisių apsaugai yra skiriamas ypatingas dėmesys, jų apsaugą garantuoja ir konstitucinės priežiūros institucijos.

Pagal galimybes riboti teises jas galėtume klasifikuoti į absoliučias t.y. neribojamas – pvz.: teisė į gyvybę, draudimas kankinti ir taikyti žiaurias bausmes, ir teises, kurios tam tikromis sąlygomis gali būti ribojamos, pvz.: laisvė, nuosavybė, teisė į informaciją ir kt. Pagal teisių turinį žmogaus teises galėtume

¹² Birmontienė T., Jarašiūnas E., Maksimaitis M. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 274.

¹³ Petkuvienė R., Žmogaus teisių samprata teisnumo ir subjektinės teisės požiūriu // Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2006, 6(84), p. 87.

¹⁴ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 5.

¹⁵ Andrulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 44.

grupuoti į pilietines ir politines teises, ekonomines, socialines ir kultūrinės teises. Žmogaus teisių skirstymas pagal turinį pateiktas lentelėje.

Lentelė. Žmogaus teisių skirstymas pagal turinį

Negatyviosios teisės	Pilietinės teisės	teisė į gyvybę; teisė į asmens laisvės neliečiamumą; teisė į asmens neliečiamumą; saviraiškos laisvė; teisė į informaciją; nuosavybės neliečiamumas.
	Politinės teisės	teisė dalyvauti valdant savo šalį; rinkimų teisė; peticijų teisė; teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą ir juos apskųsti; teisė piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus.
Pozityviosios teisės	Socialinės, ekonominės bei kultūrinės teisės.	teisė į mokslą; teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą; teisė turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas; teisė gauti teisingą atlygį už darbą; teisė į sveikatos priežiūrą, socialinę apsaugą; teisė gauti senatvės, invalidumo, našlaičių pensijas; teisė sudaryti santuoką.

Šaltinis: Sudaryta pagal Čiočys A., 2008, p. 70-81. Birmontienė T., 2001, p. 296-332.

Atskiriant pilietines ir politines teises nuo socialinių, ekonominių ir kultūrinių, dažnai argumentuojama tuo, kad pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos „negatyviosioms teisėms“, tai reiškia, kad valstybei draudžiama jas pažeisti, ji turi nesikišti į jų įgyvendinimą, o socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės priskiriamos „pozityviosioms“, t.y. jos reikalauja valstybės veiksmų ir išlaidų.¹⁶ Iki šiol kalbėjome apie individualių teisių terminus, tačiau kai kurios teisės gali būti ir kolektyvinės, pvz.: tautinių mažumų teisės. Kolektyvinės teisės kartais vadinamos solidarumo teisėmis ir priskiriamos vadinamosioms „trečiosios kartos teisėms“, t.y. istoriškai susiformavusioms vėliausiai. Tokioms teisėms priskiriama teisė į taiką, sveiką aplinką ir kt.¹⁷

Asmens teisių ir laisvių apimtis ir turinys pasikeičia, jei jis padaro nusikaltimą ir yra teismo nuteisiamas. Kiekvienas iš mūsų turime tam tikrą teisinį statusą: studento, moksleivio, pensininko ir pan. Išskiriamos trys asmens teisinio statuso rūšys: bendras visų piliečių teisinis statusas; kokios nors piliečių kategorijos specialus teisinis statusas; piliečio individualus teisinis statusas. Asmenys, patenkantys į santykių, kurie atsiranda atliekant bausmes, sritį, turi specialų teisinį statusą – nuteistų asmenų teisinį

¹⁶ Andriulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 46

¹⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Maksimaitis M. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 281.

statusą, kuris įtvirtina tas teises ir laisves, kuriomis gali naudotis nuteisti asmenys bausmės atlikimo metu. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau-LR BVK) 10 straipsnio 1 d., nustato: „*bausmes atliekantys Lietuvos Respublikos piliečiai turi visas Lietuvos Respublikos piliečiams įstatymų nustatytas teises, laisves ir pareigas su apribojimais, kuriuos numato Lietuvos Respublikos įstatymai ir teismo nuosprendis*“. Tai reiškia, kad nepaisant specialiosios nuteistųjų padėties, jiems išlieka visos svarbiausios bendros visiems piliečiams teisės ir pareigos, kurių neapriboja paskirta bausmė, tačiau teisinės padėties teisių ir laisvių turinys susiaurėja, atsiranda naujų įpareigojimų.¹⁸ Kiek asmens teisės ir laisvės bus ribojamos, priklauso nuo teismo paskirtos bausmės rūšies. Panaikinus mirties bausmę,¹⁹ griežčiausia bausmė, kurią numato LR BK yra laisvės atėmimas. Laisvės atėmimo bausmė izoliuoja asmenis nuo visuomenės, teisėtai apriboja jų judėjimo laisvę ir priverčia patirti daugelį kitų suvaržymų.²⁰ (plačiau apie nuteistojo asmens teisinę padėtį bus nagrinėjama 2.1. skyriuje).

Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, kurios valdžia apima visą teritoriją ir kuri yra skirta visų žmonių, nepaisant jų teisinio statuso, teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti. Be to, valstybė įpareigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsinosi ar ribojimo.²¹

1.2. Žmogaus teisių garantijų ir užtikrinimo mechanizmo samprata ir reikšmė

Žmogaus teisių ir laisvių apsauga yra itin svarbi demokratinei teise grindžiamai valstybei, nes joje vertybė yra pats žmogus. Neužtenka vien tik juridiskai įtvirtinti teises. Reali žmogaus teisių apsauga turi tapti kiekvienos valstybės nacionalinės politikos prioritetu.²²

Žmogaus teisių užtikrinimą valstybėje atskleidžia joje egzistuojanti garantijų sistema. Teisių ir laisvių garantijos – tai sąlygos būdai ir priemonės, užtikrinančios jų praktinį įgyvendinimą, apsaugą ir gynimą.²³ Žmogaus teisių apsauga tai sistema teisės normų, valdžios institucijų ir organizacijų, siekiančių

¹⁸ Селиверстов В.И. Уголовно - Исполнительное право. Вопросы и ответы. Москва, Юриспруденция 2003, p. 22.

¹⁹ „Mirties bausmė Lietuvoje buvo panaikinta 1998 m., gruodžio 21 d., Seimui priėmus LR BK 22, 24, 42, 43, 49, 50, 54¹, 71, 75, 105, 227¹, 227³ straipsnių pakeitimo įstatymą Nr. VIII-983 (Žin., 1998, Nr. 115 – 3238), kuriuo LR BK 24 str., 1 d., nustatė, kad „Laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra pagrindinė bausmė, teismo skiriama baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais“ (Blaževičius J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p.34).

²⁰ Lazarus L. Contrasting prisoners' rights: a comparative examination of Germany and England, New York: Oxford University Press, 2004, p. 1.

²¹ Žiobienė E. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, Nr. 9 (111), p. 86.

²² Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa. – Vilnius: Teisės institutas, 2005, p. 5.

²³ Čiočys A.P. Teisės pagrindai, Mokomoji knyga. – Vilnius: VVAM, 2008, p. 82.

panaikinti ar sumažinti žmogaus teisių pažeidimus.²⁴ Žmogaus teisių ir laisvių garantijas galima apibūdinti kaip tam tikrą teisės normų, principų ir priemonių sistemą, kuri padeda užtikrinti žmogaus teises ir laisves. Ši sistema veikia kaip vientisas mechanizmas.²⁵

Žmogaus teisių garantijas galėtume skirti į teisines ir neteisines. Neteisinėms bendro pobūdžio garantijoms galėtume priskirti valstybės valdžios įgyvendinimo pagrindus, valstybės valdymo formą, jos politinį režimą, valdžių padalijimo principą ir kt. Teisinės garantijos – tai teisės normų ir institucijų sistema. Teisines garantijas dar galima skirti į materialines, procesines ir institucines. Materialinėms garantijoms priskirtina Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose įtvirtintos žmogaus teisės ir jų apsauga. Svarbiausia žmogaus teisių materialinė garantija yra tokių teisių katalogo įtvirtinimas Konstitucijoje ir jų bendrųjų garantijų formulavimas. Prie svarbių konstitucinių principų, turinčių įtaką žmogaus teisių garantijoms, galėtume priskirti Konstitucijos 7 straipsnio deklaruojamas nuostatas, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, ir galioja tik paskelbti įstatymai. Konstitucijos 30 straipsnio formuluojama nuostata, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Procesinėms garantijoms reikėtų priskirti asmens, kurio teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, teisę kreiptis į teismą. O institucinės garantijos apima institucijas, kurioms yra priskirta žmogaus teisių gynyba.²⁶

Valstybė garantuodama žmogaus teisių apsaugą, privalo ne tik priimti žmogaus teises užtikrinančius teisės aktus, tinkamai juos įgyvendinti, teisėtai spręsti kylančius ginčus, bet taip pat nustatyti žmogaus teisių apsaugą užtikrinančių institucijų sistemą. Žmogaus teisių apsauga užtikrinama įvairiais lygmenimis. Galime išskirti tokius žmogaus teisių apsaugos institucinius lygmenis:

- tarptautinis lygmuo;
- regioninis lygmuo;
- nacionalinis lygmuo.

Tarptautinė žmogaus teisių gynimo institucijų sistema sukurta tarptautinių žmogaus teisių instrumentų pagrindu. Tai Jungtinėse Tautose sukurtas ir veikiantis modelis, kurį įsipareigoja gerbti valstybės – narės. Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau JTO) vienas iš veiklos uždavinių yra susijęs su pagarbos žmogaus teisėms ir jų užtikrinimo skatinimu pasauliniu mastu. Ši uždavinį vienokiais ar kitokiais būdais ir priemonėmis įgyvendina įvairios JTO institucijos. Kaip pavyzdį galima būtų paminėti

²⁴ Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты. – Москва, 2003, p. 140.

²⁵ Andriulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 52.

²⁶ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 348.

Žmogaus teisių komisiją, Vyriausiąją žmogaus teisių komisarą, Žmogaus teisių centrą ir kt. Šiuolaikinė tarptautinė teisė išskverbė į tradicinę valstybių vidaus teisės sferą – individo teises ir ėmė jas reglamentuoti bei ginti tarptautiniu lygmeniu. Valstybė šiuo metu jau nebegali vadovautis nesikišimo į valstybės vidaus reikalus principu ir teigti, kad žmogaus teisės lieka išimtinė jos vidaus kompetencijos dalimi. Todėl valstybės, prisiimdamos tarptautinius įsipareigojimus, tapdamos įvairių tarptautinių žmogaus teisių sutarčių šalimis, privalo griežtai laikytis ir vykdyti savo pareigas pagal atitinkamas sutartis.²⁷

Valstybės, plėtodamos tarptautinę žmogaus teisių sistemą, kartu siekė ir regioninio tarpusavio bendradarbiavimo užtikrinant žmogaus teises. Todėl kūrėsi regioninės organizacijos, o jų pagrindu buvo priimtos tarptautinės žmogaus teisių sutartys, ne tik numatančios svarbiausias žmogaus teises, bet sukuriančios kontrolės institucijas bei sistemas. Buvo sukurta aktyviai žmogaus teises ginanti regioninė organizacija – Europos Taryba, kurios Statutas buvo pasirašytas 1949 m. gegužės 5 d.²⁸ Šio Statuto 3 str. pabrėžiama teisinės valstybės idėja, kuri sudarys sąlygas asmenims valstybių vidaus teisėje garantuoti pagrindines žmogaus teises ir laisves. Galima būtų teigti, kad ši organizacija ir jos rėmuose sukurtos teisinės normos labiausiai įtakojo ir iki šiol įtakoja Lietuvos teisinę sistemą žmogaus teisių apsaugos sistemos kūrimo, tobulinimo bei jos stiprinimo požiūriu. Regioniniame lygmenyje taip pat veikia Europos žmogaus teisių teismas (toliau EŽTT). Pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau EŽTK) sukurtas mechanizmas vertinamas kaip efektyvi teisių gynimo priemonė. Vis dažniau kalbama apie EŽTT, kaip įstaigą, galinčią atstatyti teisingumą, pažeidus žmogaus teises.²⁹

Kaip jau buvo minėta valstybė, garantuodama žmogaus teisių apsaugą, turi nustatyti institucijų sistemą, kuri užtikrintų žmogaus teisių apsaugą. Lietuvos Respublikoje veikia daug valstybinių institucijų, kurios savo veikla turi prisidėti prie Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių užtikrinimo. Vienos iš jų pagal savo atliekamas funkcijas prisideda prie daugumos konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos (pavyzdžiui, teismai, prokuratūra), kitų veikla liečia kai kurių teisių apsaugą (pavyzdžiui, Valstybinė darbo inspekcija gina žmonių teises, susijusias su jų darbu).³⁰ Taigi galime išskirti teisminį ir neteisminį žmogaus teisių gynimo mechanizmą. Nei Lietuvos Respublikos Konstitucija, nei įstatymai neįvardija nė vienos valstybės institucijos kaip nacionalinės žmogaus teisių institucijos. Atsižvelgiant į šalies nacionalinės žmogaus teisių instituciją, vaidmuo, sudėtis ir kompetencijos ribos skiriasi, tačiau jos

²⁷ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 23.

²⁸ Europos Tarybos Statutas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-481.

²⁹ Andrulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p.77.

³⁰ Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos. – Vilnius: LTU, 2000, p. 49.

daugiau ar mažiau atitinka bendrus tarptautinius standartus.³¹ Be valstybių pareigos užtikrinti teisių ir laisvių apsaugą, Konstitucija ir įstatymai nustato specialias teises normas, leidžiančias kiekvienam žmogui savo teises ir laisves ginti savarankiškai įvairiais įstatymų neuždraustais būdais: kreiptis į teismą, kontrolierių tarnybas, visuomenines organizacijas ir kt.

Asmenys, atliekantys bausmes įkalinimo įstaigose taip pat gali pasinaudoti žmogaus teisių gynybos mechanizmais. Nustatytos procedūros, kurios leidžia įkalintiems asmenims kreiptis į kompetentingus asmenis, institucijas ar įstaigas. LR BVK 100 str. numato nuteistųjų teisę kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus bei tarnautojus, visuomenines organizacijas ir tarptautines institucijas su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais. LR BVK 101 str. užtikrina įkalintų asmenų teisę gauti teisinę pagalbą laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu. Taip pat nuteistieji turi teisę kreiptis asmeniniais klausimais į pataisos įstaigų vadovybę, tarnybų vadovus bei Teisingumo ministerijos ir Kalėjimų departamento darbuotojus pagal kompetenciją.³² Nuteisti asmenys gali pasinaudoti tarptautiniu lygmeniu veikiančiais žmogaus teisių gynybos mechanizmais. Visų pirma nuteistieji, dėl jiems iškilusių klausimų, turi kreiptis į pataisos įstaigos administraciją, o nepavykus klausimo išspręsti šiame lygmenyje, galima kreiptis į aukštesnes pagal hierarchiją institucijas. Be to, yra nemažai institucijų, kurios atlieka pataisos įstaigų kontrolę ir tokiu būdu užtikrina, kad nuteistųjų teisės būtų tinkamai realizuojamos.

Apibendrinant galima teigti, kad nacionalinės priemonės ir institucijų sistema, skirta ginti pažeistoms žmogaus teisėms, yra pirminė grandis užtikrinant žmogaus teises ir laisves. Vėliau gali būti pasinaudota regioniniais ir tarptautiniais žmogaus teisių gynybos mechanizmais. Nuteistiesiems laisvės atėmimu suteikiama nemažai galimybių pataisos įstaigose kreiptis dėl teisių gynybos. Sukurta valstybės institucijų sistema turi garantuoti kiekvieno žmogaus teisių ir laisvių apsaugą, ir tai, kad žmogus nebūtų paliekamas vienas su savo problema. Tinkamo žmogaus teisių įgyvendinimo sąlyga – gerai veikiantis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas.³³

---

³¹ Žiobienė E. Nacionalinė žmogaus teisių institucija/ Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 13.

³² Teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 “Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 76-3498, 187 punktas.

³³ Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas, konferencijos medžiaga. Lietuvos žmogaus teisių centras. – Vilnius, 1997, p. 5.

1. ASMENŲ, LAIKOMŲ ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE, TEISIŲ GYNYBA

2.1 Nuteistojo asmens teisinė padėtis ir jo žmogaus teisių užtikrinimo reikšmė

Žmogaus laisvė yra vienas svarbiausių prigimtinių gėrių, kuris demokratinėje ir teisinėje valstybėje gali būti ribojamas tik išimtiniais atvejais, kartu esant tam tikriems pagrindams ir tik pagal įstatymuose įtvirtintas procedūras. Laisvės garantija, jos neliečiamumas yra būtina sąlyga, kad žmogus galėtų nevaržomai naudotis ir daugeliu kitų prigimtinių ar jam suteiktų teisių. Visgi žmogaus laisvė nėra absoliuti, ją riboja atsakomybė ir kito žmogaus laisvė. Todėl laisva, demokratinė ir teisinė valstybė, kaip tam tikra laisvų žmonių organizuotumo forma, nustato tam tikras įstatymines žmogaus laisvės ribas, būtinas valstybei egzistuoti ir atitinkančias visuotinės gerovės siekį, o jas peržengiantiems asmenims gali laisvę apriboti ar net ją kuriam laikui atimti.³⁴ Teisinę žmogaus laisvės garantiją išraišką įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsnis, kuris numato, kad niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.³⁵ Panašias nuostatas nustato ir tarptautinių teisės aktų straipsniai, pvz.: Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 str.,³⁶ numato: „ kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir saugumą. Niekam laisvė negali būti atimta kitaip, kaip šiais atvejais, ir įstatymo nustatyta tvarka . . .”, Jungtinių Tautų visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3, 4 str.³⁷ : „ kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą. Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas; visų formų vergija ir prekyba vergais yra draudžiama“, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 9 str.³⁸ : „ kiekvienas asmuo turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę. Niekas negali būti savavališkai areštuotas ir sulaikomas. Niekam laisvė negali būti atimta kitaip, kaip tokiais pagrindais ir laikantis tokios procedūros, kokius yra nustatęs įstatymas.” ir kt.

Įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui, asmuo tampa bausmių vykdymo teisės subjektu bei įgyja nuteisto asmens teisinį statusą. Nuteistųjų teisinės padėties sampratą Lietuvos bausmių vykdymo teisės moksle daugiausia nagrinėjo tokie mokslininkai kaip: G. Švedas, J. Blaževičius ir A. Gončarko.

Pagal J. Blaževičių (2004), „**nuteistojo teisinė padėtis** – tai konstitucinių, pilietinių ir nuteistiesiems bausmių vykdymo įstatymų suteiktų bendrųjų ir specialiųjų teisių visuma, priklausanti nuo paskirtosios bausmės rūšies, jos tikslų ir nuteistojo elgesio vykdant (atliekant) bausmę“. (p. 128). Pasak G.

³⁴ Sakalauskas G. Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Autorių grupės vadovas A. Čepas. Vilnius, 2005, p. 266.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014, p. 5.

³⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

³⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

³⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.

Švedą (2003), „**nuteistųjų teisinė padėtis**, tai subjektyvios teisės, laisvės ir pareigos, kurias įgyja nuteistasis asmuo įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui, kuriuo paskirta bausmė, šios bausmės atlikimo metu.“ (p. 152). A.Gončarko pateikia savo **nuteistojo teisinės padėties** apibrėžimą. Jo nuomone nuteistojo teisinę padėtį sudaro bendras asmens teisinis statusas su apribojimais, kuriuos nustato baudžiamieji ir bausmių vykdymo įstatymai bei teismo nuosprendis, ir teisės, laisvės ir pareigos, reguliuojamos bausmių vykdymo teisės aktais.³⁹

Asmenų, atliekančių bausmes, teisinės padėties turinį sudaro nuteistųjų teisės ir laisvės, teisėti interesai bei pareigos. **Nuteistojo teisės ir laisvės** – tai teisės normose nustatytos bausmių vykdymo teisinio santykio subjekto galimo elgesio ribos ir taisyklės, kuriomis subjektas naudojasi savo nuožiūra.⁴⁰ Pagal Blaževičių J. (2004), „nuteistųjų subjektyvi teisė – tai įtvirtinta ir valstybės garantuojama nuteistojo realaus atitinkamo elgesio ir naudojimosi socialinėmis gėrybėmis galimybė, kuri užtikrinama teisinėmis pareigūnų ir institucijų, vykdančių bausmes, ir kitų šių teisinių santykių dalyvių pareigomis.“ (p. 128).

J. Blaževičius nuteistųjų teises skirsto į keturias grupes: 1. **Konstitucinės**. Šios teisės, laisvės ir pareigos yra bendros visiems LR gyventojams, taip pat ir asmenims, atliekantiems bausmes įkalinimo įstaigose. Pavyzdžiui, LR Konstitucijos 25 str., nustato, kad žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Konstitucijos 21 str., numato, kad negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai su žmogumi be jo žinios ir laisvo sutikimo ir kt. 2. **Pilietinės**. Šių teisių grupė siejama su konkrečios valstybės pilietybe. Konstitucijos 34 str., 1 d., nustato, kad piliečiai, kuriems rinkimų diena yra sukakę 18 metų, turi rinkiminę teisę. Bausmes atliekantiems LR piliečiam BVK 13 str., 1d., suteikia teisę dalyvauti rinkimuose, referendume arba visuotinėje apklausoje (plebiscite). 3. **Bendrosios visiems nuteistiesiems**. Šias teises turi visi nuteistieji, neatsižvelgiant į tai, kokios rūšies bausme jie nuteisti, kokie jos tikslai ir koks yra nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu. Bendrąsias nuteistųjų teises įtvirtina LR BVK 11 straipsnis. 4. **Specialiosios**. Specialiosios teisės ypatingos tuo, kad priklauso nuo paskirtos bausmės rūšies, yra nustatytos bausmių vykdymo teisės normomis, jos įgyvendinamos nuolat ir gali keistis atsižvelgiant į nuteistojo elgesį. LR BVK 92 str., suteikia nuteistiesiems teisę įsigyti maisto produktų ir būtiniausių reikmenų, nuteistųjų teisė susirašinėti (LR BVK 99 str.) ir kt.

Teisės moksle nemažai diskutuojama dėl teisės ir laisvės sąvokų skirtingumo. Teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisės ir laisvės, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus

³⁹ Gončarko A., Nuteistųjų laisvės atėmimu teisės ir jų įgyvendinimas pagal Lietuvos ir Prancūzijos bausmių vykdymo įstatymus : daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 30.

⁴⁰ Švedas G., Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 155.

funkcionavimo sferoje, į kurią valstybė negali kištis., pvz.: minties laisvė.⁴¹ LR BVK 15 str., nustato nuteistųjų tikėjimo ir sąžinės laisvę.

Nuteistojo pareigos – teisės normomis nustatytos bausmių vykdymo teisinio santykio subjekto – nuteistojo privalomo elgesio ribos ir taisyklės, kurių jis negali atsisakyti vykdyti arba laikytis.⁴² Įkalintų asmenų pareigas galima skirstyti į bendrąsias ir specialiąsias. Bendrosios pareigos privalomos visiems nuteistiesiems neatsižvelgiant į bausmės rūšį, o specialiąsias nuteistųjų pareigas nustato atskirų rūšių bausmių vykdymo tvarką ir sąlygas reglamentuojantys LR BVK straipsniai.

„**Nuteistųjų teisėti interesai** – tai pagal teisės normas įtvirtintas konkretus nuteistųjų siekis pasinaudoti vienomis ar kitomis gėrybėmis, galimas tik bausmių vykdymo institucijos administracijai ar teismui atitinkamai įvertinus nuteistųjų elgesį“. (J. Blaževičius 2004, p. 129). Nuteistųjų teisėtų interesų turinį sudaro trys elementai. Pirmas elementas tai nuteistųjų siekis gauti tam tikrą gėrį, pvz.: teisė gauti papildomą pasimatymą. 2. Įgalintų subjektų t.y. pataisos įstaigos administracijos ar teismo tam tikrų veiksmų atlikimas, kuris suteikia galimybę pasinaudoti atitinkama galimybe. 3. Galimybė kreiptis į kompetentingus subjektus dėl teisėtų interesų gynimo.⁴³

Nuteisto asmens teisinė padėtis nėra statiška, ji gali keistis. Jeigu nuteistasis bausmės atlikimo metu pavyzdingai elgiasi, jo teisinė padėtis gali būti švelninama ir atvirkščiai. Nuteistojo asmens teisinė padėtis griežtinama atimant tam tikras specialias teises ar lengvatas, taip pat nustatant papildomas pareigas ar apribojimus, jeigu jis nevykdo jam nustatytas pareigas ar pažeidinėja nustatytus draudimus. Nuteistojo teisinės padėties švelninimas bei griežtinimas turi atitikti proporcingumo reikalavimus ir būti nuoseklus bei laipsniškas.⁴⁴ Nuteistų asmenų teisinė padėtis taip pat gali priklausyti nuo bausmės tikslų, t.y. kuo valstybė labiau ekonomiškai ir teisiškai išsivysčiusi, tuo tobulesnė joje demokratija, tuo geresnė nuteistųjų teisinė padėtis, bei bausmės rūšies. Kuo bausmė griežtesnė, tuo daugiau apribojimų ir pareigų turi nuteistas asmuo ir atvirkščiai, kuo bausmė švelnesnė, tuo daugiau teisių ir laisvių.⁴⁵

Nepakanka vien tik įtvirtinti nuteistųjų laisvės atėmimo bausme teises ir laisves teisės aktuose, būtina skirti ypatingą dėmesį jų užtikrinimui. Paskirus laisvės atėmimo bausmę, asmuo izoliuojamas nuo visuomenės ir siunčiamas bausmę atlikti įkalinimo įstaigoje. Vykdamas bausmę, nesiekama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą. Jokiomis aplinkybėmis ar pagrindais nei valstybė,

⁴¹ Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p.5.

⁴² Blaževičius J., Usik D., Švedas G., Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, p 59.

⁴³ В.И.Селиверстов Понятие и содержание правового положения лиц, отбывающих наказание// Уголовно - Исполнительное право. Вопросы и ответы. Москва,Юриспруденция 2003, p. 24.

⁴⁴ Švedas G., Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p 154-155.

⁴⁵ Blaževičius J., Usik D., Švedas G., Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, p. 127.

nei privatūs subjektai negali nesilaikyti arba pažeisti šio draudimo. Kadangi nuteistų asmenų teisių užtikrinimas ir realizacija priklauso nuo pataisos įstaigos administracijos darbo, labai svarbu, kad įkalinimo įstaigos bei jose dirbantys asmenys suprastų, kad nuteistieji išsaugo visas savo kaip žmonių teises ir privalo juos gerbti. Nuteisti laisvės atėmimo bausme yra nuolat izoliuoti, jiems sunkiau, negu žmonėms laisvėje, apginti savo pažeistas teises. Be to, laisvės atėmimo vietos yra labai uždaros, tik asmenys, turintys atitinkamus leidimus, gali patekti į tokias įstaigas. Todėl tai, kas vyksta tokių įstaigų viduje bei tai, ar jose bausmes atliekančių asmenų teisės yra tinkamai užtikrinamos, yra žinoma ne visiems. Būtent dėl to, įkalinimo įstaigose turi būti sukurtas ir realiai veikti efektyvus žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmas.

Apibendrinant nuteistojo teisinę padėtį ir jo teisių užtikrinimo reikšmę reikia pabrėžti, kad asmenys, atliekantys bausmes įkalinimo įstaigose, nepaisant to už kokį nusikaltimą yra nuteisti, nėra beteisiai. Teismas priimdamas nuosprendį ir paskirdamas laisvės atėmimo bausmę, apriboja laisvę, bet neatima žmoniškumą.⁴⁶ Jų teisės yra apribojamos tiek, kiek reikalauja teismo paskirta bausmė. Asmenims, iš kurių atimta laisvė, paliekamos visos teisės, kurios nėra teisiškai atimamos paskyrus laisvės atėmimo bausmę ar kardomąjį kalinimą.⁴⁷

2.2. Tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos standartai bausmių vykdymo srityje

Siekiant užtikrinti veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių apsaugą nepakanka vien atskirų valstybių taikomų priemonių bei nacionalinių institucijų sistemos, o būtinas tarptautinis reglamentavimas ir tarptautiniu lygiu veikiantys mechanizmai.⁴⁸ Individo padėtis šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje jau pasikeitusi ta linkme, jog individui pati tarptautinė teisė tiesiogiai suteikia daug teisių bei garantijų.⁴⁹

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 str. 3 d. nustato, kad „*Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.*“ Valstybės, tapdamos tarptautinių žmogaus teisių sutarčių šalimis, prisiima įsipareigojimus gerbti ir užtikrinti žmogaus teises ir laisves, o asmenims suteikiama galimybė jų pažeistas teises ginti ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Tarptautiniai teisės aktai žmogaus teisių, elgesio su nuteistaisiais srityse turi įtakos bausmių vykdymo politikai. LR BVK 4 str. nustato, kad „*Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu šiame Kodekse išdėstytosios, taikomos tarptautinės*

⁴⁶ Coyle A. A human rights approach to prison management. Handbook for prison staff, 2002, p. 31, http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/pdf2/fco_pdf_prisonreformhandbook [žiūrėta 2010 11 25]

⁴⁷ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ .

⁴⁸ Gailiūtė D. Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos institucijos / Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 253.

⁴⁹ Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos respublikos teisėje. Vilnius: Teisės projektų ir tyrimo centras, 2005, p. 12.

sutarties taisyklės.“ Lietuvos Respublika yra ratifikavusi daugelį konvencijų, tarptautinių sutarčių, ji pripažįsta eilę rezoliucijų ir rekomendacijų. Lietuvos Respublikos įstatymai turi garantuoti kiekvienam Lietuvos teritorijoje esančiam ir jos jurisdikcijai priklausančiam asmeniui teises, pripažįstamas pagal tarptautinius dokumentus, netaikant jokios diskriminacijos.

Įkalinčių asmenų teisinę padėtį reglamentuoja ne tik nacionaliniai, bet ir tarptautiniai teisės aktai, kurie nustato tarptautinius elgesio su nuteistaisiais standartus. Šiose aktuose įtvirtinta tarptautinė patirtis bausmių vykdymo srityje bei humaniškos bausmių vykdymo sistemos vystymosi tendencijos.⁵⁰ Svarbiausius teisės aktus bausmių vykdymo srityje priima Jungtinių Tautų Organizacija bei Europos Taryba. Dauguma tarptautinių teisės aktų ne tik įtvirtina nuteistų asmenų teises ir laisves bei reikalavimus valstybėms įstatymų leidyboje bei praktinėje veikloje remtis pagrindiniais principais, įtvirtintais tarptautiniuose dokumentuose, tokiais kaip: su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, turėtų būti elgiamasi taip, kad būtų užtikrinta pagarba žmogaus teisėms, išsaugota sveikata bei savigarba; nuteistiesiems paliekamos visos teisės, kurios nėra teisiškai atimamos paskyrus bausmę; diskriminacijos draudimas ir kt., bet taip pat pabrėžia, kad būtina sukurti įtvirtintų teisių ir laisvių apsaugos mechanizmus. *Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(2006) 2 „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“* įtvirtina nuostatas, kad kalinimo įstaigas reguliariai turi tikrinti vienas iš valstybinių organų su tikslu įvertinti, ar vadovavimas joms atitinka nacionalinių įstatymų ir tarptautinės teisės reikalavimus, o taip pat ir šių taisyklių nuostatas. Nepriklausomos institucijos stebi, kokios yra kalinių laikymo sąlygos ir elgesys su jais, o apie stebėjimo rezultatus skelbia viešai.⁵¹ Ši Europos Tarybos rekomendacija pabrėžia, kad įkalinimo įstaigų kontrolę turi atlikti tiek valstybinės institucijos, tiek nepriklausomos tarnybos. Rekomendacija, kad laisvės atėmimo vietų kontrolę taip pat atliktų nepriklausomi subjektai, nereiškia, kad abejojama valstybinių institucijų vykdoma kontrolė šioje srityje, tačiau turima omenyje, kad nepriklausomi subjektai yra dar vienas papildomas garantas, užkertantis kelią įkalinimo įstaigose laikomų asmenų teisių pažeidimams. Pati valstybė gali pasirinkti nepriklausomo stebėjimo vykdymo formas, tačiau labai svarbu, kad nepriklausomą stebėjimą atliktų kvalifikuoti specialistai, kurie galėtų pateikti naudingas rekomendacijas esamai situacijai gerinti. Nepriklausomą įkalinimo įstaigų stebėjimą kai kuriose šalyse vykdo apmokytų savanorių grupės, kurios lankosi laisvės atėmimo vietose bei bendraudami su nuteistaisiais išsiaiškina pagrindines jų problemas, susijusias su jų teisių užtikrinimu. Tokios savanorių grupės veikia kaip mediatoriai tarp įkalinimo įstaigos administracijos ir nuteistųjų. Svarbu, kad kontrolę atliekančių subjektų pateikiamos

⁵⁰ Уткин В.А., Зубков А.И. Международные стандарты обращения с осужденными // Уголовно исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика XX века : учебник для вузов. Москва : Инфра-М-Норма. 1997, p.541

⁵¹ Recommendation Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=955747> žiūrėta [2011 01 21]

ataskaitos, rekomendacijos ir kita medžiaga būtų vieša.⁵² Jungtinių Tautų *priimtos Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės (1955 m.)* taip pat akcentuoja, kad įkalinimo įstaigos turi būti pastoviai tikrinamos kvalifikuotų ir patyrusių inspektorių, kuriuos skiria kompetentingi valdžios organai. Tokių inspektorių tikslas tikrinti ar įkalinimo įstaigos laikosi galiojančių įstatymų, jų veikla ir priimami sprendimai yra teisėti.⁵³

Coyle A. išskiria trys būdus, kuriais gali būti vykdoma įkalinimo įstaigų kontrolė: 1. *Neformali civilinė kontrolė*. Šią kontrolę atlieka asmenys, tiesiogiai nesusiję su įkalinimo įstaigų veikla, pvz.: sveikatos priežiūros specialistai, socialiniai darbuotojai, nevyriausybinų organizacijų atstovai ir kt. 2. *Administracinė kontrolė*, kurią vykdo tarpžinybinės institucijos, pvz.: Kalėjimų departamentas. 3. *Nepriklausoma kontrolė*. Vienas iš subjektų vykdančių šios rūšies kontrolę yra Ombudsmeno institucija.⁵⁴

Didelę reikšmę tarp nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų turi tarptautinės organizacijos bei institucijos, kurios kontroliuoja kaip valstybės laikosi priimtų pagal tarptautinius teisės aktus įsipareigojimų. Pagal Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (toliau - Paktas) yra įsteigtas **Žmogaus teisių komitetas**, kurio funkcijas galima suskirstyti į tris grupes: 1. valstybių pranešimų-ataskaitų apie Pakto įgyvendinimą nagrinėjimas. Ataskaitų teikimas yra privalomo pobūdžio mechanizmas. 2. tarpvalstybinių skundų – pranešimų dėl žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų Pakte, pažeidimų nagrinėjimas. Šiam kontrolės mechanizmui yra sąlyga - valstybės turi būti padariusios specialų pareiškimą, jog pripažįsta Žmogaus teisių komiteto kompetenciją nagrinėti tokius skundus. 3. individualių peticijų dėl Pakte įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimų nagrinėjimas. Tam reikalinga, kad valstybė būtų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvaus protokolo dalyvė. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas turi du papildomus protokolus: Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto **fakultatyvinį protokolą**,⁵⁵ priimtą 1966 m. ir numatantį privačių asmenų peticijos teisę kreiptis į Žmogaus teisių komitetą. Lietuvoje šis protokolai įsigaliojo 1992 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto **antrąjį fakultatyvų protokolą**,⁵⁶ priimtą 1989 m. dėl mirties bausmės panaikinimo. Lietuvoje protokolai dėl mirties bausmės panaikinimo įsigaliojo 2002 m. Nors Žmogaus teisių komiteto priimami sprendimai yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau valstybės, įsipareigojusios pagal Paktą, privalo juos gerbti. Be to,

---

⁵² Commentary on Recommendation (2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM%282005%29163&Language=lanEnglish&Ver=add&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864> žiūrėta [2011 03 07]

⁵³ Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders 1955. <http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm> žiūrėta [2011 01 21]

⁵⁴ Coyle A. A human rights approach to prison management. Handbook for prison staff, 2002., p. 111.

⁵⁵ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolai// Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3289.

⁵⁶ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis fakultatyvinis protokolai mirties bausmei panaikinti// Valstybės žinios, 2001, Nr. 75-2641.

Žmogaus teisių komiteto autoritetas yra gana didelis ir jo sprendimai daugeliu atvejų veiksmingai įgyvendinami.⁵⁷

Regioniniu lygmeniu svarbų vaidmenį užtikrinant nuteistųjų teises atlieka Europos **Žmogaus Teisių Teismas** įkurtas pagal 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją.⁵⁸ Asmenys, atliekantys bausmes įkalinimo įstaigose, gali kreiptis, išnaudoję visas gynybos priemones valstybės viduje, į EŽTT, jeigu jie mano, kad buvo pažeistos jų teisės ar laisvės, kurias numato Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (plačiau apie EŽTT bus nagrinėjama 3.4.2 skyriuje). EŽTK taip pat numato individualių peticijų teisę bei tarpvalstybinių bylų nagrinėjimą.

Skirtingai nuo kitų žmogaus teisių sutarčių, Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą neįtvirtina jokių žmogaus teisių, o yra skirta reglamentuoti priežiūros institucijos – **Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą** veiklą.⁵⁹ Komiteto užduotis yra tirti, kaip elgiamasi su asmenimis, kuriems atimta laisvė ir, jei reikia, sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiaurais, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo. Komitetas vykdo inspektavimo procedūrą. Po kiekvieno inspektavimo Komitetas pateikia valstybei ataskaitą apie nustatytus faktus ir rekomendacijas, susijusias su asmenų, kuriems atimta laisvė, apsaugos gerinimu.⁶⁰ Be vykdomos inspektavimo procedūros, Komitetas kuria žmogaus teisių užtikrinimo standartus bausmių vykdymo srityje. Kaip pavyzdį, galima paminėti tokius tarptautinius nuteistųjų teisių užtikrinimo standartus: nuteistasis, kurio atžvilgiu buvo panaudotos specialiosios prievartos priemonės, turėtų turėti teisę į tai, kad jį nedelsiant apžiūrėtų, o, jei reikia, ir gydytų gydytojas. Be to, labai svarbu, kad kiekvienas specialiųjų priemonių panaudojimo atvejis būtų registruojamas. Nuteistiesiems, kurie yra nuteisti už seksualinio pobūdžio nusikaltimus, kyla daug didesnis pavojus būti užpultiems kitų kalinių, todėl, siekiant apsaugoti tokius nuteistuosius, kaip vieną iš būdų Komitetas siūlo išskirstyti juos po visą įkalinimo įstaigą bei sukurti tokių kalinių integracijai tinkamą atmosferą, o personalas turi nuoširdžiai ir tvirtai kovoti prieš bet kokius žiaurumo ar persekiojimo požymius. Reikėtų skatinti konstruktyvius, o ne konfrontacinius santykius tarp kalinių ir darbuotojų, tai leistų sumažinti įkalinimo įstaigų aplinkai būdingą įtampą bei smurto atvejų ir netinkamo

---

⁵⁷ Andriulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 67.

⁵⁸ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁵⁹ Gailiūtė D. Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos institucijos // Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 374.

⁶⁰ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment // The CPT in breath. <http://www.cpt.coe.int/en/about.htm> [žiūrėta 2010 12 05]

elgesio kalinių atžvilgiu tikimybę.⁶¹ Komitetas savo ataskaitose akcentuoja ir nuteistųjų teisių gynybos mechanizmų svarbą. Efektyvios skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros - tai svarbiausia kalinių apsauga nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu. Kaliniai turėtų turėti plačias galimybes pateikti skundus įkalinimo įstaigų sistemoms, tiek ir kitiems kompetentingiems organams. Jie taip pat turėtų turėti galimybę konfidencialiai pasimatyti su atitinkamu pareigūnu. Komitetas mano, jog ypatingai svarbu, kad kiekvienoje įstaigoje reguliariai lankytųsi nepriklausomi organai (pvz.: inspektorių taryba arba priežiūrą vykdančios teisėjas), kurie būtų įgalioti nagrinėti kalinių skundus (o jei reikia, ir imtis atitinkamų priemonių) bei inspektuoti įstaigos patalpas. Tai taip pat gali vaidinti svarbų vaidmenį šalinant tarp pataisos įstaigos vadovybės ir konkretaus kalinio arba bendrai visų kalinių iškylančius nesutarimus. Tiek kalinių, tiek ir pataisos įstaigos darbuotojų labai yra svarbu, jog būtų oficialiai nustatytos ir praktikoje taikomos aiškios drausminės taisyklės. Drausminės procedūros turėtų užtikrinti kaliniams teisę pasiaiškinti dėl jiems inkriminuojamo pažeidimo ir bet kokias paskirtas nuobaudas apskusti vyresniems pareigūnams.⁶² (plačiau apie Komitetą bus nagrinėjama 3.3. skyriuje).

1999 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė rezoliuciją, kuria buvo įsteigtas **Žmogaus teisių komisaro** (toliau – Komisaras) institutas. Išskiriamos tokios pagrindinės Komisarų funkcijos: skatinti efektyvų žmogaus teisių užtikrinimą ir padėti valstybėms įgyvendinti Europos Tarybos žmogaus teisių standartus, nustatyti galimus žmogaus teisių teisinės bazės ir praktikos trūkumus, palengvinti nacionalinių ombudsmenų ir kitų žmogaus teisių institucijų veiklą ir pateikti patarimų ir informaciją dėl žmogaus teisių regione. Komisaras nenagrinėja individualių skundų, tačiau gali priimti išvadas ir imtis platesnių iniciatyvų, remdamasis individualių asmenų pateikta informacija apie žmogaus teisių pažeidimus. Taip pat Komisaras vyksta į valstybes ir vertina žmogaus teisių situaciją jose.⁶³ 2003 m. lapkričio 23-26 dienomis Komisaras apsilankė Lietuvoje. Šio vizito metu Komisaras aplankė dvi įkalinimo įstaigas: Lukiškių tardymo izoliatorių – kalėjimą bei Pravieniškių 3 pataisos namus. Po vizito Komisaras pateikė ataskaitą, kurioje aptaria nuteistųjų teisių situaciją aplankytose įkalinimo įstaigose, bei rekomendacijas situacijai gerinti, o valstybė vėliau turi atsakyti Komisarui, kokių priemonių ėmėsi, siekiant įgyvendinti pateiktas rekomendacijas.⁶⁴

Įkalinimo įstaigose bausmes atliekančių asmenų teisių užtikrinime dalyvauja ir **Ombudsmeno institucija**. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijoje „Dėl ombudsmeno institucijos“

---

⁶¹ CPT standartai. CPT bendrųjų ataskaitų svarbiausieji skyriai, <http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf> žiūrėta [2011 01 14]

⁶² Ten pat.

⁶³ Gailiūtė D. Regioninės žmogaus teisių apsaugos institucijos// Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 369.

⁶⁴ Commissioner for human rights. Country monitoring. http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/countryreports_en.asp žiūrėta [2011 03 02]

pabrėžiama ombudsmeno institucijos svarba kiekvienos valstybės nacionalinių institucijų sistemoje. Ombudsmeno institucija leidžia užtikrinti geresnę žmogaus teisių gintį ir kokybiškesnę, atsakingesnę viešąjį administravimą.⁶⁵ Kiekviena valstybė, atsižvelgdama į nacionalinių žmogaus teisių gynimo institucijų sistemos tobulinimo poreikį ar tarptautinių organizacijų rekomendacijas, sukūrė savitas ombudsmeno institucijas arba jų modelį pritaikė pagal kitose valstybėse veikiančias tradicijas.⁶⁶

Apibendrinant tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus baudsių vykdymo srityje reikėtų pabrėžti, kad juose nustatytos elgesio su netekusiais laisvės asmenimis taisyklės (normos ir rekomendacijos), kurios numato kaip turi būti ar gali būti sukurti mechanizmai, užtikrinantys įkalintų asmenų teises bei apsaugantys nuo kankinimų ar kitokio žiauraus ar nežmoniško elgesio su jais. Tarptautiniai teisės aktai ne tik įtvirtina nuteistų asmenų teises ir laisves, bet kartu numato jų apsaugos mechanizmus. Akcentuojama, kad nuteistieji turėtų plačias galimybes kreiptis į įkalinimo įstaigos administraciją bei kitas kompetentingas institucijas, konfidencialiai susitikti su pareigūnais. Ypač pabrėžiama įkalinimo įstaigų kontrolė. Daugumos aukščiau aptartų tarptautiniu lygiu įsteigtų institucijų, dalyvaujančių ir nuteistų asmenų teisių užtikrinime, priimami sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau turi tarptautinį pripažinimą ir valstybės gera valia jų laikosi.

3. ŽMOGAUS TEISIŲ GYNYBOS INSTITUCIJŲ VAIDMUO UŽTIKRINANT NUTEISTŪJŲ TEISES

3.1. Neteisminės institucijos

Pagal tai į kokias institucijas kreipiamasi dėl pažeistų teisių ir laisvių gynimo, skiriami du jų gynimo būdai: teisminis ir neteisminis. Neteisminė gynyba yra skirta užtikrinti asmens teisių ir laisvių apsaugą nesikreipiant į teismą. Valstybinės neteisminės institucijos prisideda ne tik prie žmogaus teisių gynimo, bet ir atlieka kontrolės funkciją.⁶⁷ Įkalintų asmenų teisių gynimoje dalyvauja tokios neteisminės institucijos: pataisos įstaigos, Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos, Teisingumo ministerija, prokuratūra, kontrolierių tarnybos, nevyriausybinės organizacijos bei tarptautinės neteisminės institucijos. Kiekvienos išvardytos institucijos funkcijos bei uždaviniai, susiję su žmogaus teisių gynimo įkalinimo įstaigose, bus aptartos plačiau kituose poskyriuose.

---

⁶⁵ The Recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 615 (2003). The institution of ombudsman. <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta03/erec1615.htm> žiūrėta [2011 03 07]

⁶⁶ Žiobienė E. Ombudsmeno institucija/ Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p.61.

⁶⁷ Pranevičienė B. Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje. Monografija.- Vilnius, 2003, p.80-82.

3.1.1. Pataisos įstaigų vadovas

Terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes vykdo pataisos įstaigos ir kalėjimas. Pagrindinis pareigūnas, kuris vadovauja įkalinimo įstaigai yra įstaigos vadovas. Pagal Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymą⁶⁸ **įstaigos vadovas** - valstybės tarnautojas, priimtas vadovauti valstybės ar savivaldybės institucijai ar įstaigai. Pataisos įstaigos direktorius yra tiesiogiai pavaldus Kalėjimų departamento direktoriui ir atskaitingas teisingumo ministrui. Įstaigos vadovas yra toks asmuo, kuris organizuoja ir kontroliuoja visą pataisos įstaigos veiklą, atsako už įstaigai keliamų uždavinių įgyvendinimą, pagal savo kompetenciją leidžia įsakymus, duoda nurodymus bei įpareigojimus pavaldžioms tarnyboms ar atskiriems jų darbuotojams ir užtikrina jų vykdymo kontrolę, tvirtina įstaigos padalinių nuostatus ir pareigybių aprašymus, atsakingas už drausminių nuobaudų paskyrimą ir pan.⁶⁹

Pataisos įstaigos vadovo veikla neapsiriboja vien tik įstaigos valdymu, jis dalyvauja ir nuteistųjų teisių užtikrinime. Įkalinti asmenys, turėdami asmeninių klausimų, gali kreiptis į pataisos įstaigų vadovą. Įrašai apie nuteistųjų priėmimą asmeniniais klausimais daromi specialiaame apskaitos žurnale. Taip pat įkalinimo įstaigose atliekantys bausmes asmenys gali kreiptis su pasiūlymais, peticijomis, prašymais, skundais į įstaigos direktorių. Tokie rašytiniai pasiūlymai, skundai, prašymai, peticijos įstaigos vadovui perduodami per vieną darbo dieną nuo jų įteikimo pataisos įstaigos direktoriaus paskirtam administracijos atstovui momento. Atsakymus į nuteistųjų pasiūlymus, prašymus (pareiškimus), peticijas ir skundus įgalioti darbuotojai įteikia per tris darbo dienas nuo jų gavimo momento pasirašytinai.⁷⁰ Įstaigos vadovas nagrinėja skundus dėl pataisos įstaigos pareigūnų veiksmų ir sprendimų. Pagal LR BVK 183 str. 1 d. pataisos įstaigų pareigūnų veiksmai ir sprendimai per vieną mėnesį skundžiami įstaigos vadovui ir turi būti išnagrinėti per 20 darbo dienų nuo jų gavimo dienos, o jei dėl skundo atliekamas tyrimas, – per dvidešimt darbo dienų nuo tyrimo baigimo dienos.

Įstaigos direktorius vykdo ir personalo veiksmų priežiūrą. Pavyzdžiui, pataisos įstaigos direktorius arba jį pavaduojantis pareigūnas, arba pataisos įstaigos direktoriaus pavaduotojas ne rečiau kaip kartą per dvi savaites tikrina, kaip darbuotojai laikosi pataisos įstaigos direktoriaus įsakymu patvirtinto nuteistųjų priėmimo asmeniniais klausimais grafiko ir kaip vykdomi šio priėmimo metu priimti sprendimai.⁷¹ Ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį bendrame apsaugos ir priežiūros pareigūnų susirinkime arba šių pareigūnų mokymų metu aptaria jų tarnybos rezultatus, nurodo trūkumus bei būdus ir priemones jiems

⁶⁸ Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 45-1708.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 168 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2566.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 “Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 76-3498,

⁷¹ Ten pat, 191 punktas.

pašalinti. Ne rečiau kaip du kartus per savaitę tikrina apsaugos budinčiąsias pamainas.⁷² Tokiu būdu vykdoma teisėtumo kontrolė įstaigos viduje bei siekiama užkirsti kelią nuteistųjų teisių bei kitiems pažeidimams. Tokia kontrolė įstaigos viduje, autorės nuomone, yra būtina todėl, kad pasitaiko skundų, dėl nuteistųjų teisių pažeidimų, neteisėtais pareigūnų veiksmais. Viena iš problemų įkalinimo įstaigose yra atvejai, kai nuteistųjų skundus nagrinėja pareigūnai, kurių veiksmus asmuo skundžia. Tai kelia didelį nuteistų asmenų nepasitenkinimą, nes pareigūnas tiriantis skundą, kuriame jis pats skundžiamas, objektyvaus tyrimo atlikti negali.⁷³ Be to, tokiais veiksmais pažeidžiama viešojo administravimo įstatymo 23 str., 5d.⁷⁴ bei pareiškėjo teisė į nešališką skundo nagrinėjimą. Įstaigos vadovas turi užtikrinti, kad jam pavaldūs asmenys tinkamai vykdytų savo pareigas. Europos komitetas prieš kankinimą ar kitokį žiaurų ar nežmonišką elgesį ar baudimą 2008 metų pateiktoje po vizito Lietuvoje ataskaitoje rekomenduoja, kad įkalinimų asmenų skundai dėl pareigūnų smurtinių veiksmų prieš juos, būtų nagrinėjami nepriklausomos nuo pataisos įstaigos institucijos, pageidautina Kalėjimų departamento.⁷⁵ Tai leistų užtikrinti tyrimo objektyvumą.

Kadangi įkalinimo įstaigoms būdingas uždarumas, tam tikri bausmes atliekančių asmenų teisių pažeidimai gali būti nuslėpti įstaigos viduje, o nuteistojų skundas nenagrinėjamas. Dėl to nuteistiesiems turi būti suteikta teisė kreiptis į aukštesnes pagal hierarchiją institucijas. Tokią teisę suteikia LR BVK 183 str. 2 d., kuri nustato, kad „<...>bausmes vykdančių įstaigų vadovų veiksmai ir sprendimai per vieną mėnesį gali būti skundžiami Kalėjimų departamento direktoriui <...>“. Svarbu pabrėžti, kad valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnams ir tarnautojams bei tarptautinėms institucijoms adresuoti skundai yra netikrinami t.y. pataisos įstaigos administracija negali patikrinti jų turinio (BVK 100 str. 2 d.). Tai yra taip pat vienas iš būdų kuriuo siekiama užkirsti kelią nuteistųjų teisių pažeidimams įstaigos viduje. Deja, viena iš aktualių problemų įkalinimo įstaigose yra nuteistųjų skundų dėl susirašinėjimo su valstybės ar tarptautinėmis institucijomis cenzūravimo. Kaip pavyzdį galima pateikti bylą *Valašinas prieš Lietuvą*,⁷⁶ kurią nagrinėjo EŽTT. Byloje pareiškėjas skundėsi, kad jam atliekant bausmę Pravieniškių kolonijoje (1998 m.), įstaigos administracija atplėšdavo jo laiškus skirtus tarptautiniam teismui taip pat nurodė, kad vėlesni jo laišškai šiai institucijai nebuvo išsiunčiami. EŽTT išnagrinėjęs visas aplinkybes bei faktus

⁷² Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. direktoriaus įsakymas „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 89-3361.

⁷³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2009 metų veiklos ataskaita <http://www.lrski.lt/files/373.pdf> žiūrėta [2011 01 19]

⁷⁴ „Draudžiama persiųsti skundą nagrinėti viešojo administravimo subjektui, jo administracijos padaliniui arba perduoti nagrinėti pareigūnui, valstybės tarnautojui ar darbuotojui, kurių veiksmams yra skundžiami.“ Viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2975.

⁷⁵ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008.

<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.pdf> [žiūrėta 2011 01 07]

⁷⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Valašinas prieš Lietuvą*, Nr. 44558/98

nustatė, kad buvo pažeistas korespondencijos cenzūravimas. Laiškai, skirti valstybės, savivaldybės bei tarptautinėms institucijoms gali būti peržiūrimi siekiant užkirsti kelią nusikaltimams ar kitiems pažeidimams ar apsaugoti kitų asmenų teisės ir laisvės, tačiau šioje byloje tokios būtinybės nebuvo. Kita praktinė problema, susijusi su įkalinimų asmenų teisių užtikrinimu, yra įkalinimo įstaigų pareigūnų laiškų išsiuntimo tvarkos nesilaikymas. Pareiškėjas V.M. nurodė, kad 2010 m. sausio 5 d., 2010 m. vasario 20 d. ir 2010 m. kovo 15 d. Vilniaus 2-ųjų pataisos namų pareigūnui įteikė išsiųsti registruotus laiškus, bet Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba laiškų negavo, kadangi jie nebuvo išsiųsti (neįteiktas dokumentas, patvirtinantis išsiuntimą), o jam nebuvo suteikta teisinė pagalba kitoje byloje.⁷⁷

Taigi, visus iškilusius klausimus nuteistieji pirmiausiai sprendžia per įstaigos administraciją, todėl galima teigti, kad įkalinimų asmenų teisių užtikrinimas ir realizacija visų pirma priklauso nuo pataisos įstaigos darbo, todėl labai svarbu, kad pataisos įstaigos vadovas turėtų stiprius vadybos įgūdžius, kurių dėka organizuotų bei kontroliuotų įstaigos darbą taip, kad tinkamai būtų užtikrinamos nuteistųjų teisės.

3.1.2. Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos

Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Departamentas) yra įstaiga, organizuojanti kardomojo kalinimo (suėmimo) ir teismų nuosprendžiais paskirtų bausmių vykdymą.⁷⁸ Vykdamas teisinės sistemos reformą, 2000 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos bausmių vykdymo sistema perduota iš Vidaus reikalų ministerijos valdymo srities į Teisingumo ministerijos valdymo sritį. Pataisos reikalų departamentui grąžintas nepriklausomos Lietuvos tarpukario laikais turėtas pavadinimas, ir dabar oficialus jo pavadinimas - **Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos**. Departamentas turi 11 jam pavaldžių įkalinimo įstaigų, kurios vykdo kardomąjį kalinimą (suėmimą) ir laisvės atėmimo bausmę, 48 teritorines pataisos inspekcijas, kurios vykdo bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, ir lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų prieš terminą asmenų priežiūrą, ir Mokymo centrą, kuriame mokomi naujai priimti į tarnybą departamentui pavaldžiose įstaigose darbuotojai.⁷⁹ Departamentas bei jam pavaldžios įstaigos sudaro vieningą organizacinę sistemą - bausmių vykdymo sistemą. Departamento kompetencija ir funkcijos nustatytos teisingumo ministro įsakymu patvirtintuose nuostatuose, kuriuose nustatytos šios įstaigos funkcijos, teisės, finansavimo šaltiniai, darbo organizavimo tvarka ir vidaus valdymo struktūra. Departamentui vadovauja direktorius, kurį skiria į pareigas ir atleidžia iš pareigų teisingumo ministras. Departamento direktorius yra tiesiogiai

⁷⁷ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. Lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁴³ – 631/2010

⁷⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2000. rugsėjo 1 d. įsakymas Nr. 184 „Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 76.

⁷⁹ Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos. Struktūra ir kontaktai. Istorija. http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=sk_ist&lang=1 žiūrėta [2011 01 07]

pavaldus teisingumo ministrui ir asmeniškai atsako už Departamentui pavestų uždavinių bei funkcijų vykdymą, teikia teisingumo ministrui įstatymų ir kitų teisės aktų bausmių vykdymo sistemos veiklos klausimais projektus, leidžia įsakymus, nurodymus ir įsakymais tvirtinamus kitus teisės aktus, užtikrina jų vykdymo kontrolę bei vykdo kitus jam pavestus uždavinius. Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų veikla grindžiama teisingumo, teisėtumo, žmogaus teisių ir laisvių gerbimo, suimtųjų ir nuteistųjų lygybės prieš suėmimo ir bausmių vykdymo įstatymus, humanizmo, bausmių vykdymo individualizavimo, progresyvaus bausmių atlikimo ir viešumo principais.⁸⁰

Departamento nuostatos įtvirtina tokius šios įstaigos uždavinius bei funkcijas: 1. sudaryti sąlygas asmenims, kuriems teisėjo ar teismo nutartimi kardomąja priemone paskirtas kardomasis kalinimas (suėmimas) laikyti; 2. užtikrinti teismų nuosprendžių (nutarčių), kuriais nuteista laisvės atėmimu, vykdymą; 3. sudaryti įstatymuose nustatytas sąlygas bausmei vykdyti (atlikti) ir organizuoti pataisymo priemonių taikymą nuteistiesiems; 4. rengia Teisingumo ministerijos pavedimu ir savo iniciatyva įstatymų, LR Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų, susijusių su bausmių vykdymo sistemos reforma, projektus; 5. organizuoja ir kontroliuoja kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietų veiklą užkardant rengiamus bei tiriant padarytus nusikaltimus, teikia šiuo klausimu praktinę pagalbą; 6. nagrinėja LR įstatymų, LR Vyriausybės ir teisingumo ministro nustatyta tvarka pareiškimus, pasiūlymus ir skundus bausmių vykdymo sistemos veiklos klausimais, imasi reikiamų priemonių jiems spręsti; 7. organizuoja ir kontroliuoja personalo parinkimą dirbti Departamente bei jam pavaldžiose įstaigose ir valstybės įmonėse, personalo mokymą, kvalifikacijos kėlimą ir perkvalifikavimą; 8. organizuoja kartu su Teisingumo ministerija arba savarankiškai tarptautines konferencijas bausmių vykdymo klausimais ir kt.

Išanalizavus Departamento uždavinius bei funkcijas galima teigti, kad jis yra tiesiogiai atsakingas už bausmių vykdymą, įkalinimo įstaigų kontrolę bei nuteistųjų teisių užtikrinimą. Šį teiginį pagrindžia tai, kad vienas iš bausmių vykdymo principų yra teisėtumo principas, kuris nulemia bausmes vykdančių institucijų, pareigūnų bei sprendimų teisėtumo kontrolę. Tarp institucijų vykdančių įkalinimo įstaigų kontrolę yra Kalėjimų departamentas. Departamentas, įgyvendindamas jam pavestus užduotis, turi teisę kontroliuoti kaip Departamentui pavaldžios įstaigos laikosi LR įstatymų ir tarptautinių sutarčių, vykdo LR Vyriausybės nutarimus, teisingumo ministro ir Departamento direktoriaus įsakymus, kitus teisės aktus bei turi teisę duoti privalomus nurodymus nustatytiems įstatymų bei kitų teisės aktų pažeidimams pašalinti. Kalėjimų departamentas nagrinėja pareiškimus, pasiūlymus ir skundus bausmių vykdymo sistemos veiklos klausimais. Be to, Departamento direktorius nagrinėja nuteistų asmenų skundus dėl bausmių vykdymo įstaigų vadovų veiksmų ir sprendimų. Skundams paduoti galioja vieno mėnesio terminas. Tokie

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas// Valstybės žinios, 2000, Nr. 135 - 5230.

skundai turi būti išnagrinėti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo jų gavimo dienos, o jei dėl skundo atliekamas tyrimas, per 20 dienų nuo tyrimo baigimo dienos. Pagal Departamento 2009 metų veiklos ataskaitą buvo gauti 2335 suimtųjų ir nuteistųjų skundai ir prašymai (atitinkamai per 2008 m. buvo gauta 2503 suimtųjų ir nuteistųjų skundų ir prašymų) ir 460 asmenų prašymų ir 5 skundai. Kalėjimų departamento atstovai dalyvavo 285 teisiniuose bylų nagrinėjimuose. Daugiausia įkalinti asmenys skundžiasi dėl sveikatos priežiūros paslaugų bei kalinimo sąlygų.⁸¹ Toks didelis nuteistų ir suimtų asmenų skundų skaičius Departamentui rodo, kad nuteistieji nėra patenkinti įkalinimo įstaigų vadovų priimtais sprendimais jų atžvilgiu, todėl kreipiasi į aukštesnes institucijas.

Svarbu pabrėžti, kad nuteistų asmenų skundams, dėl bausmių vykdymo įstaigų vadovų veiksmų ir sprendimų, taikoma privaloma ikiteisminė ginčo nagrinėjimo tvarka. Būtent Departamentas šiuo atveju yra ikiteisminė ginčo nagrinėjimo institucija. Teismai nenagrinėja tų pareiškėjų skundų, kuriems taikoma privaloma ikiteisminė ginčų nagrinėjimo tvarka. Pavyzdžiui, Kauno apygardos administracinis teismas 2010 m. kovo 15 d. nutartimi pareiškėjo skundą atsisakė priimti. Vienas iš pareiškėjo prašymų buvo įpareigoti Kauno tardymo izoliatorių pašalinti padarytus pažeidimus 2009 m. rugsėjo 29 d. rašte Nr. 49/303. Teismas nurodė, jog *ginčas šioje byloje yra kilęs dėl Kauno tardymo izoliatoriaus priimtų sprendimų. Tokių ginčų nagrinėjimui yra taikoma išankstinė ginčų nagrinėjimo ne per teismą tvarka (Bausmių vykdymo kodekso 183 str. 3 d.). Administracinių bylų teisenos įstatymo 32 straipsnio 1 dalis nustato, kad pareiškėjas, nesutinkantis su išankstinio ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka institucijos sprendimu, gali kreiptis į administracinę teismą per dvidešimt dienų nuo sprendimo gavimo dienos.*⁸² Kalėjimų departamento direktoriaus veiksmai ir sprendimai skundžiami apygardos administraciniam teismui.

Departamentas prisideda prie žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo įkalinimo įstaigose ne tik vykdydamas šių įstaigų teisėtumo kontrolę bei nagrinėdamas skundus, bet ir rengdamas įvairius LR Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų, susijusių su bausmių vykdymo sistemos reforma, projektus. Pavyzdžiui, siekiant užtikrinti reikalingą nuteistųjų su negalia priežiūrą bei tinkamas tokių asmenų bausmės atlikimo sąlygas, buvo parengtas ir patvirtintas nuteistųjų, kuriems įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu paskirta arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, paskyrimo į konkrečią patalpos įstaigą ar areštinę tvarkos pakeitimas. Siekiant užtikrinti saugią ir ekonomišką laisvės atėmimo vietų veiklą, nuteistiesiems (suintiesiems) teisės aktų nustatytas laikymo, o personalui – darbo sąlygas, 2009 m. rugsėjo 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1248

⁸¹ Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita Nr. NV - 25.

http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 žiūrėta [2011 01 09]

⁸² Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. gegužės 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁸⁵⁸ – 260/2010

patvirtinta Laisvės atėmimo vietų modernizavimo strategija ir jos įgyvendinimo priemonių 2009–2017 metų planas bei kiti projektai.⁸³

Kalėjimų departamentas turi teisę inspektuoti (tikrinti) pataisos įstaigų bei šių įstaigų pareigūnų veiklą. Esant būtinybei, Kalėjimų departamentas gali atlikti pataisos įstaigos kompleksinį tarnybinės, gamybinės ir ūkinės veiklos inspektavimą, taip pat teminius ir kompleksinių inspektavimų metu nustatytų trūkumų šalinimo kontrolinius patikrinimus.⁸⁴ Pateiksime praktinį Departamento inspektavimo įkalinimo įstaigose pavyzdį. Kalėjimų departamentas 2010 metų pabaigoje atliko netikėtą patikrinimą ir nustatė, kad keturi nuteistieji Pravieniškių gydymo ir pataisos namuose gyvena išskirtinėmis sąlygomis. Šalia šio tyrimo taip pat buvo pavesta sistemiškai ištirti, ar asmenys, patenkantys į Pravieniškių gydymo ir pataisos namus, perkeliama čia turint teisėtą pagrindą. Nuodugni peržiūra iniciuota paaiškėjus, kad keturi nuteistieji, kurie galimybe beveik nekontroliuojamiems gyventi geresnėmis sąlygomis, įsikūrus triskart didesnėse patalpose nei kiti nuteistieji, turėjo į šią įstaigą patekę galimai pateikus suklastotas medicines pažymas. Tyrimas atskleidė, kad šioje įstaigoje privalomos vykdyti nuteistųjų pataisos programos, leidžiančios jiems neprarasti socialinių ryšių, įgyti darbinių įgūdžių, kad jie vėliau galėtų lengviau integruotis į visuomenę, buvo praktiškai nevykdomos. Neaišku už ką ir kodėl vieni nuteistieji vertinti teigiamai ir gavo įvairių paskatinimų, o kiti buvo baudžiami. Geri įvertinimai nuteistiesiems itin aktualūs, kadangi remiantis jais, jie gali prašyti būti anksčiau paleisti į laisvę ar sutrumpinti bausmės laiką. Šiuo atveju buvo pažeistas nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas. Įstaigos vadovui pradėtas tarnybinio nusižengimo tyrimas bei nurodyta nedelsiant užtikrinti vienodas sąlygas visiems laikomiems nuteistiesiems bei sistemiškai peržiūrėti visas nuteistųjų laikymo sąlygas.⁸⁵

3.1.3. Teisingumo ministerija

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija yra Lietuvos Respublikos valstybės įstaiga, kuri formuoja valstybės politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, o įstatymų nustatytais atvejais – ją įgyvendina teisingumo ministrui pavestose valdymo srityse. Galima išskirti tokias Teisingumo ministerijos bausmių ir kardomojo kalinimo vykdymo srityje funkcijas: 1. rengia suėmimo, bausmių ir probacijos vykdymo srities teisės aktus, rengia konsoliduotus šių sričių teisės aktų rinkinius (kodeksus), organizuoja jų leidimą; 2. teikia pasiūlymus dėl teisės aktų pakeitimo (tobulinimo) ar

⁸³ Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita Nr. NV - 25.

http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 žiūrėta [2011 01 09]

⁸⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. direktoriaus įsakymas “Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2005, Nr. 89-3361.

⁸⁵ Nuteistųjų simuliuojamoms ligoms ir galimybėms mėgautis išskirtinėmis sąlygomis ateina galas <http://www.tm.lt/naujienos/pranesimasspaudai/1601> žiūrėta [2011 01 11]

pripažinimo netekusiais galios, atlieka teisės aktų, susijusių su bausmių ir suėmimo vykdymu, analizę bei teikia išvadas; 3.užtikrina efektyvią įkalinimo įstaigų veiklą, nuteistųjų laisvės atėmimu bausmių vykdymą ir rengimą integracijai į visuomenę; 4.sudaro sąlygas bausmių bei kardomojo kalinimo vykdymui, atitinkančias LR įstatymų ir tarptautinių sutarčių reikalavimus; 5.kontroliuoja Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių veiklą. 6.analيزuoja ir sistemina informaciją apie nusikalstamumo būklę ir jo prevenciją; 7.skiria ir atleidžia iš pareigų Kalėjimų departamento pavaldžių įstaigų bei valstybės įmonių vadovus; 8.analيزuoja Kalėjimo departamento ir jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių veiklą; 9. priima teisės aktus, susijusius su tarnyba Kalėjimų departamente prie Teisingumo ministerijos bei vykdo kitas Teisingumo ministerijos nuostatuose pavestas funkcijas.⁸⁶

Teisingumo ministerijoje veikia **Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamentas** (toliau Departamentas), kurį sudaro du skyriai: administracinės justicijos bei baudžiamosios justicijos. Svarbiausi Departamento uždaviniai bausmių bei suėmimo vykdymo srityse yra:

- siekti, kad būtų sudarytos bausmių ir suėmimo vykdymo sąlygos, užtikrinančios žmogaus orumą ir atitinkančios LR įstatymuose, LR tarptautinėse sutartyse ir kituose teisės aktuose įtvirtintus reikalavimus;
- užtikrinti tinkamą dalyvavimą kuriant nacionalinę bausmių vykdymo teisės ir suėmimo vykdymo srityse, atitinkančią teisinės valstybės sampratą ir Europos Sąjungos patirtį;

Taip pat Departamentas teikia teises išvadas dėl teisės aktų projektų bausmių vykdymo teisės ir suėmimo vykdymo, Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos srityse, teikia išvadas dėl Kalėjimų departamento parengtų teisės aktų projektų ir pasiūlymų juos pakeisti ar pripažinti netekusiais galios bei padeda organizuoti ir koordinuoti veiksmingą bausmių, probacijos ir suėmimo vykdymą, nuteistųjų integravimą į visuomenę, vykdo kitus teisingumo ministro, teisingumo viceministrų, ministerijos kanclerio pavedimus.⁸⁷

Teisingumo ministerija turi teisę tikrinti pataisos įstaigų ir šių įstaigų pareigūnų veiklą. Kontroluoja kaip yra įgyvendinami įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kiti teisės aktai. Taip pat teisingumo ministras gali pavesti Kalėjimų departamentui atlikti tyrimą vienoje iš jam pavaldžių įstaigų. Nuteistieji turi teisę tiesiogiai kreiptis į teisingumo ministerijos atstovą jo lankymosi pataisos įstaigose metu. (LR BVK 100 str. 4 d.)

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos nuostatai // Valstybės žinios, 2002, Nr. 70-2886.

⁸⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamentas <http://www.tm.lt/struktura/kontaktineinfodok/5> žiūrėta [2011 01 12]

Taigi, Teisingumo ministerija nėra ta institucija, kuri tiesiogiai dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime, tačiau šiame procese dalyvauja daugiau iš valdymo bei kontrolės pusės, t.y. tiesiogiai įgyvendina bausmių vykdymo politiką, rengia teisės aktų bausmių vykdymo srityje projektus, atlieka įkalinimo įstaigų kontrolę ir pan.

3.1.4. Seimo kontrolierių įstaiga

Seimo kontrolierius yra LR Seimo skiriamas valstybės pareigūnas, ginantis žmogaus teises ir laisves, tiriantis pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo bei siekiantis gerinti viešąjį administravimą. Seimo Pirmininko teikimu Seimas skiria du Seimo kontrolierius penkerių metų kadencijai. Vieną Seimo kontrolierių valstybės institucijų ir įstaigų pareigūnų veiklai tirti ir vieną Seimo kontrolierių valstybės savivaldybių institucijų ir įstaigų pareigūnų veiklai tirti. Seimo kontrolierių **veiklos tikslas** – ginti žmogaus teisę į gerą viešąjį administravimą, užtikrinantį žmogaus teises ir laisves, prižiūrėti, ar valdžios įstaigos vykdo pareigą tinkamai tarnauti žmonėms.⁸⁸ Pagal Seimo kontrolierių įstatymo 12 straipsnį, Seimo kontrolieriai tiria pareiškėjų skundus dėl pareigūnų piktnaudžiavimo,⁸⁹ biurokratizmo⁹⁰ ar kitaip pažeidžiamų žmogaus teisių ir laisvių viešojo administravimo srityje.

Asmenys, atliekantys bausmes įkalinimo įstaigoje, turi teisę pasirinkti kokias valstybės institucijas ir kokio įstatymo pagrindu bus skundžiami bausmes vykdančių institucijų ir įstaigų pareigūnų veiksmai ir sprendimai, pvz.: Seimo kontrolieriui pagal Seimo kontrolierių įstatymą ar bausmę vykdančios institucijos ar įstaigos vadovui pagal LR BVK. Skundams paduoti nustatomas vienerių metų terminas nuo skundžiamų veiksmų padarymo ar skundžiamo sprendimo priėmimo. Skundai, paduoti praėjus šiam terminui, netiriami, jeigu Seimo kontrolierius nenusprendžia kitaip. Nuteistojo pateiktas skundas Seimo kontrolieriui turi būti ištirtas ir pareiškėjui atsakyta per 3 mėnesius nuo skundo gavimo dienos, išskyrus atvejus, kai dėl skunde nurodytų aplinkybių sudėtingumo, informacijos gausos ar skundžiamų veiksmų tęstinio pobūdžio būtina skundo tyrimą pratęsti. Ištyręs pateiktą skundą Seimo kontrolierius surašo pažymą, kurioje pateikia rekomendacijas bei siūlymus situacijai ištaisyti. Seimo kontrolieriaus, kaip ir kitų

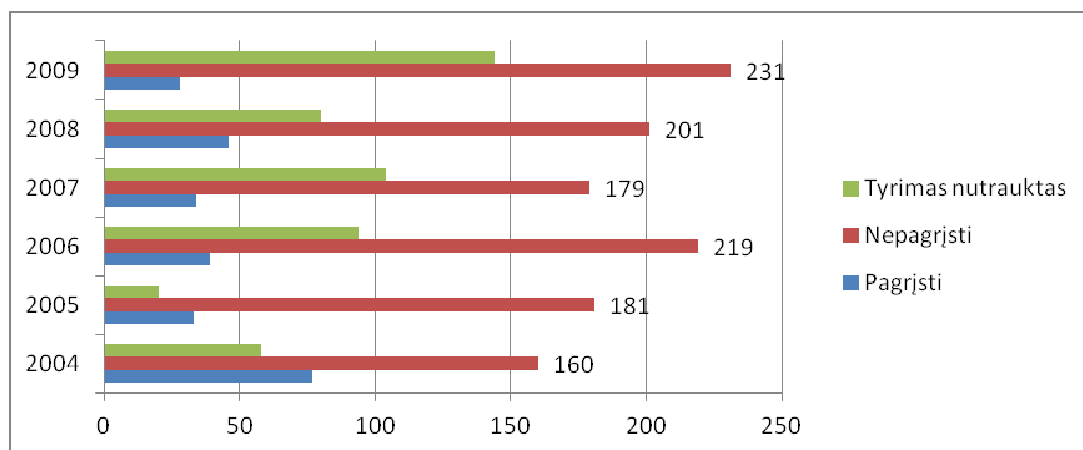
⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas// Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024.

⁸⁹ **Piktnaudžiavimas** - tokie pareigūno veiksmai ar neveikimas, kai jam suteikti įgaliojimai naudojami ne pagal įstatymus bei kitus teisės aktus arba savanaudiškais tikslais ar dėl kitokių asmeninių paskatų (naudojimosi tarnybine padėtimi, keršto, pavydo, karjerizmo, neteisėtų paslaugų teikimo ir t. t.), taip pat tokie pareigūno veiksmai, kai viršijami suteikti įgaliojimai ar savavaliuojama. Skundas Seimo skiriamiems kontrolieriams gali būti paduodamas tik pagal jų kompetenciją. (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas// Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024.)

⁹⁰ **Biurokratizmas** - tokia pareigūno veika, kai vietoj reikalų sprendimo iš esmės laikomasi nereikalingų ar išgalvotų formalumų, nepagrįstai atsisakoma spręsti pareigūno kompetencijai priklausančius klausimus, vilkinama priimti sprendimus ar atlikti savo pareigas bei kitaip blogai ar netinkamai valdoma (atsisakoma informuoti asmenį apie jo teises, sąmoningai pateikiamas klaidinantis ar netinkamas patarimas ir t. t.). Biurokratizmu taip pat laikomas toks pareigūnų darbas, kai nevykdomi arba blogai vykdomi įstatymai ar kiti teisės aktai. (Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas// Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024.)

Europos ir pasaulio šalių ombudsmenų, siūlymai yra rekomendacinio pobūdžio. Seimo kontrolierių siūlymų rekomendacinis pobūdis susijęs su tuo, kad nei įstatymuose, nei kituose teisės aktuose nėra numatytos priemonės, kuriomis galėtų būti užtikrinamas Seimo kontrolierių pateikto siūlymo vykdymas tais atvejais, kai institucijos ar pareigūnai atsisako jį įvykdyti. Tai esminis Seimo kontrolierių sprendimų skirtumas nuo teismų priimamų sprendimų.⁹¹ Seimo kontrolierius gali pateikti tokias rekomendacijas: atkreipti pareigūnų dėmesį į aplaidumą darbe, įstatymų ar kitų teisės aktų nesilaikymą, tarnybinės etikos pažeidimą, piktnaudžiavimą, biurokratizmą ar žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus ir siūlyti imtis priemonių, kad būtų pašalinti įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimai, jų priežastys ir sąlygos, siūlyti kolegialiai institucijai ar pareigūnui įstatymų nustatyta tvarka panaikinti, sustabdyti ar pakeisti įstatymams bei kitiems teisės aktams prieštaraujančius sprendimus, kreiptis į teismą dėl kaltų piktnaudžiavimu ar biurokratizmu pareigūnų atleidimo iš einamų pareigų, netiriant Seimo kontrolieriaus kompetencijai nepriskirto skundo iš esmės, teikti siūlymus ar pastabas dėl viešojo administravimo gerinimo ir kt.

Kiekvienais metais daugiausia sprendimų Seimo kontrolieriai priima dėl skundų, susijusių su Kalėjimų departamentui priklausančių pataisos įstaigų pareigūnų veiksmy. Remiantis Seimo kontrolierių pateiktomis 2004-2009 metų veiklos ataskaitomis dėl laisvės atėmimo bausmės bei kardomąjį kalinimą vykdančių institucijų pareigūnų veiksmy 2004 metais iš viso buvo pateikta **295** skundai, 2005 m. - **234**, 2006 m. - **352**, 2007 m. - **317**, 2008 m. - **327**, 2009 m. - **403**. Tačiau dauguma nuteistų asmenų pateiktų skundų, Seimo kontrolieriaus buvo atmesti kaip nepagrįsti. Daugiausia tokių skundų buvo atmesta 2009 metais - **231** skundas. (žr. 1 pav.)

Šaltinis: Sudaryta remiantis LR Seimo kontrolierių 2004-2009 metų veiklos ataskaitomis

1 pav. Nepagrįstų skundų, dėl Kalėjimų departamento pavaldžių įstaigų pareigūnų veiksmy, skaičius

⁹¹ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita <http://www.lrski.lt/files/353.pdf> žiūrėta [2011 01 17] p. 31

Išanalizavus 2004-2009 metų veiklos ataskaitas, galima teigti, kad skundus nagrinėti dažniausiai būdavo atsisakoma padarius išvadą, kad nuteistieji pareigūnų veiksmus pirmiausia galėjo ir turėjo apskūsti įstatymo nustatyta tvarka įstaigos vadovui ar aukštesnei pagal pavaldumą institucijai. Dažnai pareiškėjai skundėsi už drausmės pažeidimus jiems skirtomis nuobaudomis, kurių apskundimo tvarka reglamentuota Bausmių vykdymo kodekse, todėl šių nuobaudų skyrimo pagrįstumo bei teisėtumo nagrinėjimas nepriklauso Seimo kontrolierių kompetencijai. Taip pat gauta skundų dėl sveikatos priežiūros paslaugų kokybės, laikymo sąlygų atitikimo higienos normoms bei kitais klausimais, kurie nepriskirti Seimo kontrolierių kompetencijai.

Seimo kontrolierius, nagrinėdamas skundus, nustatydavo įvairias problemas susijusias su nuteistųjų teisių įgyvendinimu. Kaip pavyzdį galime paminėti tokius nustatytus pažeidimus : *netinkamas pareigų atlikimas užtikrinant teisę nusipirkti būtiniausių reikmenų*, kai nuteistajam buvo neteisėtai išskaičiuoti 50 litų iš jo sąskaitos; *lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos procedūros vilkinimas*, šiuo atveju Seimo kontrolierius nustatė, kad teikimas teismui nebuvo išsiųstas nedelsiant ir pareiškėjo dokumentai teismui buvo teikti tik praėjus mėnesiui nuo lygtinio paleidimo termino suėjimo dienos. Tokie pataisos įstaigos administracijos veiksmai laikytini biurokratizmu. Nustatyti atvejai kai *neteisėtai griežtinama nuteistųjų teisinė padėtis*. Vadovaujantis LR BVK 142 str. 1 d. 6 p. nuteistajam buvo paskirta nuobauda, kurią jis turėjo atlikti Lukiškių tardymo izoliatoriaus-kalėjimo kamerų tipo patalpose. Pasibaigus nuobaudos atlikimo laikui nuteistasis iš karto nebuvo gražintas į pataisos namus, nes etapai iš Lukiškių tardymo-izoliatoriaus-kalėjimo į Vilniaus antruosius pataisos namus organizuojami tik kartą per savaitę. Tyrimo metu nustatyta, kad pareiškėjas griežtesnio režimo sąlygomis buvo laikomas savaitę ilgiau, nei turėjo būti, tokiu būdu buvo sugriežtinta nuteistojo teisinė padėtis.⁹²

Remiantis Seimo kontrolieriaus įstaigos pateikta 2004-2009 metų veiklos ataskaitose statistika, nemažai skundų atmetama dėl to, kad skundo dalykas nepriskiriamas šios įstaigos kompetencijai. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, kad netirdamas Seimo kontrolieriaus kompetencijai nepriskirto skundo iš esmės, jis gali teikti siūlymus ar pastabas atitinkamoms institucijoms ir įstaigoms dėl viešojo administravimo gerinimo, kad nebūtų pažeidinėjamos žmogaus teisės ir laisvės. Seimo kontrolieriaus siūlymą privalo nagrinėti institucija ir įstaiga ar pareigūnas, kuriems jis adresuojamas, ir apie nagrinėjimo rezultatus informuoti Seimo kontrolierių.⁹³Pavyzdžiui, nagrinėjant nuteistojo skundą dėl nuobaudos paskyrimo, nustatyta, kad pareiškėjui nuobauda paskirta nebaigus atlikti tarnybinio tyrimo. Seimo kontrolierė pasiūlė Kalėjimų departamento direktoriui efektyviau kontroliuoti, kad pataisos įstaigose būtų tinkamai

⁹² Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2006-2008 metų veiklos ataskaitos.

<http://www.lrski.lt/preview.php?p=0&l=LT&n=53> žiūrėta [2011 01 18]

⁹³ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3024.

įgyvendinama BVK 143 straipsnio 4 dalies nuostata, jog nuobauda už pažeidimą, dėl kurio atliekamas tyrimas, negali būti skiriama anksčiau nei bus baigtas tyrimas. Tuo tarpu Kalėjų departamentas, atsakydamas į jam pateiktą rekomendaciją, informavo, kad kalinimo įstaigų direktoriams nurodyta užtikrinti, jog nuobaudos už nuteistųjų padarytus režimo pažeidimus, dėl kurių atliekamas tyrimas, nebūtų skiriamos iki tyrimo pabaigos.⁹⁴

Seimo kontrolierių įstatymo 13 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, gavęs skundą žodžiu, telefonu arba nustatęs pareigūnų piktnaudžiavimo, biurokratizmo ar kitaip pažeistų žmogaus teisių ir laisvių požymių iš visuomenės informavimo priemonių bei iš kitų šaltinių, Seimo kontrolierius gali pradėti tyrimą savo iniciatyva. Kaip gerosios praktikos pavyzdį galima pateikti 2009 metų Seimo skiriamo kontrolieriaus iniciatyva atliktas tyrimas dėl galimai pažeidžiamų nuteistųjų ir kalinamųjų teisių neinformuojant prokuratūros apie specialiųjų priemonių panaudojimą, kai buvo sutrikdyta asmens sveikata, ir teisės aktų normų, reglamentuojančių įkalinimo įstaigų administracijų pareigą informuoti prokuratūrą apie specialiųjų priemonių panaudojimą, kai buvo sutrikdyta asmens sveikata, įgyvendinimo tinkamumo. Pagal galiojančias bausmių vykdymo teisės aktų normas, panaudojus prieš asmenį specialiąsias priemones turi būti pradėtas ikiteisminis tyrimas tam, kad būtų galima nustatyti, ar buvo sutrikdyta asmens sveikata. Šį faktą konstatuoti turi teisę teismo medicinos specialistas, tačiau laisvės atėmimo vietose dirbantys medicinos darbuotojai, apžiūrėję asmenį, išrašo pažymėjimą, kuris nėra asmens sveikatos sutrikdymo tinkamas įrodymas, nes laisvės atėmimo vietų sveikatos priežiūros darbuotojai neturi kompetencijos pateikti nustatyto pavyzdžio išvadą dėl sveikatos sutrikdymo masto. Tai gali padaryti tik teismo medicinos specialistai. Kalėjų departamentas, atsižvelgdamas į Seimo kontrolieriaus iškeltą problemą, inicijavo LR BVK 120 str. 5 d. pakeitimą.⁹⁵ Tokie Seimo kontrolierių vykdomi tyrimai skatina įkalinimo įstaigų administraciją tinkamai vykdyti savo pareigas, būti visada budriais bei nepažeisti įkalintų asmenų teisių, nes bet kuriuo metu gali sulaukti Seimo skiriamų kontrolierių vizito.

Kitas būdas kuriuo Seimo kontrolierius prisideda prie žmogaus teisių užtikrinimo įkalinimo įstaigose yra vizitai į Kalėjų departamentui pavaldžias įstaigas. Tokių vizitų metu patikrinami skirtingi kalinimo aspektai, įvertinamas jų atitikimas teisės aktams bei standartams, su įstaigų administracijomis aptariamos dažniausiai kylančios problemos bei vyksta susitikimai su nuteistaisiais. LR BVK 100 str. 4 d. suteikia teisę nuteistiesiems kreiptis į Seimo skiriamą kontrolierių jų lankymosi pataisos įstaigose metu. 2008 metais vizito Panevėžio pataisos namuose metu, nuteistosios kreipėsi į Seimo kontrolierių su

---

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2006 metų veiklos ataskaita <http://www.lrski.lt/files/233.pdf> žiūrėta [2011 11 18] p. 34.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2009 metų veiklos ataskaita <http://www.lrski.lt/files/373.pdf> žiūrėta [2011 01 19] p.54.

nusiskundimu dėl to, kad išsakydamos savo problemas Kalėjimo departamento pareigūnams jų inspektavimo pataisos įstaigoje metu, ilgai nesulaukia jokio atsakymo. Seimo kontrolierius atkreipė Kalėjimų departamento dėmesį į tai, kad inspektavimo metu rengiami asmeniniai priėmimai nevirstų vien tik formalia procedūra, o į pareigūnams pateiktus prašymus bei nusiskundimus turi būti tinkamai ir operatyviai reaguojama. Taip pat vizitavimo metu buvo atkreiptas dėmesys į mažą pareigūnų, dirbančių tiesioginį darbą su nuteistaisiais, skaičių.⁹⁶

Išanalizavus Seimo kontrolierių teisinę padėtį reglamentuojančius teisės aktus bei 2004-2009 metų veiklos ataskaitas galima išskirti trys būdus, kuriais Seimo skiriami kontrolieriai prisideda prie žmogaus teisių užtikrinimo: 1. nuteistų asmenų skundų nagrinėjimas; 2. teisė pradėti tyrimą savo iniciatyva; 3. vizitai į įkalinimo įstaigas. Nors Seimo kontrolierių sprendimai neturi teisinės galios, yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau jų pagrindinis „ginklas“ yra viešumas bei teisiškai argumentuoti siūlymai. Autorės nuomone, remiantis Seimo kontrolierių pateiktomis rekomendacijomis, galima nuolat sekti kokios yra pagrindinės problemos įkalinimo įstaigose bei ieškoti būdų jiems išspręsti, atkreipti dėmesį į įvairias teisinio reglamentavimo bei praktikos spragas bei imtis priemonių tinkamai įgyvendinti pagarbos žmogaus teisėms principą. Teisingumo ministerija, Kalėjimų departamentas bei jam pavaldžios įstaigos stengiasi atsižvelgti į visas Seimo kontrolierių pateiktas pastabas bei siūlymus.

3.1.5. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba yra savarankiška valstybės institucija, užtikrinanti lygių galimybių kontrolieriaus darbą prižiūrint, kaip vykdomas Moterų ir vyrų lygių galimybių ir Lygių galimybių įstatymai.⁹⁷ Lygių galimybių kontrolierius tiria skundus dėl: tiesioginės diskriminacijos dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu, netiesioginės diskriminacijos, seksualinio priekabiavimo, priekabiavimo bei teikia išvadas ir rekomendacijas dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių ir Lygių galimybių įstatymų įgyvendinimo, taip pat pasiūlymus LR valdžios ir valdymo institucijoms dėl teisės aktų tobulinimo ir lygių teisių įgyvendinimo politikos prioritetų.⁹⁸ Kiekvienas asmuo, taip pat ir nuteistieji, gali paduoti skundą dėl lygių teisių pažeidimų. Skundai paduodami raštu, žodžiu ar telefonu. Lygių galimybių kontrolierius, išvelgęs pateiktoje informacijoje ar pranešimuose

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2008 metų veiklos ataskaita <http://www.lrski.lt/files/353.pdf> žiūrėta [2011 01 19] p. 37.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1827 nutarimas „Dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pavadinimo pakeitimo ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003-11-26, Nr. 111-4930

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas// Valstybės žinios, 1998, Nr. [112-3100](#).

Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo ar Lygių galimybių įstatymo pažeidimo požymius, gali pradėti tyrimą savo iniciatyva. Skundą galima paduoti per 3 mėnesius nuo skundžiamųjų veiksmų padarymo. Skundas turi būti ištirtas per vieną mėnesį nuo skundo gavimo dienos.⁹⁹

Išanalizavus 2001-2009 metų veiklos ataskaitas, galima teigti, kad Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gauna nedidelį skaičių skundų nuo įkalinimo įstaigose bausmes atliekančių asmenų. Kaip pavyzdį lygių teisių pažeidimų įkalinimo įstaigose, galima būtų paminėti tokius atvejus: nuteistasis skundėsi, kad nuteistosioms moterims suteikiamos sąlygos pataisos namuose gamintis maistą pačioms, tuo tarpu nuteistieji vyrai, tam tikruose pataisos namuose, tokios galimybės neturi.¹⁰⁰ Gauti skundai dėl skirtingų mitybos normų taikymo nuteistosioms ir nuteistiesiems, paskirstymo į pataisos įstaigą ir pan.¹⁰¹ 2008-2009 metų veiklos ataskaitose nurodyta, kad Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba daugiausia skundų gavo dėl valdžios ir valdymo institucijų veiklos ir nemažą skundų dalį sudarė nuteistųjų skundai, tačiau nė viename jų nenustatyta diskriminacija, pritrūkus duomenų apie padarytą pažeidimą, kitą skundų dalį atsisakyta nagrinėti, nes skunde nurodytų aplinkybių tyrimas nepriskirtas Lygių galimybių kontrolieriui.¹⁰²

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba glaudžiai bendradarbiauja su Teisingumo ministerija, turint tikslą išspręsti kai kuriuos nuteistų laisvės atėmimu asmenų tinkamo laikymo įkalinimo įstaigose klausimus, amnestijos teikimo, nepriklausomai nuo asmens lyties, mitybos, bausmės atlikimo sąlygų problemas.¹⁰³

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinis Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos tikslas yra užkirsti kelią lygių teisių pažeidimams įkalinimo įstaigose nagrinėjant nuteistųjų skundus, atliekant tyrimus kontrolieriaus iniciatyva, bendradarbiaujant su Teisingumo ministerija, Kalėjimų departamentu, pataisos įstaigom bei teikiant pasiūlymus dėl teisės aktų tobulinimo ir naujų priėmimo.

3.1.6. Prokuratūra

Prokuratūra yra valstybės institucija, atliekanti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Prokuratūros įstatyme ar kituose įstatymuose nustatytas funkcijas. Padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą. Prokuratūra įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka:

- organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja;

⁹⁹ Lygių galimybių tarnyba. Skundų nagrinėjimas. <http://www.lygybe.lt/?pageid=5> žiūrėta [2011 01 24]

¹⁰⁰ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2004 metų veiklos ataskaita. <http://www.lygybe.lt/?pageid=7> žiūrėta [2011 01 24]

¹⁰¹ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2001 metų veiklos ataskaita. <http://www.lygybe.lt/?pageid=7> žiūrėta [2011 01 24]

¹⁰² Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2008-2009 metų veiklos ataskaita. <http://www.lygybe.lt/?pageid=7> žiūrėta [2011 01 24]

¹⁰³ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2002-2003 metų veiklos ataskaita. <http://www.lygybe.lt/?pageid=7> žiūrėta [2011 01 24]

- atlieka ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus bei kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamajame procese;
- palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose;
- kontroliuoja nuosprendžių pateikimą vykdyti ir jų vykdymą; koordinuoja ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tiriant nusikalstamas veikas;
- gina viešąjį interesą;
- pagal kompetenciją nagrinėja asmenų prašymus, pareiškimus ir skundus
- bei vykdo kitas jai pavestas funkcijas.¹⁰⁴

Prokuratūra įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.¹⁰⁵ Bausmių vykdymo srityje prokuratūra dalyvauja vykdydama išorinę įkalinimo įstaigų ir pareigūnų veiklos teisėtumo kontrolę. Tokia teisė šiai institucijai suteikia LR BVK 5 str. 4 d. Prieš nuteistuosius, įstatymuose numatytais pagrindais, gali būti taikomos specialiosios priemonės. Apie specialiųjų priemonių panaudojimo atvejį, jei dėl to buvo sutrikdyta nuteistojo asmens sveikata, nedelsiant turi būti pranešama prokurorui ir atliekamas tarnybinis tyrimas. (LR BVK 120 str. 5 d.) Prokuroras, išanalizavęs tarnybinio tyrimo medžiagą, gali pradėti ikiteisminį tyrimą, kuriuo metu turės išsiaiškinti ar specialiųjų priemonių panaudojimas buvo teisėtas. Teisėtumo principas nulemia ir bausmes vykdančių įstaigų ir pareigūnų atsakomybę, kurie, pažeidę įstatymo reikalavimus, atsižvelgiant į padaryto teisės pažeidimo pobūdį, gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.¹⁰⁶ Be to, prokuroras yra tarp tų asmenų, kurie turi teisę įeiti į pataisos įstaigą netikrinant jų daiktų bei drabužių. (LR BVK 115 str. 2 d.) Prokuroras taip pat turi būti informuotas apie nuteistiesiems gamyboje (darbo vietoje) padarytus kūno sužalojimus bei asmenų mirties atvejus, jiems atliekant bausmę įkalinimo įstaigoje, o mirus nuteistajam laisvės atėmimu iki gyvos galvos, – turi būti pranešta ir Kalėjimų departamento direktoriui arba jį pavaduojančiam pareigūnui.¹⁰⁷

Nuteistieji kreiptis į šį pareigūną gali dviem būdais: 1. Tiesiogiai jo lankymosi pataisos įstaigoje metu; 2. Įgyvendindami savo teisę kreiptis į valstybės institucijų pareigūnus su prašymais, skundais, pasiūlymais ir t.t. pagal LR BVK 100 str. Gavęs rašytinę ar žodinę nuteistųjų informaciją bei ją įvertinęs, prokuroras gali pradėti ikiteisminį tyrimą.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 118 str. 2d.

¹⁰⁶ Blaževičius J., Usik D., Švedas G., Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004, p. 41.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 “Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 76-3498, 264, 331.1 punktai.

Apibendrinant prokuroro veiklą, susijusią su nuteistųjų teisių gynyba, galima teigti, kad jo kompetencija šioje srityje nėra labai plati, tačiau leidžia apsaugoti įkalintus asmenis nuo pareigūnų savivalės ir piktnaudžiavimo (pavyzdžiui, tais atvejais, kai pareigūnai neteisėtai ir nepagrįstai panaudoja specialiąsias priemones), bei kitų nuteistųjų neteisėtų veiksmų.

3.2. Nevyriausybinių organizacijų

Nevyriausybinių organizacijų (toliau - NVO) termino sąvoka pradėta naudoti daugiau nei prieš pusę šimto metų, tačiau vis dar nėra vieningo NVO apibrėžimo. Nepaisant egzistuojančios NVO apibrėžimų įvairovės, visoms NVO yra būdingi pagrindiniai bruožai: NVO yra viešas juridinis asmuo, veikiantis visuomenės labui, pelno nesiekiantis, savarankiškas, sudarytas savanoriškumo principu. NVO veikla yra orientuota į įvairias socialines ir kultūrinės sritis.¹⁰⁸

BVK 8 str. nustato, kad „nuteistųjų pataisos procese gali dalyvauti visuomeninės organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, jų nariai bei kiti fiziniai ir juridiniai asmenys“. Visuomenės dalyvavimą nuteistųjų pataisos procese pabrėžia ir tarptautiniai teisės aktai, pvz.: Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (2006) 2 „Dėl Europos Kalėjimo taisyklių“ įtvirtina nuostatą, kad turi būti skatinamas bendradarbiavimas su socialinėmis tarnybomis ir kiek įmanomas didesnis pilietinės visuomenės įsitraukimas į kalėjimo reikalus ir kt.

Visuomenės dalyvavimas bausmių vykdymo procese yra labai svarbus keliais aspektais: padeda išlaikyti nuteistųjų ryšį su visuomene; atlieka visuomeninę bausmes vykdančių institucijų ir pareigūnų veiklos kontrolę; užsiima tokia veikla, kurios valstybė nėra pajėgi įgyvendinti tiek finansiniu, tiek organizaciniu aspektu.¹⁰⁹

Galima išskirti tokias pagrindines NVO, kurių pagrindinė veikla yra orientuota į visokeriopos paramos bei pagalbos teikimą nuteistiesiems bei iš įkalinimo įstaigų grįžusiems asmenims: **Lietuvos kalinių globos draugija** – šios NVO uždaviniai yra globoti kalinius, rūpintis jų šeimomis, kurioms reikalinga parama, rūpintis nuteistųjų teisių apsauga, švietimu, sveikatos apsauga, materialinių bei dvasinių gyvenimu. Draugija pataria kaliniams bei jų šeimoms nariams įvairiais teisiniais klausimais, atstovauja kaliniams, kreipiasi į prokuratūrą ir teismą dėl neteisingų sprendimų kalinių bylose, įsiteisėjusių nuosprendžių, sutarčių ir nutarimų peržiūrėjimo, teikia paleistiems iš laisvės atėmimo vietų asmenims materialinę, moralinę paramą, padeda spręsti gyvenimo ir įsidarbinimo problemas bei vykdo kitas funkcijas. Prie draugijos veikia **Draugijos Reabilitacijos centras**, kuris organizuoja kalbos kursus,

¹⁰⁸ Baršauskienė V. ir kt. Nevyriausybinių organizacijų veikla. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2008, p. 13-17.

¹⁰⁹ Stalioraitis P.V. Administracinė veikla pataisos įstaigoje. Vadovėlis. Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 234.

specialybės apmokymus. Taip pat teikia maitinimo paslaugas, galimybę pasinaudoti telefonu ieškant darbo, apmoka išlaidas, susijusias su dokumentų tvarkymu ir pan. Draugija leidžia laikraštį „Kryžkelė“.¹¹⁰

Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija (LIAPO) - nevyriausybinė organizacija, kurios dėmesio centre yra iš įkalinimo įstaigų lygtinai išleisti asmenys. Organizacijos pagrindas yra Vilniaus - Oslo Parolio projektas, Šiaurės - Baltijos Kalėjimų projekto dalis. LIAPO teikia socialinę, psichologinę, teisinę pagalbą lygtinai paleistiems asmenims, padeda pataisos inspekcijos pareigūnams efektyviau atlikti savo tarnybinę veiklą, užmezga pirmąjį kontaktą su nuteistaisiais, kuriuos rengiamasi paleisti į laisvę, domisi jų problemomis, pagal galimybes ieško būdų, kaip jas bendromis jėgomis galima būtų išspręsti, supažindina su pataisos inspekcijų veikla ir pan. LIAPO veikloje aktyviai dalyvauja savanoriai.¹¹¹

Lietuvos Caritas tarptautinė katalikiška organizacija, kuri nuo 2001 m. vykdo programą „Kalinių ir buvusių nuteistųjų globa ir reintegracija“. Lietuvos Caritas teikia pagalbą tiek asmenims, grįžusiems iš įkalinimo vietų, tiek asmenims, bausmes atliekantiems pataisos įstaigose. Lietuvos Caritas vykdo žalingų įpročių atpratavimo, reintegracijos programas, organizuoja kultūrinius, sporto renginius pataisos įstaigose, teikia psichologinę pagalbą.¹¹² **Katalikiškas labdaros fondas „Tėvo namai“**, kuris padeda integruotis iš įkalinimo įstaigų grįžusiems asmenims bei globoja pataisos įstaigose esančius nuteistuosius.¹¹³

Remiantis BVK 139 str. 2d. nuteistieji pataisos įstaigose, išskyrus kalėjimus, gali LR įstatymų nustatyta tvarka steigti visuomenines organizacijas, tačiau tokių nuteistųjų organizacijų beveik nėra. Pavyzdžiui, teisingumo ministro 1998 m. rugpjūčio 20 d. įsakymu Pravieniškių 2 pataisos namuose buvo įregistruota savitarpio paramos ir pagalbos organizacija „Tikslas“.¹¹⁴

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje yra daug įvairių nevyriausybinių organizacijų, tačiau realiai dirbančių su asmenimis, bausmes atliekančiais įkalinimo įstaigose, labai nedaug. Dauguma NVO dirba su lygtinai paleistais nuteistaisiais ar grįžusiais iš įkalinimo įstaigų asmenimis. Dažniausiai NVO veikla nukreipta į socialinės, materialinės pagalbos suteikimą, renginių, integracijos į visuomenę organizavimą ir pan. Kaip nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmas, NVO nėra labai aktyvios. Galima teigti, kad Lietuvoje nėra nuolatinio NVO bendravimo bei bendradarbiavimo su pataisos įstaigom bei nuteistaisiais mechanizmo.

¹¹⁰ Lietuvos kalinių globos draugija. <http://www.kaliniai.lt/index.php> žiūrėta [2011 02 20]

¹¹¹ Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija. <http://www.liapo.lt> žiūrėta [2011 02 20]

¹¹² Lietuvos Caritas. <http://www.caritas.lt/index.php?id=2> žiūrėta [2011 02 20]

¹¹³ Krikščioniškasis labdaros fondas „Tėvo namai“. <http://www.tevonamai.lt/wwwportalas/01apie.htm> žiūrėta [2011 02 20]

¹¹⁴ Stalioraitis P.V. Administracinė veikla pataisos įstaigose. Vadovėlis. Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 239

3.3. Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT)

1987 m. Europos konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą pagrindu įsteigtas Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau Komitetas). Komitetas sudaromas iš tiek narių, kiek yra valstybių, Konvencijos dalyvių. Komiteto narius ketveriems metams renka Europos Tarybos Ministrų komitetas.¹¹⁵ Komitetas yra neteisminis prevencinio pobūdžio mechanizmas, kurio užduotis yra tirti, kaip elgiamasi su asmenimis, kuriems atimta laisvė ir, jei reikia, sustiprinti tokių asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo. Todėl Komitetui suteikta teisė inspektuoti bet kurią valstybių narių jurisdikcijoje esančią asmenų, kuriems valstybės vardu yra atimta laisvė, laikymo vietą. Tai gali būti: kalėjimai, įstaigos nepilnamečiams, policijos komisariatai, pataisos namai, nelegalių imigrantų laikymo centrai ir pan. Komitetas turi informuoti valstybę, kurią rengiasi inspektuoti, tuo tarpu valstybė dalyvė turi sudaryti sąlygas Komitetui įgyvendinti savo uždavinius: leisti laisvai atvykti į jos teritoriją ir suteikti teisę be apribojimų judėti joje, suteikti reikiamą informaciją apie asmenų, iš kurių atimta laisvė, laikymo vietas, leisti laisvai patekti į kiekvieną vietą, kurioje laikomi asmenys, iš kurių atimta laisvė, taip pat suteikti teisę be apribojimų judėti po šias vietas ir kt. Be to Komitetas gali savarankiškai apklausti asmenis, iš kurių atimta laisvė, bendrauti su kiekvienu asmeniu, iš kurio gali tikėtis reikiamos informacijos. Prireikus gali nedelsdamas pareikšti pastabas suinteresuotos valstybės dalyvės kompetentingiems pareigūnams.¹¹⁶

Komitetas vykdo savo funkcijas, organizuodamas dviejų rūšių inspekcijas – reguliarias ir *ad hoc* (necilines). Reguliarios inspekcijos planingai vyksta valstybėse, Konvencijos dalyvėse, pagal kasmet sudarytą ir viešai skelbiamą planą. *Ad hoc* inspekcijos organizuojamos į šias valstybes tada, kai, Komiteto nuomone, tai yra „būtina atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes“ (pavyzdžiui, nedelsiant reaguoti į gautą informaciją, reikalaujančią skubiai atkreipti dėmesį į tam tikras problemas ar laisvės atėmimo vietas, taip pat nustatyti, kaip valstybė įvykdė ankstesnes Komiteto rekomendacijas). Kartais *ad hoc* inspekcijos atliekamos pačios valstybės prašymu. Komitetas gali nuspręsti vykdyti *ad hoc* inspekcija ir tuo atveju, kai gauna individualius ar grupės asmenų pranešimus (tačiau tai nereiškia, kad Komitetas gali nagrinėti individualius skundus). Po kiekvienos inspekcijos Komitetas parengia ataskaitą, kurioje apibendrina savo išvadas ir prireikus pateikia rekomendacijas ir kitus pasiūlymus, kurie skatina dialogą su atitinkama valstybe. Komiteto ataskaita apie inspekcijos rezultatus iš principo yra konfidenciali. Tačiau beveik visos

¹¹⁵ Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Valstybės žinios. 1998-10-02, Nr. 86-2393.

¹¹⁶ Ten pat.

valstybės nusprendė atsisakyti konfidencialumo taisyklės ir ataskaitą publikuoti. Valstybė turi atsiskaityti kaip įgyvendina Komiteto pateiktas rekomendacijas.¹¹⁷

Lietuva Europos konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ratifikavo 1998 metais. Iš viso Konvenciją yra ratifikavusios 47 valstybės.¹¹⁸

Pirmą kartą Komitetas Lietuvoje apsilankė 2000 metais. Šio vizito metu pastebėta nemažai pažeidimų bei atkreiptas įkalinimo įstaigų administracijos dėmesys į tai, kad pataisos įstaigos yra perpildytos, į personalo santykius su nuteistaisiais, sveikatos priežiūros organizavimą. Gauti nusiskundimai iš nuteistųjų dėl pareigūnų fizinio smurto naudojimo prieš juos, smurto atvejai tarp nuteistųjų. Nustatyta, kad nemažai nuteistųjų patiria nuolatinį pažeminimą iš kitų nuteistųjų, pvz.: verčiami tvarkyti gyvenamąsias patalpas ir pan. Komitetas pateikė nemažai rekomendacijų kaip reikėtų pašalinti pastebėtus pažeidimus t.y. didinti tenkantį vienam įkalintajam plotą, sudaryti įkalintiems galimybes užsiimti įvairia tikslinga veikla ir taip sumažinti smurtavimą tarp pačių nuteistųjų, patobulinti sveikatos apsaugos teikimą, tenkinti asmenų socialinius poreikius padidinus galimų pasimatymų skaičių, organizuoti apmokymus personalui ir pan.¹¹⁹

2004 metais įvyko antras Komiteto apsilankymas Lietuvos įkalinimo įstaigose. Kaip ir per pirmą apsilankymą Komiteto nariai, lankydami Marijampolės pataisos namuose bei Lukiškių tardymo izoliatoriuje – kalėjime, bendraudami su nuteistaisiais išgirdo nemažai nusiskundimų dėl fizinio bei psichologinio smurto panaudojimo iš personalo pusės. Komitetas pabrėžė, kad specialiosios priemonės gali būti naudojamos tik įstatyme nustatytais pagrindais ir atkreipė pareigūnų dėmesį, kad šio reikalavimo būtų laikomasi. Išreikštas susirūpinimas dėl smurto atvejų tarp nuteistųjų t.y. seksualinio prievartavimo atvejai, kūno žalojimai, įžeidimai ir pan. Taip pat atkreiptas dėmesys į blogas nuteistųjų laikymo sąlygas (ventiliacijos stoka, purvini čiužiniai, nesutvarkyta santechnika ir pan.) Komitetas akcentavo, kad nuteistiesiems iki gyvos galvos, kaip ir terminuota laisvės atėmimo bausme nuteistiems, turi būti suteikta teisė į ilgalaikius pasimatymus, būtina skatinti nuteistųjų užimtumą, ypač tų, kurie laikomi kameroje, taip pat turi būti užtikrintas konfidencialumas atliekant nuteistojo apžiūrą sveikatos priežiūros punktuose (nedalyvaujant pareigūnams).¹²⁰

¹¹⁷ CPT standartai. CPT bendrųjų ataskaitų svarbiausieji skyriai, p. 5. <http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/ltu-standards.pdf> žiūrėta [2011 01 14]

¹¹⁸ Europos komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Ratifikavimas. <http://www.cpt.coe.int/lithuanian.htm> žiūrėta [2011 03 16]

¹¹⁹ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 14 to 23 February 2000. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2001-22-inf-eng.pdf> Žiūrėta [2011 01 14]

¹²⁰ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 24 February 2004. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2006-09-inf-eng.pdf> Žiūrėta [2011 01 14]

Trečią kartą Lietuvoje Komiteto deleguoti asmenys lankėsi 2008 metais. Komiteto nariai toliau nagrinėjo klausimus, kurie buvo iškelti ankstesnių vizitų metu: netinkamas pareigūnų elgesys (gautas pranešimas apie neblaivaus pareigūno pasirodymą darbe), muštynės tarp nuteistųjų, higienos priemonių trūkumas, savižudybės atvejai. Nuteisti asmenys, laikomi kamerose, skundėsi, kad norėdami patekti pas sveikatos priežiūros specialistą, turėjo pareigūnams paaiškinti jų apsilankymo sveikatos priežiūros punkte priežastis, o pareigūnai patys nusprendavo ar ta priežastis yra pateisinama. Komiteto nariai, vizitavimo metu, buvo supažindinti su priemonėmis, kurių įkalinimo įstaigos ėmėsi įgyvendindamos Komiteto rekomendacijas, pateiktas ankstesniųjų apsilankymų metu. Tačiau ne visos rekomendacijos buvo išpildytos. Komitetas pažymėjo, kad jo siūlymo dėl nuteistojo apžiūros nedalyvaujant pareigūnui, nebuvo laikomasi, todėl šis pažeidimas pakartotinai buvo pastebėtas. Kaip problema iškeltas ir personalo įkalinimo įstaigose trūkumas.¹²¹ Komitetas Lietuvoje lankėsi ir 2010 metais, tačiau vizitavimo ataskaita už šį laikotarpį dar nėra pateikta. Iš Komiteto pranešimo spaudai galima sužinoti, kad vizitavimas buvo vykdomas Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje - pataisos namuose bei policijos įstaigose.¹²²

Apibendrinant galima teigti, kad kaip yra apsaugomos nuteistųjų teisės įkalinimo įstaigose tikrina viena iš Europos Tarybos žmogaus teisių apsaugos sistemos sudedamųjų dalių – Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, kurio nariai reguliariai inspektuoja laisvės atėmimo veiklą ir nuteistųjų laikymo sąlygas bei teikia savo rekomendacijas šiais klausimais. Kaip jau buvo minėta Komitetas yra neteisminis prevencinio pobūdžio mechanizmas, kurio tikslas nėra nubausti valstybę už nustatytus pažeidimus, bet iškelti esančias įkalinimo įstaigose problemas bei pateikti siūlymus kaip jas spręsti. Išanalizavus Komiteto pateiktas ataskaitas, galima daryti išvadą, kad ne visi Komiteto siūlymai Lietuvai buvo įgyvendinti, tačiau valstybė analizuoja visas jai pateiktas rekomendacijas bei stengiasi jas tinkamai realizuoti bei užtikrinti įkalinimų asmenų apsaugą nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo.

3.4. Teisminės institucijos

Teisminės valdžios vaidmuo užtikrinant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei gynybą yra išskirtinis ir ypatingas. Tik efektyvi teisminė valdžia gali būti laikoma žmogaus teisių ir laisvių apsaugos

---

¹²¹ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.pdf> Žiūrėta [2011 01 14]

¹²² Council of Europe anti-torture Committee visits Lithuania. Press release. <http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2010-06-23-eng.htm> žiūrėta [2011 01 14]

garantu, bet kada pasiruošusiu apginti pažeistas žmogaus teises ir laisves.¹²³ LR Konstitucijos 30 str. numato, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Kreipdamas į teismą asmuo gali ginti savo teises, laisves ar įstatymų saugomus interesus tiek nuo kitų privačių fizinių ar juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, tiek nuo valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų ar neveikimo.¹²⁴

3.4.1. Nacionaliniai teismai

Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymo funkcija, kurią tauta suteikė išimtinai teisminei valdžiai, lemia ypatingą teismo vietą kitų valstybės valdžios institucijų sistemoje. Teisminę valdžią Lietuvoje įgyvendina: *bendrosios kompetencijos teismai* – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai, *specializuoti teismai*– Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai.¹²⁵

Nacionaliniai teismai, kaip vienas iš žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvauja ir nuteistų asmenų teisių gynyboje. Teismas nustato pataisos įstaigos rūšį, kurioje nuteistas asmuo atliks bausmę. (LR BVK 63 str.) Įkalinimo įstaigose bausmes atliekantys asmenys Kalėjimų departamento priimtus sprendimus ir veiksmus per 20 dienų nuo jų įteikimo gali apskųsti apygardos administraciniam teismui. (LR BVK 183 str. 3 d.) Apygardos administracinio teismo sprendimus apeliacine tvarka nuteistieji gali apskųsti Vyriausiajam administraciniam teismui. Nuteistųjų laiškai netikrinami, tačiau siekiant užkirsti kelią nusikaltimams ar kitiems pažeidimams ar apsaugoti kitų asmenų teises ir laisvės, teismas gali priimti nutartį dėl laiškų tikrinimo. (LR BVK 99 str. 5 d.) Teismas priima galutinį sprendimą dėl nuteisto asmens lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Taip pat teismas sprendžia dėl lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir dėl laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme. (LR BVK 179 str.)

Taigi, teismas sprendžia svarbius klausimus, susijusius su nuteistojo teisinės padėties pasikeitimu. LR BVK 157 str. 1 d. numato, kad laisvės atėmimo bausmę pataisos įstaigose atliekantys asmenys, kuriuos įmanoma toliau taisyti neizoliuotus nuo visuomenės, bet prižiūrimus, gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos klausimą sprendžia bausmės atlikimo vietos apylinkės teismas, priimdamas nutartį. Teismas turi įvertinti ir nuspręsti, ar gali būti nuteistasis toliau taisomas neizoliuojant jį nuo visuomenės. Kriterijai, į kuriuos turėtų atsižvelgti teismas nėra

¹²³ Žalėnienė I. Teismas žmogaus teisių ir laisvių gynimo institucija / Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 146.

¹²⁴ Ten pat, p. 155.

¹²⁵ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas// Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.

reglamentuoti, tai paliekama teismo nuožiūrai. Todėl teismas, spręsdamas klausimą dėl nuteistojo lygtinio paleidimo, vertina ne tik nuteistojo charakteristiką ir elgesį pataisos įstaigoje, bet ir jo asmenybę, padarytų nusikaltimų pobūdį ir pavojingumo laipsnį bei kitas aplinkybes.¹²⁶ Tačiau, priimdamas tam tikrą sprendimą, teismas nepažįsta nuteisto asmens kaip asmenybės. A.Gončarko, remdamasis Prancūzijos patirtimi, pasiūlė bausmių vykdymo teisėjo specializacijos įdiegimą Lietuvoje. Bausmių vykdymo teisėjo atsiradimas papildytų teismų sistemą specializuotu teisėju, kuris spręstų klausimus, susijusius su bausmės atlikimu. Bausmių vykdymo teisėją būtų galima įsteigti prie apylinkių teismų, o jo priimtus sprendimus apskųsti apygardos teismui. Gavęs nuteisto asmens bylą, bausmių vykdymo teisėjas turėtų nustatyti pataisos įstaigos rūšį ir vietą, kur nuteistasis turės atlikti bausmę. Taip pat bausmių vykdymo teisėjas būtų įpareigotas rūpintis nuteistaisiais pataisos įstaigos viduje ir už jos ribų, kontroliuotų laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas pataisos įstaigose, priiminėtų sprendimus dėl leidimo nuteistiesiems išvykti iš pataisos įstaigos darbo, sveikatos priežiūros klausimais ir pan. Bausmių vykdymo teisėjas spręstų ir lygtinio paleidimo klausimus. Šiuo metu nutartį dėl lygtinio paleidimo priima apylinkės teismas, kuris visiškai nepažįsta nuteisto asmens. Apylinkės teismas sprendimą priima remdamasis pataisos įstaigos teikimu bei pateikta informacija apie nuteistąjį, tuo tarpu bausmių vykdymo teisėjo įdiegimas leistų geriau pažinti nuteistą asmenį. Be to, visa lygtinio paleidimo procedūra būtų trumpesnė ir kainuotų pigiau.¹²⁷

Apibendrinant galima teigti, kad savo konstitucine teise dėl teisminės gynybos taip pat gali pasinaudoti nuteistieji asmenys, kurie dėl savo pažeistų teisių ir laisvių gynimo gali kreiptis į teismą. Teismas, bausmių vykdymo įstatymuose yra minimas ne kartą, tačiau jo veikla šioje srityje yra gana formali, trūksta teisminių institucijų ir įkalinimo įstaigų bendradarbiavimo. Bausmių vykdymo teisėjo specializacijos įdiegimas Lietuvoje būtų dar vienas mechanizmas, kuris leistų efektyviau užtikrinti žmogaus teises įkalinimo įstaigose.

3.4.2. Europos Žmogaus Teisių Teismas

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra vienas iš svarbiausių Europos Tarybos pasiekimų. Ši precedento neturinti tarptautinė sutartis buvo priimta 1950 m. ir įsigaliojo 1953 m. EŽTK išvardintos kiekvieno asmens prigimtines teises ir laisvės. Ji įpareigoja valstybes garantuoti tas teises ir laisves kiekvienam, kas yra jų jurisdikcijoje. Sukurtas Konvencijos įgyvendinimo mechanizmas: valstybės ir pavieniai asmenys, nepriklausomai nuo jų pilietybės, kurie mano, kad valstybės, EŽTK dalyvės, pažeidė EŽTK jiems garantuojamas teises, gali kreiptis į **Europos Žmogaus**

¹²⁶ Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo nutartis Nr. T-86-506/2011.

¹²⁷ Gončarko A., Nuteistųjų laisvės atėmimo teisės ir jų įgyvendinimas pagal Lietuvos ir Prancūzijos bausmių vykdymo įstatymus : daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p.165-166.

Teisių Teismą Strasbūre, kuris buvo įsteigtas vadovaujantis EŽTK. Kasmet į EŽTT kreipiasi vis daugiau žmonių. 2010 m. EŽTK gavo 61 300 naujų skundų (neskaičiuojami pareiškimai, neatitinkę formalių reikalavimų), 2009 m. buvo pateikta 57 100, 2008 m. – 49 860 skundų.¹²⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismą sudaro po vieną teisėją iš kiekvienos valstybės EŽTK dalyvės. Teisėjai renkami šešerių metų kadencijai ir gali būti pakartotinai perrinkti. Teisėjai yra nepriklausomi, veikia savo vardu ir neatstovauja jokiai valstybei.¹²⁹

EŽTK, skirtingai nuo JTO sistemoje veikiančių žmogaus teisių sutarčių, nenumato privalomos valstybių ataskaitų procedūros, tačiau EŽTK numato tarpvalstybinių skundų ir individualių peticijų procedūras. EŽTK numato, kad kiekviena valstybė gali kreiptis į EŽTT dėl kiekvieno, jos manymu, kitos valstybės padaryto EŽTK ir jos protokolų nuostatų pažeidimo.¹³⁰ Skirtingai nuo tarpvalstybinių bylų, individuali peticijų procedūra yra labai populiari. Individualias peticijas gali paduoti fiziniai asmenys, nevyriausybinės organizacijos ar asmenų grupės. Teismas gali nagrinėti pareiškimus tik dėl EŽTK ir jos protokoluose nurodytų vienos ar keleto teisių pažeidimų. Svarbu pabrėžti, kad EŽTT nėra apeliacinis teismas valstybės teismų atžvilgiu ir negali panaikinti ar pakeisti jų priimtų sprendimų. EŽTT negali ir tiesiogiai įsikišti į apskundžiamų valstybės institucijų darbą. EŽTT nagrinėja skundus tik dėl valstybės institucijų (įstatymų leidybos, vykdomųjų, teisminių ar pan.) veiksmų. EŽTT negali nagrinėti skundų prieš privačius asmenis ar privačias organizacijas. Kad individualios peticijos būtų pripažintos priimtinos, jos turi atitikti keliamus reikalavimus: a) skundas paduodamas tik dėl EŽTK ir jos protokoluose įtvirtintų teisių pažeidimo; b) turi būti panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės; c) nuo galutinio valstybės institucijos sprendimo nėra praėję 6 mėnesiai; d) analogiško skundo nenagrinėja kita tarptautinė institucija (pvz. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas); e) skundas nėra anonimiškas.

Įsigaliojęs EŽTK 14 protokolais¹³¹ nustato naują individualių peticijų priimtumo kriterijų – peticija bus nagrinėjama iš esmės tik tais atvejais, kai pareiškėjas bus patyręs didelę žalą. Be to, numatytos dvi sąlygos, apribojančios naujojo priimtumo kriterijaus taikymą. Pirmoji draudžia EŽTT skelbti peticiją nepriimtina net jei pareiškėjas ir nepatyrė didelės žalos tais atvejais, kai pagarba žmogaus teisėms, kaip numatyta EŽTK, reikalauja peticijos nagrinėjimo iš esmės. Antroji neleidžia EŽTT nepriimti pareiškimo,

---

¹²⁸ European Court Of Human rights. General statistics.

<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+information+by+year> žiūrėta [2011 01 12]

¹²⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolai Nr. 11// Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

¹³⁰ Gailiūtė D. Regioninės žmogaus teisių apsaugos institucijos/ Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 364.

¹³¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolai Nr. 14// Valstybės žinios, 2005-06-14, Nr. 74-2679.

jei byla nebuvo tinkamai nagrinėta pareiškėjo valstybės teismuose.¹³² Formaliai kiekvieno skundo tyrimas pereina tris stadijas, kurių metu EŽTT priima šiuos sprendimus: a) skundo priimtinumas; b) taikus susitarimas; c) sprendimas dėl skundo esmės. Sprendimu dėl skundo esmės EŽTT pripažįsta, kad teisė arba laisvė buvo arba nebuvo pažeista. Jeigu EŽTT konstatuoja pažeidimą, iš valstybės gali būti priteista piniginė kompensacija, kuri turi būti sumokėta ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo paskelbimo dienos. Pirmą kartą kreipiantis į EŽTT nebūtina turėti atstovą, tačiau vėlesnėje bylos nagrinėjimo stadijoje, kai EŽTT prašo Vyriausybės pateikti raštiškus komentarus dėl skundų, pareiškėjas privalo turėti atstovą. Bylos nagrinėjimo pradžioje EŽTT neapmoka teisinio atstovavimo išlaidų. Tam tikroje vėlesnėje bylos nagrinėjimo stadijoje gali būti suteikta galimybė prašyti nemokamos teisinės pagalbos, tais atvejais, jei asmuo neturi pakankamai lėšų apmokėti advokato išlaidas ir jei EŽTT nuspręs, jog teisinis atstovavimas būtinas tolimesniam bylos nagrinėjimui.¹³³

Dėl savo galimai pažeistų teisių ir laisvių gynimo į EŽTT taip pat gali kreiptis asmenys, baudmes atliekantys įkalinimo įstaigose. Savo skunduose EŽTT nuteistieji dažniausiai nurodydavo tokius, jų nuomone, savo teisių pažeidimus: gaunamų ir išsiunčiamų laiškų cenzūra, netinkamos kalnimo sąlygos, neteisėtas perkėlimas iš vienos pataisos įstaigos į kitą, teisės į pasimatymus pažeidimas, diskriminacija, netinkamas kratos atlikimas ir kt. Tačiau EŽTT dažniausiai nustatydavo neteisėtus nuteistųjų laiškų tikrinimo atvejus, tokiu būdu pažeidžiant EŽTK 8 straipsnį, ir netinkamas bendras kalnimo sąlygas, kurios prilygo nežmoniškam žeminančiam orumą elgesiui, kuris pažeidžia EŽTK 3 straipsnį. EŽTK 3 bei 8 straipsnių pažeidimai buvo pripažinti tokiose bylose kaip: *Savenkovas prieš Lietuvą*¹³⁴, *Karalevičius prieš Lietuvą*,¹³⁵ *Valašinas prieš Lietuvą*,¹³⁶ ir kt. Dėl šių EŽTK straipsnių pažeidimų nuteistiesiems buvo priteistos nemažos piniginės sumos žalai bei bylinėjimosi išlaidoms atlyginti.

EŽTT, spręsdamas konkrečią bylą, taip pat analizuoja institucijų, į kurias pareiškėjai kreipėsi dėl savo teisių pažeidimo, išvadas ir sprendimus. Pavyzdžiui, *Valašinas prieš Lietuvą* byloje EŽTT, vertindamas pareiškėjo įkalnimo sąlygas bei pareigūnų elgesį su juo, rėmėsi ir Seimo kontrolieriaus išvadomis. Tai, manytina, patvirtina prevencinę Seimo kontrolierių sprendimų reikšmę.¹³⁷ Byloje *Savenkovas prieš Lietuvą* EŽTT rėmėsi Europos komiteto prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą ataskaitomis. Tai patvirtina Komiteto veiklos svarbą. EŽTT priimtas galutinis

¹³² Europos žmogaus teisių konvencijos 14 protokolo sąlygoti pokyčiai. Žmogaus teisių infobiuletėnis.

<http://www.hrmi.lt/advokacija/infobiuletėnis/?go=36#n> žiūrėta [2011 02 07]

¹³³ Atmintinė asmenims ketinantiems kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą.

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C4249267-CE82-4621-AAC8-974DCD6D6EE3/0/NoticeLIT.pdf> žiūrėta [2011 01 28]

¹³⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Savenkovas prieš Lietuvą*, Nr. 871/02.

¹³⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Karalevičius prieš Lietuvą*, Nr. 53254/99

¹³⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Valašinas prieš Lietuvą*, Nr. 44558/98

¹³⁷ Baltutytė E. Ombudsmeno rekomendacijos kaip prevencinė žmogaus teisių gynimo priemonė.

<http://www.lrski.lt/preview.php?n=151&l=LT> žiūrėta [2011 01 30]

sprendimas yra privalomas bylos šalims. Tačiau EŽTT sprendimai yra deklaratyvaus pobūdžio ir nedaro tiesioginio poveikio valstybių vidaus teisei, nes EŽTT negali pripažinti negaliojančiu, pakeisti ar panaikinti vidaus teisės aktų ar nacionalinių teismų sprendimų. EŽTT priimtų sprendimų įgyvendinimo kontrolė yra pavesta Europos Tarybos Ministrų Komitetui. Jis tikrina, ar valstybės, kurias EŽTT pripažino pažeidusioms EŽTK ar jos protokoluose numatytas teises, ėmėsi atitinkamų priemonių, kad būtų įgyvendintas Teismo sprendimas ar atkurtos pažeisto asmenų teisės. EŽTT turi teisę įpareigoti valstybę atlyginti pareiškėjo patirtą individualią žalą. Be to, valstybė turi pareigą imtis bendro pobūdžio reikalingų priemonių, kad būtų pašalintos EŽTK pažeidimo priežastys, pvz.: panaikinti įstatymo spraga.¹³⁸

Apibendrinant galima teigti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas yra vienas iš didžiausių autoritetą turinčių žmogaus teisių gynybos mechanizmų. Nemažai skundų, dėl EŽTK įtvirtintų teisių ir laisvių pažeidimo, EŽTT gauna iš įkalinimo įstaigose bausmes atliekančių asmenų, tačiau EŽTT dažniausiai pripažindavo tik tas peticijų dalis, kuriose skundžiamasi dėl EŽTK 3 ir 8 straipsnių pažeidimų. EŽTT teisėja dr. doc. Danutė Jočienė mano, kad EŽTT neturėtų nagrinėti šimtus ar tūkstančius bylų, kuriose keliami itin paprasti EŽTK prasme, valstybei aiškiai žinomi klausimai, pvz., procesų nacionaliniuose teismuose ilgumo problemos, kalėjimų perpildymo ar nežmoniškų sąlygų juose klausimai, sulaikymo ilgumo problemos ir pan. Kiekviena valstybė privalo būti atsakinga už šių problemų išsprendimą nacionaliniu lygmeniu, esant atitinkamam Strasbūro teismo sprendimui byloje. Valstybės turi pačios žymiai aktyviau veikti, vykdydamos EŽTK įsipareigojimus vidaus teisėje.¹³⁹

---

¹³⁸ Gailiūtė D. Regioninės žmogaus teisių apsaugos institucijos/ Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p.368-369.

¹³⁹ Efektyvi žmogaus teisių apsauga: svarbu kiekis ar kokybė?.

<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&Str=45614> žiūrėta [2011 02 19]

4. TYRIMAS

4.1. Tyrimo organizavimas

Rašant magistrinį darbą buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - išsiaiškinti, kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija pataisos įstaigose bei nustatyti įkalintų asmenų teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumą.

Atliekant tyrimą vadovautasi tokiais principais: teisiniu, susijusiu su tiriamųjų apsauga bei tyrimo duomenų konfidencialumu, tyrimo reikšmingumo – temos aktualumą grindžiantis principas, tai pat sąžiningumo bei glaustumo principais.

Siekiant atskleisti tyrimo tikslą, buvo naudoti tokie metodai: kiekybinis – apklausta 150 nuteistų asmenų bei 40 pareigūnų. Empiriniams duomenims surinkti buvo sudarytos dvi anketos. Viena anketa skirta pataisos įstaigos darbuotojams (žr. 2 priedą), kita – nuteistiesiems (žr. 1 priedą). Taip pat tyrime buvo naudoti mokslinės analizės bei statistiniai metodai, siekiant palyginti gautus tyrimo rezultatus ir apibendrinimo metodus, skirtas apdoroti gautus duomenis.

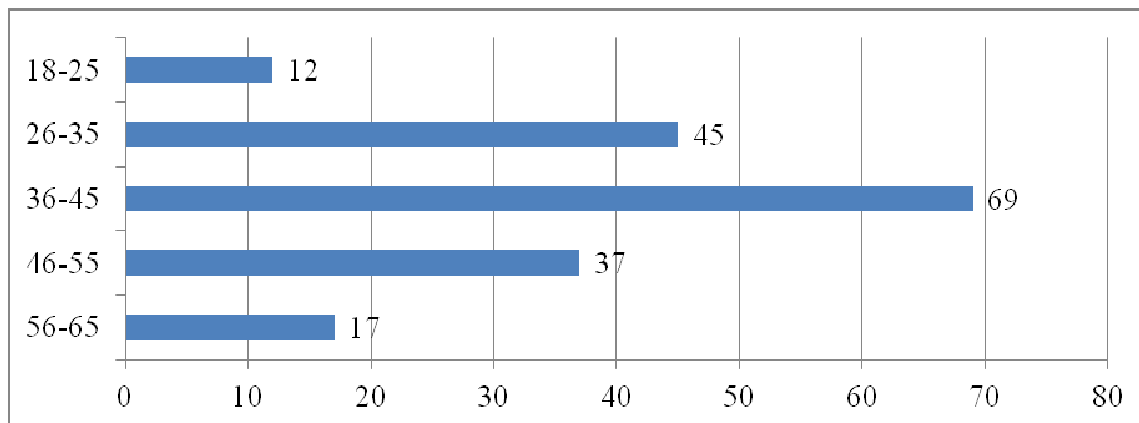
Tyrimo dalyvavę respondentai tai - 150 Vilniaus pataisos namuose laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji. Anketinėje apklausoje taip pat dalyvavo 40 toje pačioje įstaigoje dirbančių pareigūnų, užimančių būrio viršininko, skyriaus viršininko, skyriaus viršininko pavaduotojo, vyr. specialisto, vyr. inspektoriaus, inspektoriaus, direktoriaus budinčiojo padėjėjo, vyr. prižiūrėtojo pareigas bei turintys didesnę nei 6 metų darbo pataisos įstaigoje stažą. Dalis anketose pateiktų klausimų tiek pareigūnams, tiek nuteistiesiems sutapo. Vienodi klausimai pateikti tam, kad būtų galima gauti kuo objektyvesnius duomenis bei išsiaiškinti, o vėliau palyginti nuteistųjų ir pareigūnų nuomones tuo pačiu klausimu.

Tyrimo metu renkami duomenys turėjo patvirtinti arba paneigti iškeltą tyrimo hipotezę „Šiuo metu egzistuojanti žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų sistema nėra pakankamai efektyvi ir veiksminga, todėl reikalauja tobulinimo.“

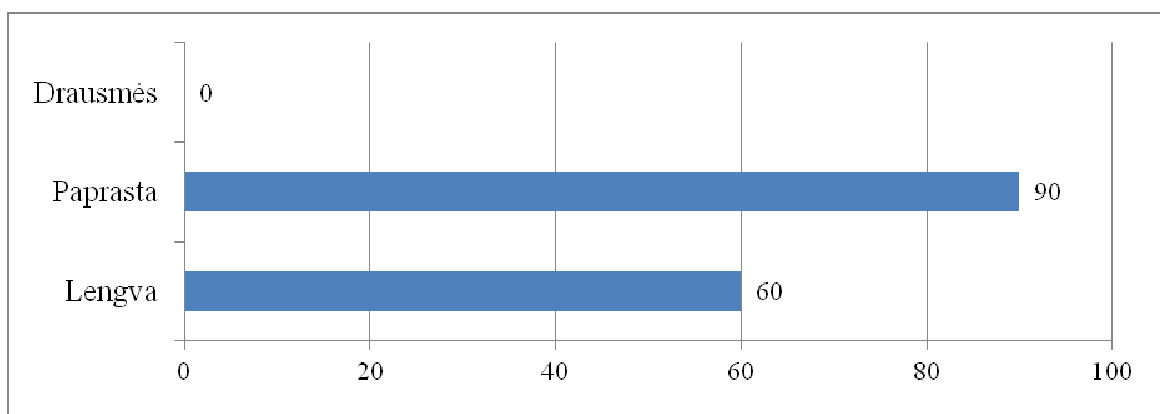
Tyrimo rezultatų analizė pateikiama 4.2. poskyriuje.

4.2. Tyrimo rezultatų analizė

Pristatant anketinės apklausos rezultatų analizę, pirmiausia svarbu charakterizuoti tyrime dalyvavusius nuteistuosius.

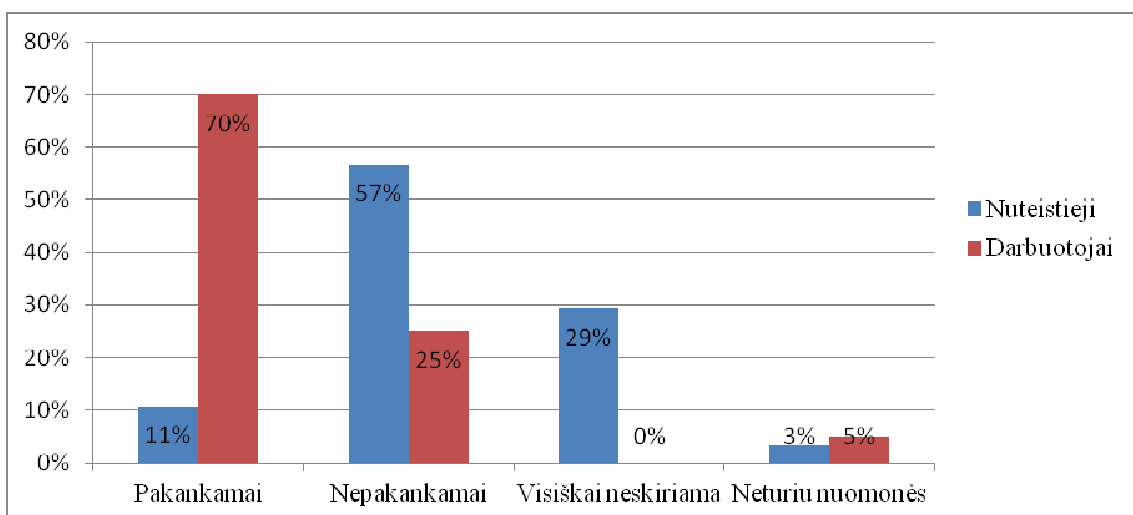
2 pav. Nuteistųjų pasiskirstymas pagal amžių (skaičiais)

3 pav. Nuteistųjų pasiskirstymas į grupes (skaičiais)

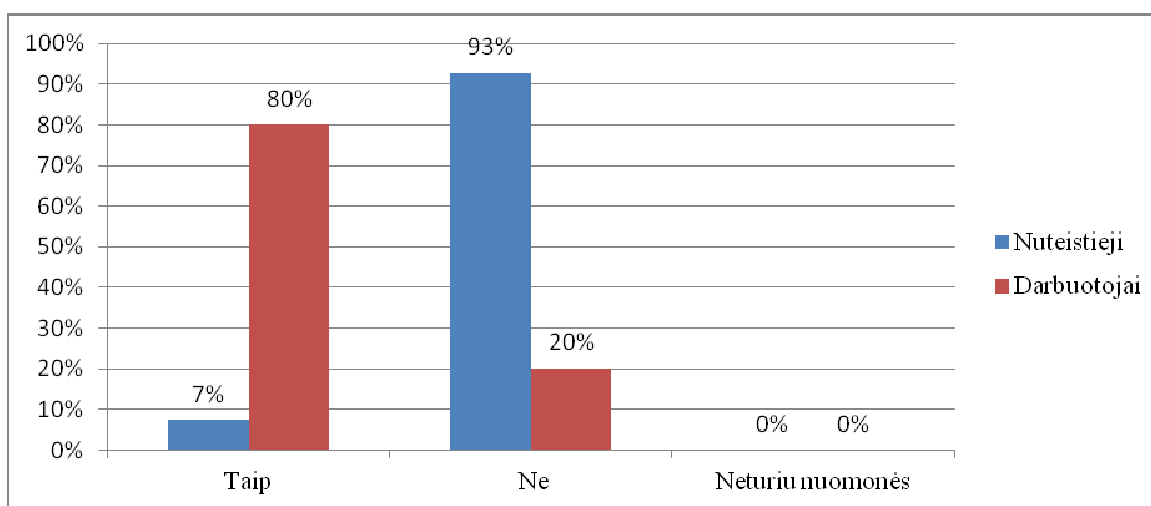
Remiantis tyrimo duomenimis, daugiausia tyrime dalyvavusių nuteistųjų yra 36-45 metų amžiaus. Dauguma nuteistųjų laisvės atėmimo bausmę atlieka paprastosios grupės sąlygomis. (žr. 2-3 pav.)

Respondentai turėjo atsakyti į klausimą, ar pakankamai, jų nuomone, skiriama dėmesio nuteistųjų teisių apsaugai. Gauti tyrimo duomenys rodo, kad 70 proc. pareigūnų, mano kad nuteistųjų teisių apsaugai skiriama pakankamai dėmesio, 25 proc. pareigūnų pasirinko atsakymą „nepakankamai“ ir 5 proc. apklaustų pareigūnų šiuo klausimu nuomonės neturi. Tuo tarpu dauguma nuteistųjų t.y. 57 proc. mano, kad jų teisių apsaugai skiriama nepakankamai dėmesio. 29 proc. nuteistųjų pasirinko atsakymą „visiškai neskiriama“ ir 3 proc. nuteistųjų šiuo klausimu neturi nuomonės. (žr. 4 pav.)

4 pav. Respondentų vertinimas ar pakankamai dėmesio skiriama nuteistųjų teisių apsaugai (proc.)

Į klausimą „Ar nuteistieji asmenys turi pakankamai informacijos apie nuteistųjų teises ir galimybes jas ginti?“ dauguma nuteistųjų, 93 proc. atsakė, kad tokios informacijos trūksta. Su tokia nuteistųjų nuomone sutiko tik 20 proc. pareigūnų, tačiau 80 proc. pareigūnų yra įsitikinę, kad nuteistieji turi pakankamai informacijos apie žmogaus teises ir galimybes jas ginti. Tokią pareigūnų nuomonę palaiko tik 7 proc. nuteistųjų. (žr. 5 pav.)

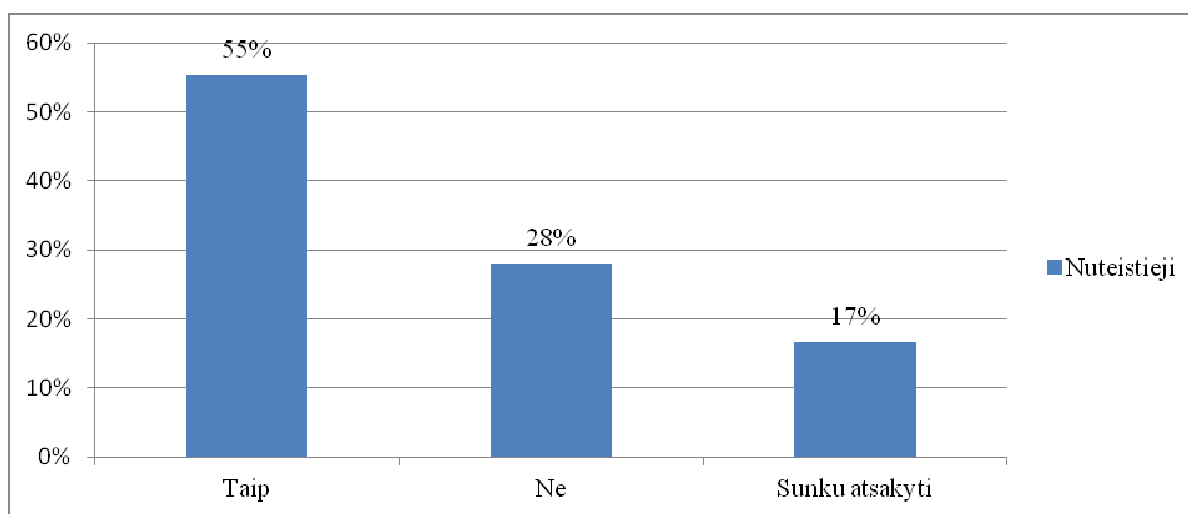
5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar nuteistieji asmenys turi pakankamai informacijos apie nuteistųjų teises ir galimybes jas ginti?“ (proc.)

Tyrimas parodė, kad nuteistųjų ir pareigūnų nuomonės dėl informacijos apie nuteistųjų teises bei galimybes jas ginti pakankamumo nesutapo, tačiau svarbu pabrėžti, kad baudmės vykdymo institucija yra

atsakinga už tai, kad nuteistajam, patekus į įkalinimo įstaigą, būtų suteikta visa informacija apie baudmės atlikimo tvarką ir sąlygas bei teises ir pareigas. Šią informaciją baudmės vykdymo institucija pateikia lietuvių kalba arba nuteistojo gimtąja kalba, arba ta kalba, kurią nuteistasis supranta. Nustatyta, kad kai kuriose įkalinimo įstaigose susiklostė praktika, kad asmeniui įteikiamas lankstinukas lietuvių kalba, o informacija suprantama kalba pateikiama žodžiu, tačiau tokia praktika yra ydinga.¹⁴⁰

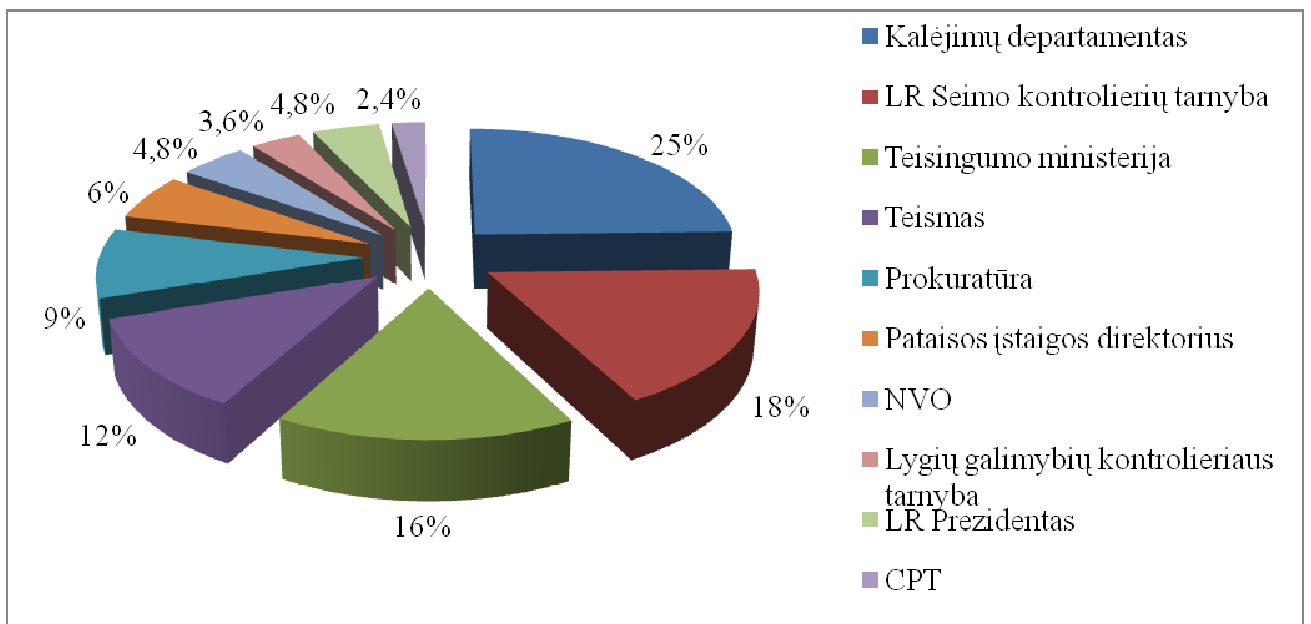
Nuteistieji, jiems skirtoje anketoje, turėjo atsakyti į klausimą ar jiems žinomos institucijos, kurios užtikrina pažeistų teisių gynybą įkalinimo įstaigose. 55 proc. nuteistųjų atsakė, kad tokios institucijos jiems yra žinomos. 28 proc. nuteistųjų atsakė, kad nežino kokios institucijos galėtų padėti jų teisių pažeidimo atveju, o 17 proc. įkalinimų asmenų sunku atsakyti į pateiktą klausimą. (Žr. 6 pav.)

6 pav. Nuteistųjų atsakymų į klausimą „Ar žinote kokios institucijos užtikrina pažeistų nuteistųjų teisių gynybą įkalinimo įstaigose“ pasiskirstymas proc.

Siekiant išsiaiškinti kokius nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmus žino nuteistieji, buvo paprašyta atsakyti į atviro tipo klausimą. Nuteistieji, kurie pasirinko atsakymą „Taip“, turėjo įrašyti jiems žinomus nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmus. Apibendrinti nuteistųjų atsakymų duomenys pateikti 7 pav.

¹⁴⁰ Gončarko A. Drausminis procesas Lietuvos, Prancūzijos ir Kanados pataisos įstaigose. Jurisprudencija: -mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, Nr. 2(104), p. 101-108.

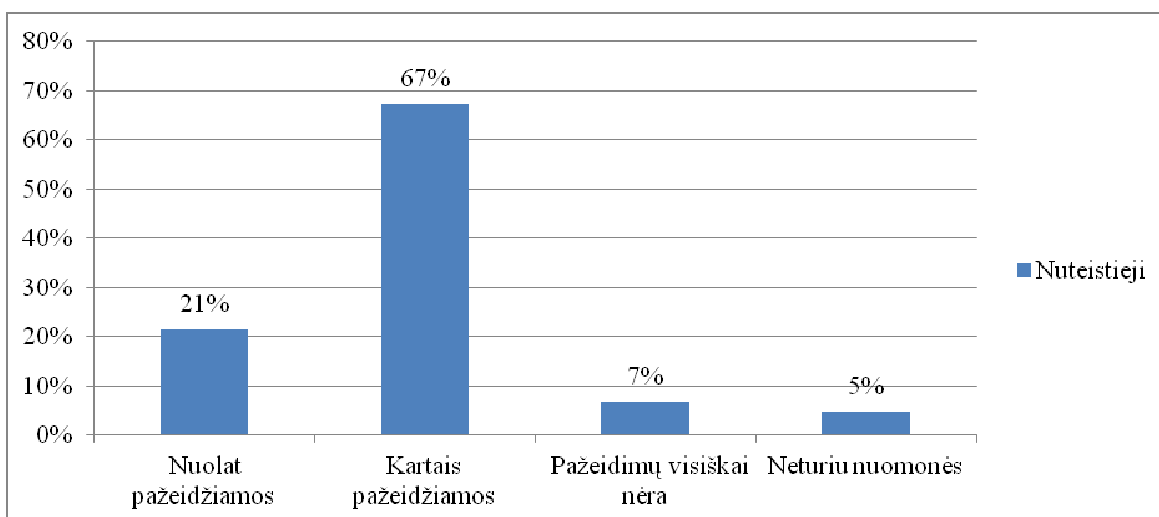

7 pav. Žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai, kuriuos dažniausiai paminėjo nuteisti asmenys

Savo atsakymuose nuteistieji dažniausiai paminėjo *Kalėjimų departamentą prie Teisingumo ministerijos* (25 proc.), *Lietuvos Respublikos seimo kontrolierių tarnybą* (18 proc.), *Teisingumo ministeriją* (16 proc.), *teismus* (12 proc.). Kitos institucijos, dalyvaujančios nuteistųjų teisių gynyboje, tarp nuteistųjų atsakymų minimos rečiau. Nors šiame darbe LR Prezidentas, kaip nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmas, aptartas nebuvo, tačiau tarp nuteistųjų atsakymų buvo paminėtas.¹⁴¹ Tyrimas parodė, kad ne visi apklausti nuteisti asmenys žino visas institucijas, užtikrinančias pažeistų teisių gynybą įkalinimo įstaigose, o tai dar kartą patvirtino, nuteistųjų atsakymą, kad jie neturi pakankamai informacijos apie galimybes apginti savo pažeistas teises. (žr. 5 pav.)

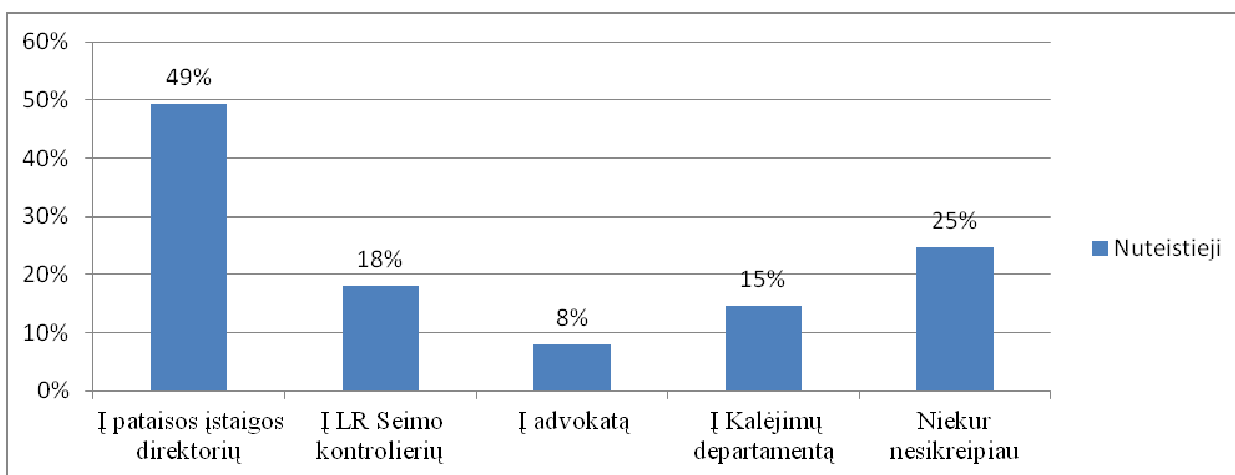
Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad nuolatinių nuteistųjų teisių pažeidimų įkalinimo įstaigoje nėra, nes tik 21 proc. visų apklaustų nuteistų asmenų atsakė, kad jų teisės yra nuolat pažeidžiamos. Atsakymą „Pažeidimų visiškai nėra“ pasirinko 7 proc. ir 5 proc. nuteistųjų pažymėjo „neturiu nuomonės“ atsakymo variantą. Tyrimas parodė, kad visgi nuteistųjų teisių pažeidimų esama, nes 67 proc. nuteistųjų mano, kad jų teisės kartais pažeidžiamos. (žr. 8 pav.)

¹⁴¹ Nuteistasis gali būti atleistas nuo visos ar dalies baudmės atlikimo, jei LR Prezidentas patenkina jo malonės prašymą. Malonės suteikimo tvarką nustato LR Prezidento dekretas „Dėl malonės komisijos ir jos nuostatų“// Valstybės žinios, 2007, Nr. 22-823.

8 pav. Respondentų nuomonės dėl nuteistųjų teisių pažeidimų pasiskirstymas proc.

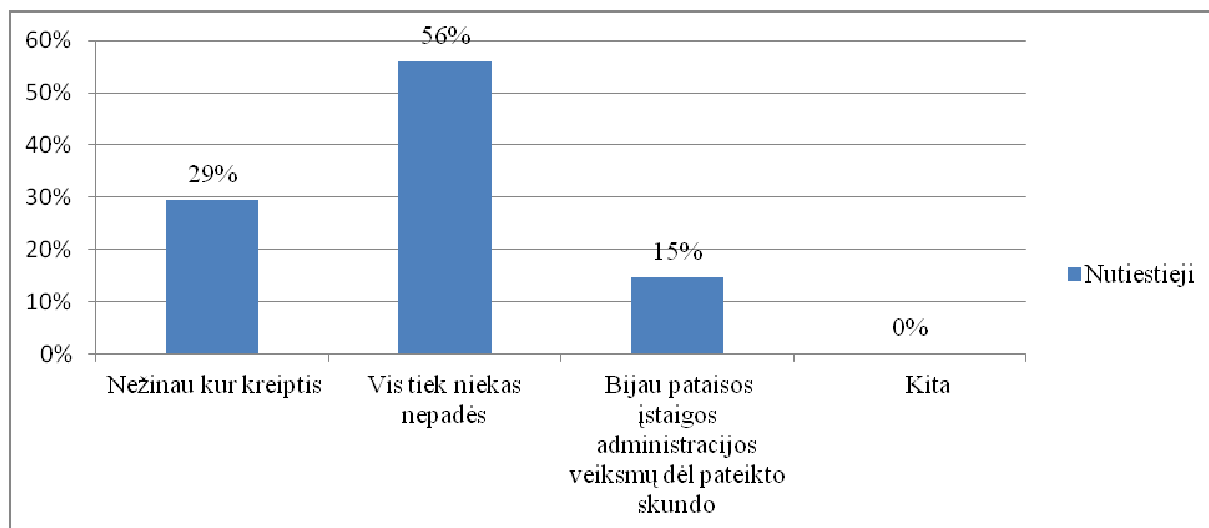
Siekiant išsiaiškinti kam nuteistieji teikia prioritetą kreipiantis dėl pažeistų teisių gynybos, anketoje pateiktas klausimas „Jeigu Jūsų teisės buvo pažeistos kur Jūs kreipėtės pirmiausiai?“. Nuteistųjų atsakymai pavaizduoti 9 pav.

9 pav. Nuteistųjų atsakymų į klausimą „Jeigu Jūsų teisės buvo pažeistos, kur Jūs kreipiatės pirmiausiai“ ? pasiskirstymas proc.

49 proc. apklaustų nuteistųjų pirmenybę suteikė pataisos įstaigos direktoriui. Nuteistieji pataisos įstaigos pareigūnų veiksmus bei sprendimus gali apskųsti pasirinktinai pataisos įstaigos direktoriui ar LR seimo kontrolieriui. Remiantis tyrimo duomenimis, tik 18 proc. apklaustų nuteistųjų kreipėsi į LR seimo kontrolierių jų teisių pažeidimo atveju, tai reiškia, kad prioritetą apklausti nuteistieji teikia pataisos

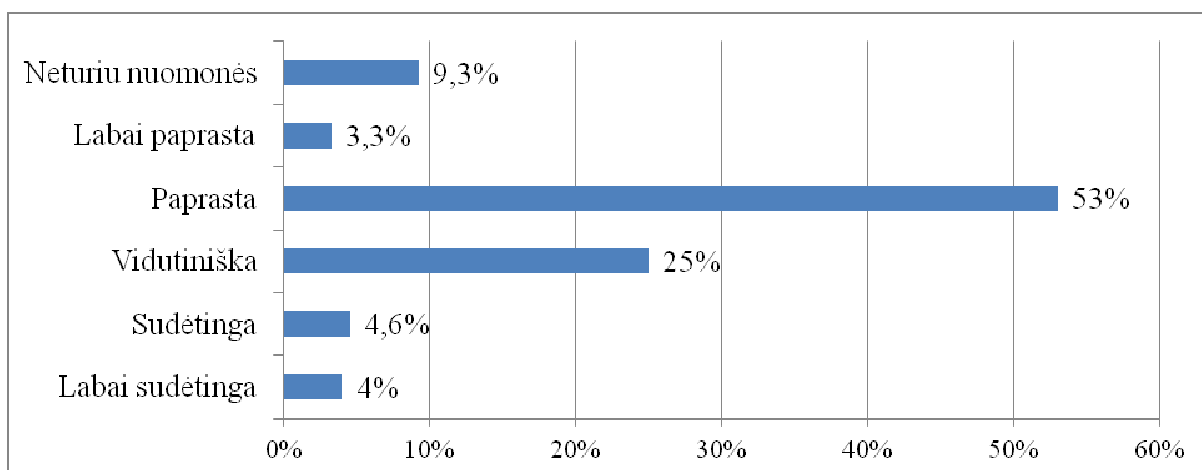
įstaigos direktoriui. 15 proc. nuteistųjų kreipėsi į Kalėjimų departamentą ir 8 proc. nuteistųjų – į advokatą. Tyrimas parodė, kad 25 proc. nuteistųjų niekur nesikreipė dėl savo pažeistų teisių gynbos. Pasirinkusieji atsakymą „Niekur nesikreipiau“ turėjo atsakyti į papildomą klausimą „Kodėl nesikreipėte dėl savo pažeistų teisių gynbos?“, turint tikslą išsiaiškinti nesikreipimo priežastis. Nuteistųjų atsakymų pasiskirstymas pavaizduotas 10 pav.

10 pav. Nesikreipimo dėl pažeistų teisių gynbos priežasčių vertinimas nuteistųjų požiūriu

56 proc. nuteistųjų niekur nesikreipė, nes mano, kad nesulauks pagalbos, 29 proc. – nežino kur kreiptis ir 15 proc. – niekur nesikreipė, nes bijo pataisos įstaigos administracijos veiksnių dėl pateikto skundo. Remiantis tyrimo duomenimis, dauguma nuteistųjų pasirinko atsakymą „Vis tiek niekas nepadės“, tai leidžia daryti prielaidą, kad nuteistiesiems teko anksčiau kreiptis į nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmus, tačiau, galimai, jų lūkesčiai nebuvo patenkinti, kas ir galėjo įtakoti tokio atsakymo pasirinkimą. Taip pat galima daryti išvadas, kad apklausti nuteistieji yra nusivylę bei nepasitiki žmogaus teisių gynbos mechanizmais, todėl mano, kad kreiptis pagalbos neverta. Be to, dar kartą pasitvirtino, kad nuteistieji nežino kur galėtų kreiptis jų teisių pažeidimo atveju, o tai reiškia, kad jiems trūksta informacijos apie galimybes apginti pažeistas teises bei kokios institucijos užtikrina pažeistų teisių gynimą, ką taip pat patvirtino ankstesni tyrimo duomenis (žr. 5 pav., 6 pav.)

Nuteistųjų buvo prašoma įvertinti kreipimosi, į nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmus dėl pažeistų teisių gynbos, tvarką. Atsakymų apibendrinti duomenys pateikti 11 pav.

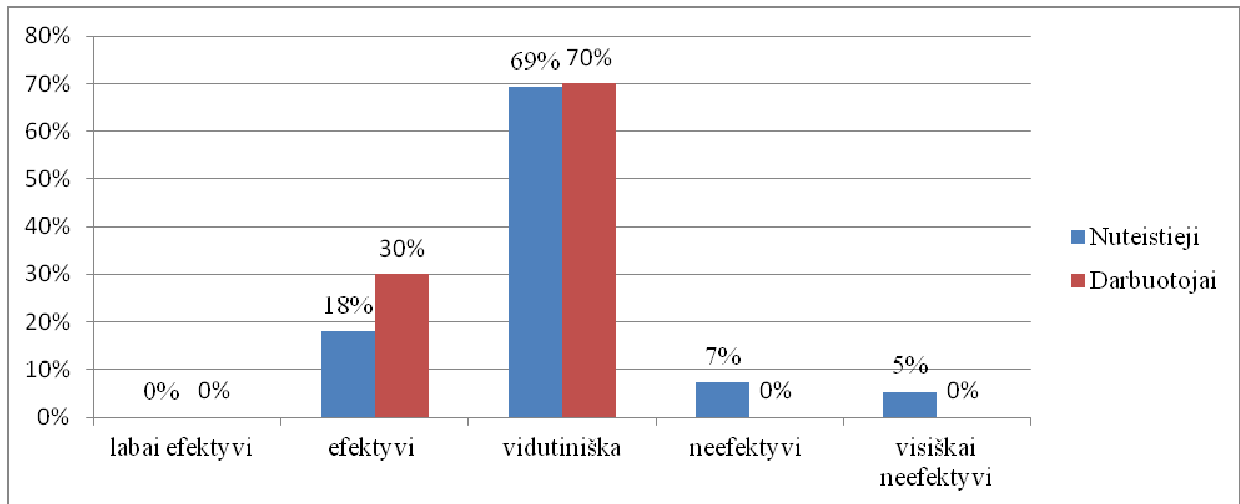
11 pav. Nuteistųjų kreipimosi tvarkos į atitinkamas institucijas dėl pažeistų teisių gynbos vertinimas (proc.)

Nuteistųjų atsakymai pasiskirstė taip: 3,3 proc. įvertino kaip „labai paprasta“, 53 proc. pasirinko atsakymą „paprasta“, 25 proc. – „vidutiniška“, 4,6 proc. – „sudėtinga“, 4 proc. - „labai sudėtinga“ ir 9,3 proc. šiuo klausimu nuomonės neturi. Nuteistųjų, pasirinkusių atsakymą „labai sudėtinga“, „sudėtinga“ ir „vidutiniška“, buvo prašoma išvardyti, ką, jų nuomone, reikėtų pakeisti. Ne visi nuteisti asmenys panoro atsakyti į šį atvirą klausimą, tačiau atsakiusieji pateikė tokius, jų nuomone, pastebėjimus: *<kreiptis gana paprasta, tačiau neefektyvu, nes kalinys mūsų valstybei jokių teisių neturi>*; *<nieko nepakeisi, nes sistema palaiko vieną kitą, o jei tu dar esi nuteistasis, visai nieks nepadės>*; *<turi būti betarpiškas, tiesioginis bendravimas su bet kuria institucija>*; *<reikia pirmiausiai suprasti, kad nuteistasis yra taip pat žmogus ir jam reikia pagalbos>*; *dažniausiai atsakymas būna vienareikšmis: niekas nepažeista ir daugiau nesigilinama į skundo nagrinėjimą, nes nuteistasis juk jokių teisių neturi.>*; *<reikia pakeisti valdininką, kuris tinkamai eitų savo pareigas ir vykdytų įstatymus>*. Apibendrinant nuteistųjų pateiktus pastebėjimus, galima teigti, kad nuteisti asmenys daugiausia skundėsi ne dėl kreipimosi tvarkos, o dėl pačios nuteistųjų teisių užtikrinimo sistemos ir požiūrio į nuteistąjį bei išreiškė savo nusivylimą nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmais.

Toliau tyrime užduodami klausimai, susiję su žmogaus teisių gynbos mechanizmu, dalyvaujančių nuteistųjų teisių užtikrinime, veiklos efektyvumu.

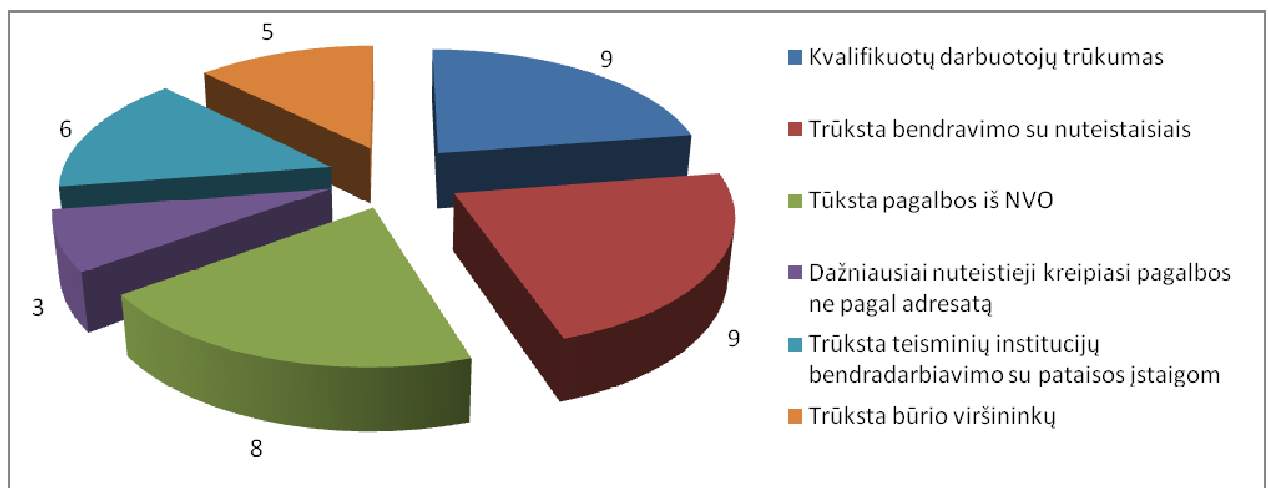
Tiek nuteistiesiems, tiek pareigūnams pateiktas klausimas kaip jie vertina nuteistų asmenų teisę kreiptis į *pataisos įstaigos direktorių* dėl pažeistų teisių gynbos. 18 proc. nuteistųjų pasirinko atsakymą „efektyvi“, tačiau dauguma nuteistųjų, t.y. 69 proc., įvertino šį mechanizmą kaip vidutinišką. 7 proc. apklaustų nuteistų asmenų mano, kad šis mechanizmas yra neefektyvus ir 5 proc. mano, kad visiškai

neefektyvus. Pareigūnų nuomonės pasiskirstė taip: 30 proc. mano, kad nuteistųjų teisė kreiptis į pataisos įstaigos direktorių yra „efektyvi“ ir 69 proc. pasirinko atsakymą „vidutiniška“. (žr. 12 pav.) Pareigūnų ir nuteistųjų nuomonės, vertinant šį mechanizmą, sutapo, t.y. dauguma apklaustų respondentų įvertino šio mechanizmo veiklos efektyvumą kaip vidutinišką.

12 pav. Respondentų pataisos įstaigos direktoriaus veiklos efektyvumo vertinimas proc.

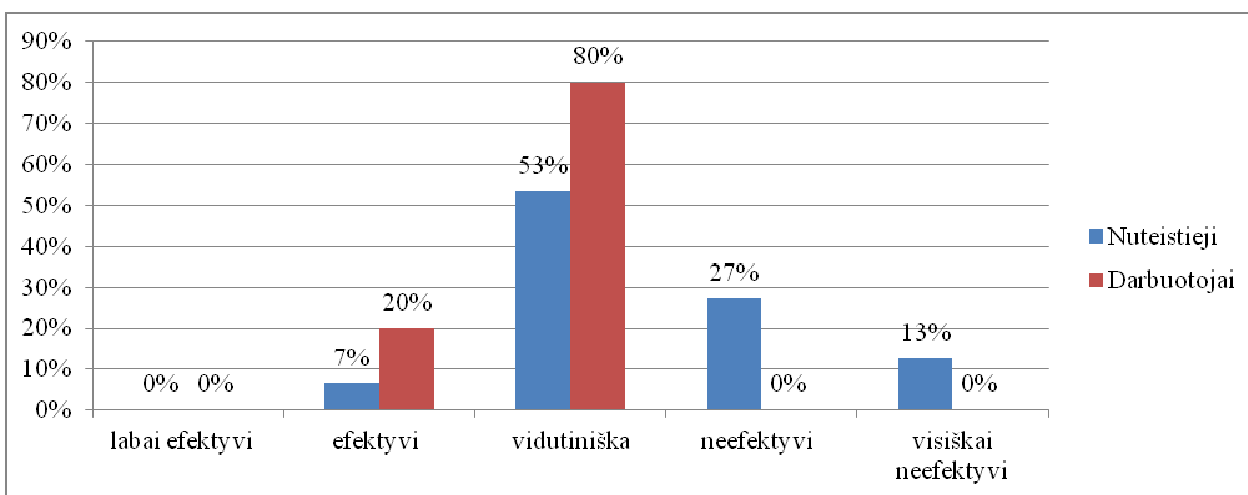
Siekiant išsiaiškinti pagrindinius trūkumus, susijusius su nuteistųjų asmenų teisių užtikrinimu pataisos įstaigoje, pareigūnams pateiktas atviras klausimas: „Išvardykite pagrindinius, Jūsų nuomone, trūkumus, susijusius su nuteistųjų teisių užtikrinimu pataisos įstaigoje“. Atsakymai pavaizduoti 13 pav.

13 pav. Pareigūnų išvardyti pagrindiniai trūkumai, susiję su nuteistųjų teisių užtikrinimu pataisos įstaigoje (skaičiais)

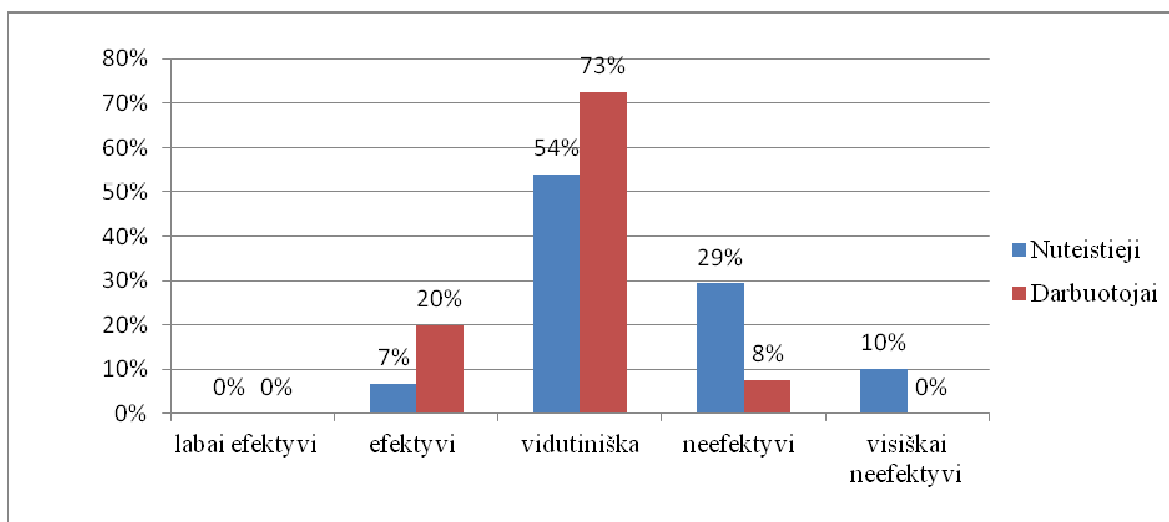
Remiantis tyrimo duomenimis, dauguma apklaustų pareigūnų, užimančių būrio viršininko pareigas, paminėjo, kad trūksta bendravimo su nuteistaisiais. Tokį atsakymą galėjo lemti tai, kad vienam būrio viršininkui tenka dirbti su 50-55 nuteistaisiais. Esant tokiai situacijai nukenčia individualus darbas su nuteistuoju, o tai yra pagrindinė būrio viršininko pareiga. Būrio viršininkas taip pat rūpinasi pagrindiniais ir kasdieniais nuteistųjų klausimais, todėl jo darbo krūvis yra labai didelis. Būrio viršininkai vos spėja pildyti visus reikalingus dokumentus, ką jau kalbėti apie tiesioginį kontaktą su nuteistaisiais ir pozityvaus bei pasitikėjimu pagrįsto bendravimo kūrimą. Pareigūnai taip pat paminėjo kvalifikuotų darbuotojų trūkumą pataisos įstaigose. Reikia pripažinti, kad mažas darbo užmokestis, prastos bei gan pavojingos darbo sąlygos nevilioja kvalifikuotų darbuotojų dirbti įkalinimo įstaigose. Tos pačios priežastys nemotyvuoja jau dirbančius pataisos įstaigose asmenis stengtis kuo geriau atlikti savo pareigas. Dėl to pataisos įstaigos darbuotojai gali žiūrėti į savo darbą kaip į tarnybos vietą, bet ne kaip į profesiją. Apklausti pareigūnai nurodė, kad nuteistieji dėl savo pažeistų teisių gynimo, dažnai kreipiasi ne pagal adresatą, dėl to nukenčia jų teisių užtikrinimas. Tai dar kartą leidžia daryti išvadą, kad nuteistiesiems trūksta informacijos apie jų teisių užtikrinimo mechanizmus, ypač apie tai, kokio pobūdžio skundus nagrinėja konkretus mechanizmas. Teisminių institucijų bendradarbiavimo su pataisos įstaigom stoka yra dar vienas trūkumas, kuri paminėjo pareigūnai. Teismo veikla, susijusi su nuteistųjų teisių užtikrinimu, yra gana formali. Teismas priima nutartį dėl nuteistojo lygtinio paleidimo remdamasis pataisos įstaigos teikimu ir visiškai nepažinodamas nuteistojo, o tai gali nulemti netinkamą jo teisių užtikrinimą. Pareigūnai paminėjo tai, kad trūksta pagalbos iš nevyriausybinių organizacijų. Iš tikrųjų dauguma NVO dirba su lygtinai paleistais nuteistaisiais ir iš įkalinimo įstaigų išėjusiais asmenimis, tačiau realiai dirbančių su nuteistaisiais, bausmes atliekančiais laisvės atėmimo vietose, yra nedaug.

Vertindami *Kalėjimo departamento prie Teisingumo ministerijos* veiklos efektyvumą užtikrinant nuteistųjų teises, dauguma nuteistųjų (53 proc.) bei darbuotojų (80 proc.) pasirinko atsakymą „vidutiniška“. Efektyviu šį mechanizmą laiko 7 proc. nuteistųjų bei 20 proc. darbuotojų. Taip pat 27 proc. nuteistų asmenų pasirinko atsakymą „neefektyvi“ ir 13 proc. – „visiškai neefektyvi“. (žr. 14 pav.) Taigi, pareigūnų bei nuteistųjų nuomonės, dėl šio mechanizmo veiklos efektyvumo vertinimo, sutapo.

14 pav. Respondentų Kalėjimo departamento veiklos efektyvumo vertinimas proc.

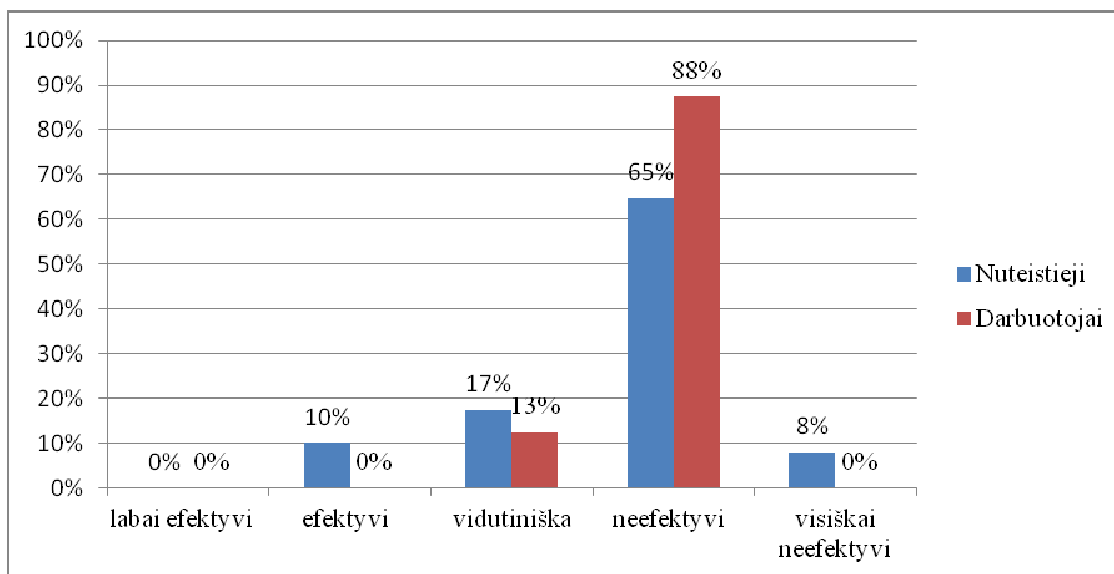
7 proc. nuteistųjų ir 20 proc. pareigūnų, nuteistųjų teisę kreiptis į *Teisingumo ministeriją* dėl pažeistų teisių gynbos, įvertino kaip efektyvią. Tačiau dauguma pareigūnų – 73 proc. bei nuteistųjų – 54 proc. pasirinko atsakymą „vidutiniška“. 29 proc. nuteistųjų įvertino šį mechanizmą kaip neefektyvų. Su tokia nuteistųjų nuomone sutiko tik 8 proc. pareigūnų. 10 proc. nuteistųjų pasirinko atsakymą „visiškai neefektyvi“. (žr. 15 pav.) Tyrimas parodė, kad respondentai Teisingumo ministerijos veiklos efektyvumą, užtikrinant nuteistųjų teises, įvertino kaip vidutinišką. Autorės nuomone, tokius respondentų atsakymo variantus galėjo įtakoti tai, kad Teisingumo ministerija tiesiogiai neužtikrina nuteistųjų teisių, tačiau šiame procese daugiau dalyvauja iš valdymo bei kontrolės pusės.

15 pav. Respondentų Teisingumo ministerijos veiklos efektyvumo vertinimas proc.

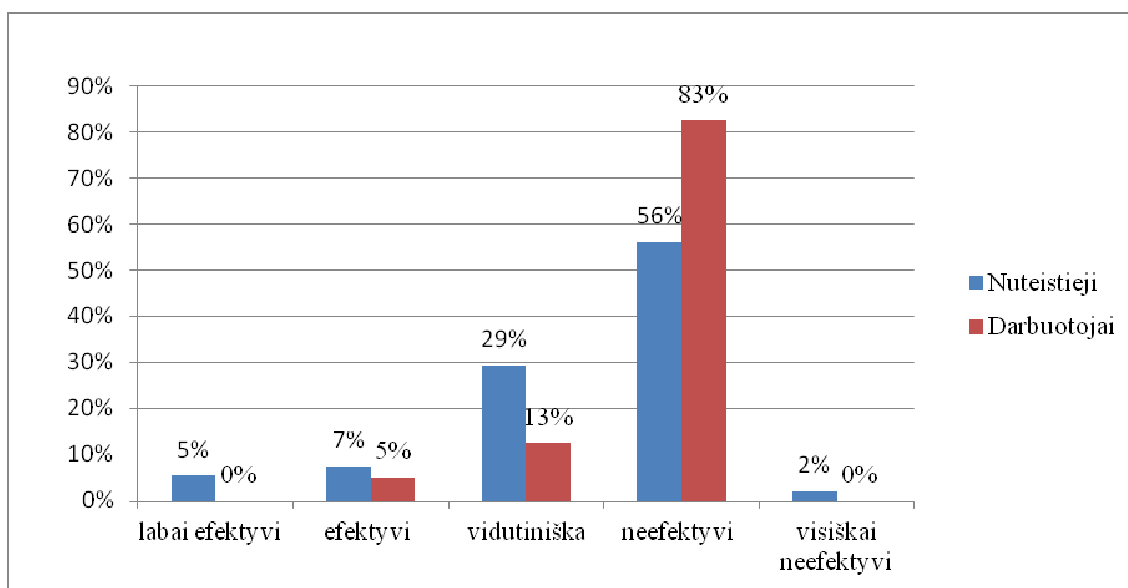

Nacionalinio teismo veiklos efektyvumas, ginant įkalintų asmenų teises, respondentų įvertintas taip: 10 proc. nuteistųjų pasirinko atsakymą „efektyvi“, 17 proc. – „vidutiniška“, 65 proc. – „neefektyvi“ ir 8 proc. – „visiškai neefektyvi“. 13 proc. pareigūnų mano, kad teismo veiklos efektyvumas yra vidutiniškas ir 88 proc. mano, kad neefektyvus. (žr. 16 pav.) Šiuo klausimų daugumos respondentų nuomonės sutapo.

16 pav. Respondentų nacionalinių teismų veiklos efektyvumo vertinimas proc.

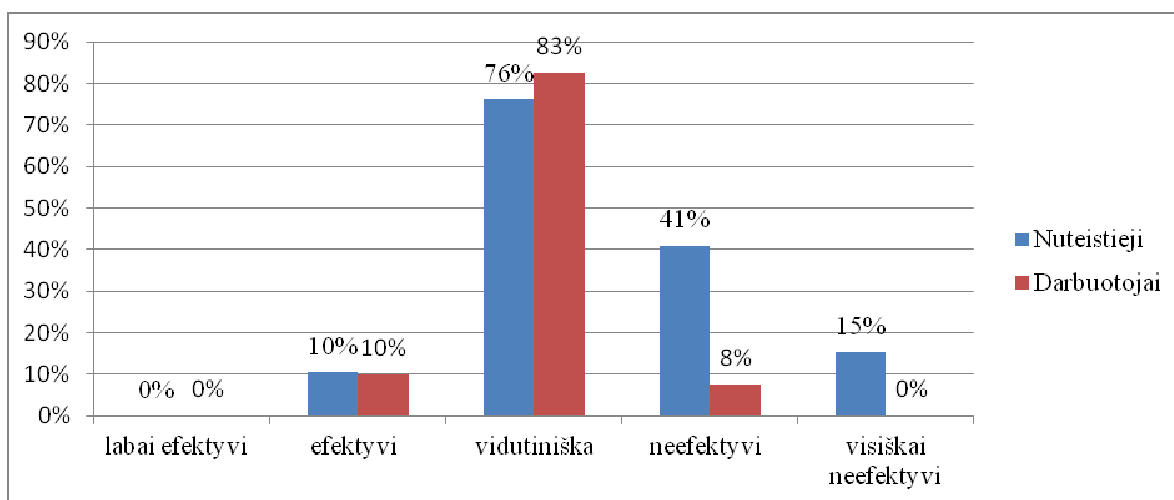
Apklaustų nuteistųjų nuomonė dėl teisės kreiptis į *tarptautinį teismą* dėl pažeistų teisių gynybos pasiskirstė taip: 5 proc. nuteistųjų asmenų pasirinko atsakymą „labai efektyvi“, 7 proc. – „efektyvi“, 29 proc. – „vidutiniška“. 56 proc. nuteistųjų mano, kad EŽTT, kaip nuteistųjų teisių gynybos mechanizmas, yra neefektyvus ir 2 proc. įvertino kaip visiškai neefektyvų. Tuo tarpu niekas iš apklaustų pareigūnų nepasirinko atsakymo „labai efektyvi“. 5 proc. pareigūnų mano, kad nuteistųjų teisė kreiptis į EŽTT, jų teisių pažeidimo atveju, yra efektyvi, 13 proc. įvertino kaip vidutinišką ir 83 proc. kaip neefektyvią. (žr. 17 pav.)

17 pav. Respondentų EŽTT veiklos efektyvumo vertinimas proc.

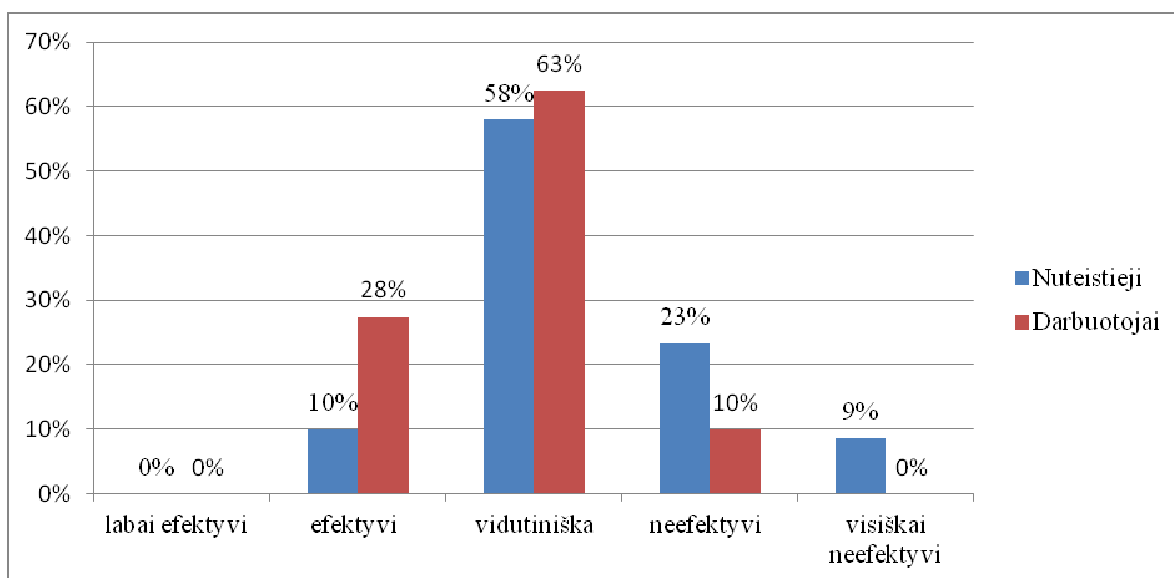
Tyrimas parodė, kad dauguma apklaustų nuteistųjų bei pareigūnų tiek nacionalinio, tiek tarptautinio teismo veiklos efektyvumą įvertino kaip neefektyvų. Respondentų atsakymus, autorės nuomone, galėjo įtakoti tai, kad teismas, remdamasis ištirtais įrodymais bei bylos aplinkybėmis, priima sprendimus, kurie dažniausiai nepatenkina nei nuteistųjų, nei pareigūnų lūkesčių. Be to, teismo sprendimai, jei jie yra galutinės instancijos teismo priimti, yra galutiniai ir neskundžiami bei turi būti vykdomi. Be to, teisminių institucijų krūviai yra labai dideli, todėl teisingumo tenka laukti ilgus metus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad respondentai, vertindami nacionalinio ir tarptautinio teismo veiklos efektyvumą, ginant nuteistųjų teises, prioritetą teikia tarptautiniam teismui.

Nuteistųjų teisė kreiptis į *prokuratūrą* dėl pažeistų teisių gynybos 10 proc. pareigūnų bei tiek pat nuteistųjų įvertino kaip efektyvią. 83 proc. pareigūnų ir 76 proc. nuteistųjų įvertino kaip vidutinišką. 8 proc. pareigūnų mano, kad tokia nuteistųjų teisė yra neefektyvi ir 41 proc. nuteistų asmenų taip pat pasirinko atsakymą „neefektyvi“, o 15 proc. – „visiškai neefektyvi“. (žr. 18 pav.) Taigi, remiantis tyrimo duomenimis, nuteistųjų ir pareigūnų nuomonės dėl prokuratūros veiklos, ginant nuteistųjų teises, efektyvumo sutapo. Šios institucijos kompetencija nuteistųjų teisių gynybos srityje nėra plati. Prokuratūra yra specializuota institucija, kuri organizuoja ir kontroliuoja ikiteisminį tyrimą.

18 pav. Respondentų prokuratūros veiklos efektyvumo vertinimas proc.

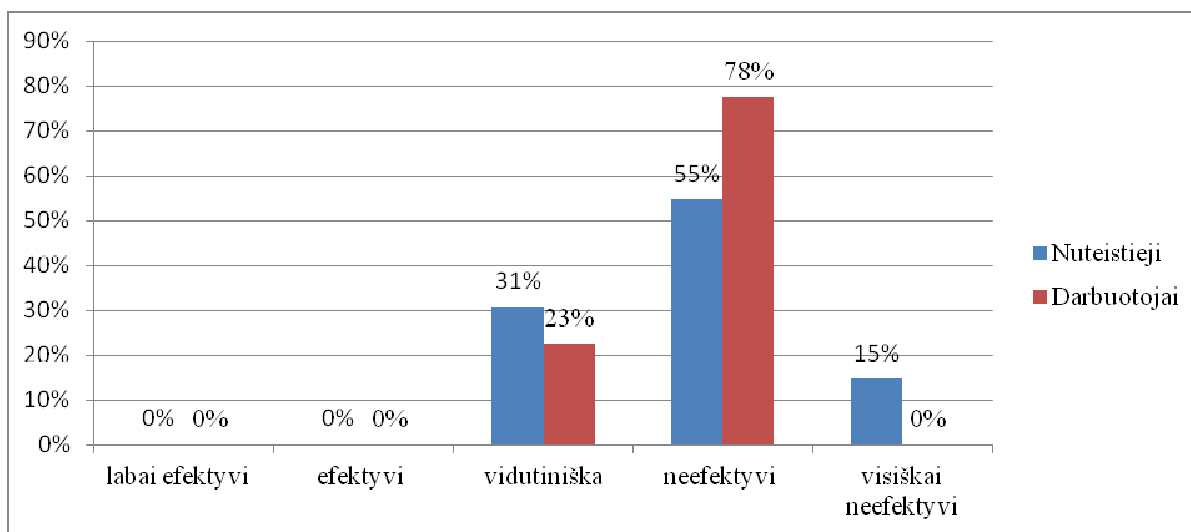
LR seimo kontrolieriaus veiklą 10 proc. nuteistųjų įvertino kaip efektyvią, 58 proc., t.y. dauguma apklaustų nuteistųjų, mano, kad LR seimo kontrolieriaus veikla ginant pažeistas nuteistųjų teises yra vidutiniška. 23 proc. nuteistų asmenų pasirinko atsakymą „neefektyvi“ ir 9 proc. – „visiškai neefektyvi“. Pareigūnų atsakymai pasiskirstė taip: 28 proc. pasirinko atsakymą „efektyvi“, 63 proc. – „vidutiniška“, ir 10 proc. pareigūnų mano, kad šio mechanizmo veikla yra neefektyvi. Nuteistųjų bei pareigūnų nuomonės dėl LR seimo kontrolieriaus veiklos efektyvumo sutapo. (žr. 19 pav.)

19 pav. Respondentų Seimo kontrolierių tarnybos efektyvumo vertinimas proc.

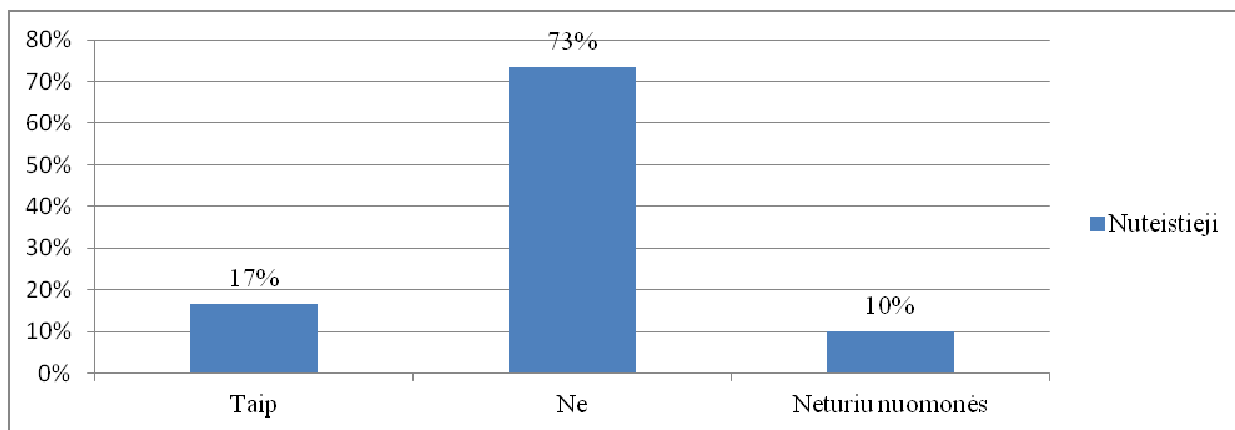
Nuteistųjų teisę kreiptis į LR lygių galimybių kontrolierių dėl pažeistų teisių gynybos 31 proc. apklaustų nuteistųjų įvertino kaip vidutinišką, 55 proc. kaip neefektyvią ir 15 proc. kaip visiškai

neefektyvia. Pareigūnų nuomonės dėl LR lygių galimybių kontrolieriaus pasiskirstė taip: 23 proc. pasirinko atsakymą „vidutiniška“ ir 78 proc. - „neefektyvi“. (žr. 20 pav.) Tyrimas parodė, kad respondentai įvertino LR lygių galimybių kontrolieriaus mechanizmą kaip neefektyvą. Autorės nuomone, respondentai šios tarnybos veiklą įvertino neigiamai todėl, kad LR lygių galimybių kontrolierius nagrinėja tik specifinius skundus, t.y. skundai dėl diskriminacijos, seksualinio priekabiavimo, priekabiavimo ir pan., be to susiduriama su įrodymų trūkumu problema. Pavyzdžiui seksualinio priekabiavimo atvejai, kurie pasitaiko nuteistųjų tarpe, yra sunkiai įrodomi, o pareiškėjų nurodyti liudytojai, kurie vienaip ar kitaip matė ar girdėjo seksualinio pobūdžio priekabas, atsisako liudyti, arba teigia nieko įtartino nepastebėję.

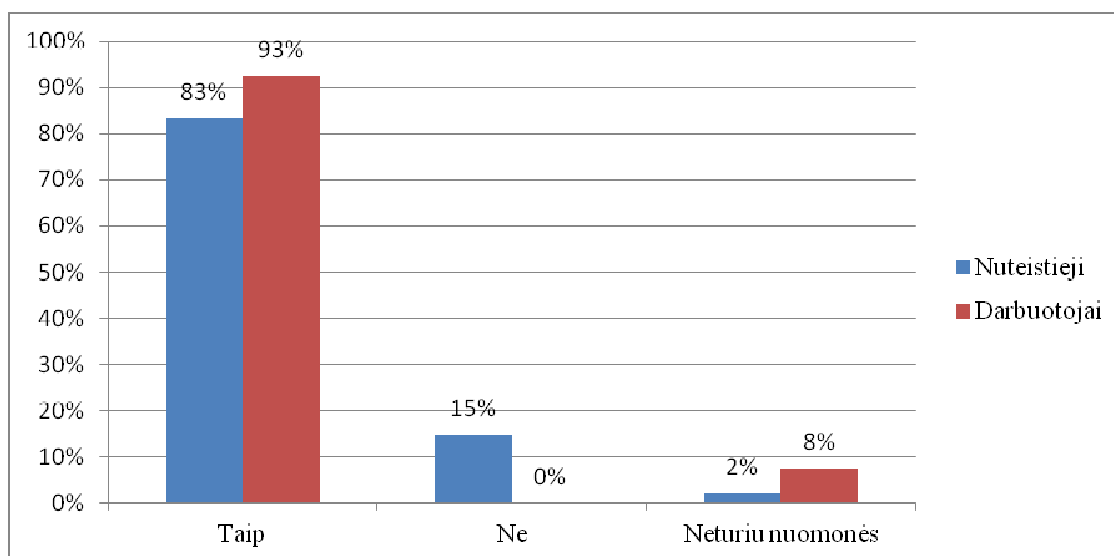
20 pav. Respondentų Lygių galimybių tarnybos veiklos efektyvumo vertinimas proc.

Nuteistiesiems buvo pateiktas klausimas: „Jūsų nuomone, ar nevyriausybinės organizacijos pakankamai dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime?“ Dauguma apklaustų nuteistųjų mano, kad nevyriausybinės organizacijos nepakankamai dalyvauja nuteistųjų teisių gynybos srityje. Tokią nuomonę išreiškė 73 proc. apklaustų nuteistųjų asmenų. 17 proc. mano, kad NVO dalyvavimas yra pakankamas ir 10 proc. šiuo klausimu nuomonės neturi. (žr. 21 pav.) Autorė sutinka su daugumos nuteistųjų nuomone, kad NVO, kaip nuteistųjų teisių gynybos mechanizmas, nėra pakankamai efektyvus. Be to, tai, kad NVO nepakankamai dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime, patvirtina ir apklausti pareigūnai, kurie tarp išvardytų pagrindinių trūkumų, susijusių su nuteistųjų teisių užtikrinimu pataisos įstaigoje, paminėjo tai, kad trūksta pagalbos iš NVO. (žr.13 pav.)

21 pav. Respondentų nevyriausybinų organizacijų veiklos pakankamumo vertinimas proc.

Respondentams, tiek nuteistiesiems, tiek pareigūnams, buvo užduotas klausimas „*Jūsų nuomone, ar reikėtų įsteigti bausmių vykdymo teisėjo specializaciją Lietuvoje?*“. Tyrimas parodė, kad tiek pareigūnai, tiek nuteistieji pritaria naujam nuteistųjų teisių gynbos mechanizmo įvedimui, nes 83 proc. nuteistųjų ir 93 proc. darbuotojų pasirinko atsakymą „taip“. Tik 15 proc. apklaustų nuteistųjų mano, kad tokia specializacija yra nereikalinga. 2 proc. nuteistųjų ir 8 proc. pareigūnų šiuo klausimu nuomonės neturi. (žr. 22 pav.)

22 pav. Respondentų nuomonės dėl bausmių vykdymo teisėjo specializacijos įdiegimo pasiskirstymas proc.

Magistrinio darbo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija bei įvertinti žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, ginančių nuteistų asmenų teises, veiklos

efektyvumą. Tyrimas parodė, kad apklaustų nuteistų asmenų nuomone, nuolatinių nuteistųjų teisių pažeidimų tiriamoje patalpoje nėra, tačiau tokie pažeidimai kartais visgi pasitaiko. Be to, paaiškėjo, kad nuteistiesiems trūksta informacijos apie galimybes ginti savo pažeistas teises, nes ne visi apklausti nuteistieji galėjo išvardyti visus mechanizmus, dalyvaujančius jų teisių užtikrinime. Tiek pareigūnams, tiek nuteistiesiems buvo užduoti vienodi klausimai dėl žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumo vertinimo, turint tikslą palyginti gautus rezultatus. Daugumos nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumas buvo įvertintas kaip „vidutiniškas“, todėl galima teigti, kad, tyrimo hipotezė, pasitvirtino iš dalies. Gavus tokį daugumos mechanizmų įvertinimą, negalime teigti, kad jie yra neefektyvūs, tačiau, autorės nuomone, kai kurie iš jų, pavyzdžiui įkalinimo įstaigos, nacionaliniai teismai bei nevyriausybinės organizacijos reikalauja tobulinimo.

IŠVADOS

1. Nuteistųjų teisinė padėtis tai subjektyvios teisės, laisvės ir pareigos, kurias įgyja nuteistasis asmuo įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui, kuriuo paskirta bausmė, šios bausmės atlikimo metu. Nuteistųjų teisinė padėtis priklauso nuo paskirtos bausmės rūšies. Nuteistųjų teises ir laisves Lietuvoje reglamentuoja Bausmių vykdymo kodeksas ir Baudžiamasis kodeksas. Tačiau nepakanka vien tik numatyti teises ir laisves įstatymuose, būtina užtikrinti jų įgyvendinimą bei gynybą. Lietuvoje veikianti bendra teisės normų ir institucijų sistema užtikrina ir nuteistų asmenų teises. Teisės aktai suteikia nuteistiesiems plačias galimybes kreiptis dėl savo teisių gynybos tiek į nacionalines, tiek į tarptautines institucijas.

2. Tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos standartai bausmių vykdymo srityje numato elgesio su netekusiais laisvės asmenimis taisykles (normas ir rekomendacijas), kurios numato kaip turi būti ar gali būti sukurti mechanizmai, užtikrinantys įkalintų asmenų teises bei apsaugantys juos nuo kankinimų ar kitokio žiauraus ar nežmoniško elgesio, o valstybės deda visas pastangas siekiant atitikti nustatytus standartus. Taip pat didelę reikšmę tarp nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų turi tarptautinės organizacijos bei institucijos, kurios kontroliuoja kaip valstybės laikosi priimtų pagal tarptautinius teisės aktus įsipareigojimų. Nors jų priimami sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau jų pagrindinis „ginklas“ yra viešumas bei tarptautinis pripažinimas, todėl valstybės gera valia jų laikosi. Tarptautiniai nuteistųjų teisių apsaugos standartai akcentuoja, kad efektyvios skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros - tai svarbiausia kalinių apsauga nuo netinkamo elgesio jų atžvilgiu. Pabrėžia, kad nuteistiesiems turi būti užtikrintos plačios galimybės kreiptis į įkalinimo įstaigos administraciją bei kitas kompetentingas institucijas, konfidencialiai susitikti su pareigūnais ir pan.

3. Išanalizavus žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvaujančių ir nuteistų asmenų teisių gynyboje, veiklos ataskaitas, paaiškėjo, kad dauguma nuteistųjų skundų atmetama dėl to, kad yra nepagrįsti, neatitinka turinio ir formos reikalavimų arba siunčiami ne pagal adresatą. Be to, nemažai nuteistų asmenų teisių pažeidimų padaroma dėl įkalinimo įstaigos administracijos veiksmų, nesilaikant teisės aktų nustatytų reikalavimų. Iš to galima daryti išvadą, kad nuteistiesiems nėra suteikiama pakankamai informacijos ir žinių apie jų teisių gynybos galimybes, trūksta kvalifikuotų pataisos įstaigos darbuotojų.

4. Kontrolierių tarnybos, kaip nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmas, turi gana plačius įgaliojimus. Remiantis šių tarnybų pateiktomis rekomendacijomis, galima nuolat sekti kokios yra pagrindinės problemos įkalinimo įstaigose bei ieškoti būdų jiems išspręsti, atkreipti dėmesį į įvairias teisinio reglamentavimo bei praktikos spragas ir imtis priemonių tinkamai įgyvendinti įkalinimų asmenų teises.

5. Nacionaliniai teismai, kaip vienas iš žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvauja ir nuteistųjų asmenų teisių gynyboje, tačiau jų darbas šioje srityje yra gana formalus. Teismai sprendžia svarbius klausimus, susijusius su nuteistųjų teisinės padėties pasikeitimu, t.y. priima nutartį dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Teisėjas, nutartį dėl lygtinio paleidimo, priima remdamasis pataisos įstaigos teikimu bei savo vidiniu įsitikinimu, tačiau visiškai nepažinodamas nuteistojo kaip asmenybės, dėl to šis mechanizmas reikalauja pokyčių. Teismo bei nuteisto asmens bendravimas padėtų priimti teisingą sprendimą nuteisto asmens atžvilgiu bei leistų efektyviau užtikrinti nuteistųjų teises.

6. Kaip yra apsaugomos nuteistųjų teisės įkalinimo įstaigose tikrina viena iš Europos Tarybos žmogaus teisių apsaugos sistemos sudedamųjų dalių – Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, kurio nariai reguliariai inspektuoja laisvės atėmimo veiklą ir nuteistųjų laikymo sąlygas bei teikia savo rekomendacijas šiais klausimais, o valstybė turi atsiskaityti kaip jas įgyvendina. Komiteto veiklos svarbą patvirtina tai, kad jo išvadomis bei rekomendacijomis remiasi Europos Žmogaus Teisių Teismas.

7. Išnaudoję visas gynybos priemones valstybės viduje, nuteistieji gali kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą. Dažniausiai nuteistieji kreipiasi dėl laikymo sąlygų, dėl laiškų tikrinimo ir pan. EŽTT neturėtų nagrinėti bylų, kuriose keliami itin paprasti EŽTK prasme, valstybei aiškiai žinomi klausimai. Kiekviena valstybė privalo būti atsakinga už šių problemų išsprendimą nacionaliniu lygmeniu.

8. NVO dalyvavimas bausmių vykdymo srityje yra labai svarbus, tačiau problema yra ta, kad realiai dirbančių su nuteistaisiais, bausmes atliekančiais įkalinimo įstaigose, yra nedaug. Respondentų nuomone, remiantis atlikto tyrimo duomenimis, NVO nepakankamai dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime.

9. Hipotezė „Šiuo metu egzistuojanti žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų sistema nėra pakankamai efektyvi ir veiksminga, todėl reikalauja tobulinimo“ pasitvirtino iš dalies. Atlikta teisės aktų, rekomendacijų, valstybinių ir tarptautinių institucijų, įstaigų, pareigūnų bei nevyriausybinų organizacijų veiklos analizė bei atliktas tyrimas, autorės nuomone, parodė, kad tarp

nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų, labiausiai reikalaujančių tobulinimo, yra įkalinimo įstaigos, nacionaliniai teismai bei nevyriausybinės organizacijos. Įkalinimo įstaigos yra tiesiogiai atsakingos už nuteistųjų teisių užtikrinimą, tačiau magistrinio darbo tyrimas parodė, kad yra nemažai veiksnių trukdančių efektyviam nuteistųjų teisių užtikrinimui įkalinimo įstaigose. Teismo veikla, užtikrinant nuteistųjų teises, yra gana formali, trūksta įkalinimo įstaigų bei teisminių institucijų bendradarbiavimo. Lietuvoje trūksta nuolatinio NVO bendravimo ir bendradarbiavimo su įkalinimo įstaigom bei nuteistaisiais mechanizmo.

PASIŪLYMAI

1. Nuteistiesiems turėtų būti dalinami lankstinukai lietuvių bei jų gimtąja kalba apie jų teises ir pareigas bausmės atlikimo metu bei galimybes jas ginti. Informacija apie nuteistų asmenų teisių užtikrinimo mechanizmus turėtų būti iškabinama informaciniuose stenduose. Kalėjimų departamentas, nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme, galėtų organizuoti paskaitas apie nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmus ir jų kompetenciją, tai leistų sumažinti siunčiamų nuteistų asmenų skundų skaičių ne pagal adresatą.
2. Didesnės socialinės garantijos bei geresnės darbo sąlygos motyvuotų įkalinimo įstaigose dirbantį personalą stengtis geriau atlikti savo darbo pareigas bei tuo pačiu pritrauktų daugiau kvalifikuotų darbuotojų darbui laisvės atėmimo vietose.
3. Siūlytina, kad valstybė finansuotų nevyriausybinių organizacijų pateiktas socialines programas, susijusias su nuteistų asmenų teisių užtikrinimu. NVO, gavusi finansavimą, kiekvienais metais stengsis atrodyti kuo konkurencingesnė, stengsis suteikti kuo daugiau socialinių paslaugų. Tokiu būdu būtų sukurtas NVO bendradarbiavimo su įkalinimo įstaigom bei kaliniais mechanizmas. Be to, siūlytina, kad NVO nuteistuosius daugiau konsultuotų teisės klausimais, pavyzdžiui padėtų surašyti skundą, nukreiptą į atitinkamas institucijas, kurios tinkamai išnagrinėtų skundą pagal savo kompetenciją. Taip pat NVO atstovai galėtų būti drausminės komisijos nariais, tai leistų sustiprinti nuteistojo pozicijas bei nuteistasis galėtų gauti teisinę konsultaciją.
4. Siūlytina įdiegti bausmių vykdymo teisėjo specializaciją, kuri leistų efektyviau užtikrinti nuteistųjų teises bei sustiprintų teismų bei įkalinimo įstaigų bendradarbiavimą. Bausmių vykdymo teisėjas priiminėtų

sprendimus dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos, leidimo nuteistiesiems išvykti iš pataisos įstaigos darbo, sveikatos priežiūros klausimais ir pan., taip pat kontroliuotų laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas pataisos įstaigose.

5. Turėtų būti stiprinamas bendradarbiavimas tarp nacionalinių ir tarptautinių teismų, turint tikslą perduoti teisminę praktiką. Tai leistų dauguma bylų išspręsti nacionaliniu lygmeniu.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.
3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas // Valstybės žinios, 1998, Nr.110-3024
4. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 45-1708.
5. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1919.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
7. Viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 77-2975.
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. lapkričio 18 d. Nr. IX-1827 nutarimas „Dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos pavadinimo pakeitimo ir Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003-11-26, Nr. 111-4930.
9. Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas// Valstybės žinios, 1998, Nr. [112-3100](#).
10. Lietuvos Respublikos Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 135 - 5230.
11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatai // Valstybės žinios, 2002, Nr. 70-2886.
12. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2000 m. rugsėjo 1 d. įsakymas Nr. 184 „ Dėl Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 76.
13. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 “Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 76-3498.
14. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 168 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003, Nr. 57-2566.
15. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2005 m. liepos 4 d. direktoriaus įsakymas “Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2005, Nr. 89-3361.

II. Tarptautiniai norminiai teisės aktai

16. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

17. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 11 // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
18. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 14 // Valstybės žinios, 2005, Nr. 74-2679.
19. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą // Valstybės žinios. 1998, Nr. 86-2393.
20. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. R (87) 3 “Dėl Europos kalinimo įstaigų taisyklių”. - http://www.etib.lt/?s=docs_lt&item=30&lang=lt.
21. Europos Tarybos Statutas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-481.
22. Recommendation Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=955747>.
23. Commentary on Recommendation (2006) 2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules.
<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM%282005%29163&Language=lanEnglish&Ver=add&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>
24. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders 1955.
<http://www2.ohchr.org/english/law/treatmentprisoners.htm>
25. The Recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 615 (2003). The institution of ombudsman.
<http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta03/erec1615>
26. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002-08-02, Nr. 77-3288.16.
27. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3289.
28. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis fakultatyvinis protokolas mirties bausmei panaikinti // Valstybės žinios, 2001, Nr. 75-2641.
29. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497.

III. Teismų praktika

30. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Puzinas prieš Lietuvą, Nr. 63767/00.
31. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Karalevičius prieš Lietuvą, Nr. 53254/99.
32. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Savenkovas prieš Lietuvą, Nr. 871/02.

33. Europos Žmogaus Teisių Teismo byla Valašinas prieš Lietuvą, Nr. 44558/98.
34. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2010 m. gegužės 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁸⁵⁸ – 260/2010.
35. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2010 m. Lapkričio 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS¹⁴³ – 631/2010.
36. Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-86-506/2011.

IV. Specialioji literatūra

37. Andriulienė A. ir kt. Žmogaus teisės. Diskriminacijos draudimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje. Mokomoji priemonė. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004.
38. Birmontienė T. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
39. Blaževičius J. ir kt. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
40. Blaževičius J., Usik D., Švedas G. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2004.
41. Baršauskienė V. ir kt. Nevyriausybių organizacijų veikla. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija, 2008
42. Coyle A. A human rights approach to prison management. Handbook for prison staff, 2002.
43. Čiočys A.P. Teisės pagrindai, Mokomoji knyga. – Vilnius: VVAM, 2008.
44. Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa. – Vilnius: Teisės institutas, 2005.
45. Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje. Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004.
46. Gončarko A. Nuteistųjų laisvės atėmimu teisės ir jų įgyvendinimas pagal Lietuvos ir Prancūzijos bausmių vykdymo įstatymus : daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S) – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
47. Gailiūtė D. Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos institucijos// Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
48. Gončarko A. Drausminis procesas Lietuvos, Prancūzijos ir Kanados pataisos įstaigose. Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, Nr. 2 (104).
49. Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Teisės projektų ir tyrimo centras, 2005.

50. Lazarus L. *Contrasting prisoners' rights: a comparative examination of Germany and England*, New York: Oxford University Press, 2004.
51. Paksas A. *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. – Vilnius: LTU, 2000.
52. Pranevičienė B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje. Monografija*.- Vilnius, 2003.
53. Petkuvienė R. *Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu// Jurisprudencija. Mokslo darbai*. 2006, 6 (84).
54. Sakalauskas G. *Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Autorių grupės vadovas A. Čepas*. Vilnius, 2005.
55. Stalioraitis P. *Laisvės atėmimo bausmės reguliavimas tarptautiniuose teisės aktuose. Mokomasis metodinis leidynis* - Vilnius, 1999.
56. Stalioraitis P. *Administracinė veikla pataisos įstaigose. Mykolo Romerio universitetas*, 2006.
57. Švedas G., *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
58. Žiobienė E. *Nacionalinė žmogaus teisių institucija/ Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
59. *Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas, konferencijos medžiaga. Lietuvos žmogaus teisių centras*. – Vilnius, 1997.
60. Капицын В.М. *Права человека и механизмы их защиты*. – Москва, 2003.
61. Селиверстов В.И. *Понятие и содержание правового положения лиц, отбывающих наказание// Уголовно - Исполнительное право. Вопросы и ответы*. Москва, Юриспруденция 2003.
62. Уткин В.А., Зубков А.И. *Международные стандарты обращения с осужденными // Уголовно исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика XX века : учебник для вузов*. Москва : Инфра-М-Норма.1997.

V. Kiti šaltiniai

57. *Atmintinė asmenims ketinantiems kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą*.
<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C4249267-CE82-4621-AAC8974DCD6D6EE3/0/NoticeLIT.pdf>
64. Baltutytė E. *Ombudsmeno rekomendacijos kaip prevencinė žmogaus teisių gynimo priemonė*.
<http://www.lrski.lt/preview.php?n=151&l=LT>
65. Gudauskaitė G. *Teisingumo Strasbūre žmonėms teks laukti ilgai*.
<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&Str=45614>

66. CPT standartai. <http://www.cpt.coe.int/lang/ltu/jk>
67. Commissioner for human rights. Country monitoring.
http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/countryreports_en.asp
68. Council of Europe anti-torture Committee visits Lithuania. Press release.
<http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2010-06-23-eng.htm>
69. European Court Of Human rights. General statistics.
<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics/Statistics/Statistical+information+by+year>
70. Europos žmogaus teisių konvencijos 14 protokolo sąlygoti pokyčiai. Žmogaus teisių infobiuletenis. <http://www.hrmi.lt/advokacija/infobiuletenis/?go=36#n>
71. Krikščioniškasis labdaros fondas „Tėvo namai“.
<http://www.tevonamai.lt/wwwportalas/01apie.htm>
72. Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita Nr. NV - 25.
http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1
73. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių 2004-2009 metų veiklos ataskaitos.
74. Lietuvos Respublikos Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2001-2009 metų veiklos ataskaitos.
<http://www.lygybe.lt/?pageid=7>
75. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamentas <http://www.tm.lt/struktura/kontaktineinfodok/5>
76. Lietuvos kalinių globos draugija. <http://www.kaliniai.lt/index.php>
77. Lygtinai išleistų asmenų priežiūros organizacija. <http://www.liapo.lt>
78. Lietuvos Caritas. <http://www.caritas.lt/index.php?id=2>
79. Nuteistųjų simuliuojamoms ligoms ir galimybėms mėgautis išskirtinėmis sąlygomis ateina galas.
<http://www.tm.lt/naujienos/pranesimasspaudai/1601>
80. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008.
81. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 24 February 2004.

82. Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 14 to 23 February 2000.

83. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje: 2006 apžvalga.
<http://www.hrmi.lt/leidinys/1/>

ANOTACIJA

Karpič B. Žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai Lietuvos įkalinimo įstaigose / Administracinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. Dr. D. Usik.- Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, Teisės fakultetas, 2011.-81 p.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti ir įvertinti nuteistų asmenų teisių užtikrinimo mechanizmai, išskirti probleminiai aspektai, suformuluotos išvados bei pateikti pasiūlymai esamiems mechanizmomis tobulinti. Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu analizuojama bendra žmogaus teisių charakteristika bei jų garantijų ir užtikrinimo mechanizmo samprata ir reikšmė. Antroje darbo dalyje gilinamasi į asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teisių gynybą bei tarptautinius žmogaus teisių apsaugos standartus bausmių vykdymo srityje. Trečiojoje darbo dalyje analizuojamas teisminių ir neteisminių žmogaus teisių užtikrinimo institucijų vaidmuo, dalyvaujant nuteistų asmenų teisių užtikrinime. Ketvirtoje darbo dalyje tiriama kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija tiriamoje pataisos įstaigoje bei pateikiamas, remiantis tyrime dalyvavusių respondentų atsakymais, nuteistųjų teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumo įvertinimas. Pabaigoje pateikiamos išvados bei pasiūlymai.

Pagrindiniai žodžiai: žmogaus teisės, žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai, nuteistieji, įkalinimo įstaigos, tarptautiniai nuteistųjų teisių užtikrinimo standartai, teisinės ir neteisminės institucijos.

ANNOTATION

Karpič B. Human rights protection mechanisms in Lithuania's penal system / Master's Thesis in Administrative law. Supervisor Assoc. Prof. Dr. D. Usik.- Vilnius: Faculty of Law, Mykolas Romeris University, 2011.-81 p.

The master thesis presents thorough analysis of prisoners' rights protection mechanisms, emphasizes the problematic aspects concerning the protection of prisoners' rights and formulates the conclusions and gives the recommendations for the improvement of the mechanisms. The first part of master's thesis analyzes the general characteristics of human rights and the importance of their protection mechanisms. The second part deals with the protection of the rights of the convicted persons and the international standards which are applied in the penal system. The third part of master's thesis describes the role of judicial and non-judicial institutions defending prisoners' rights. There is an investigation in the fourth part of the master's thesis, which has the aim to find out the main problems concerning prisoners' rights protection and evaluate the efficiency of each mechanism which takes part in the protection of the rights of the convicted persons. At the end there are given the conclusions and the recommendations.

Key words: human rights, human rights protection mechanisms, prisoners, correctional institutions, international prisoners' rights protection standards, judicial and non-judicial institutions.

SANTRAUKA

Pagrindiniai žodžiai: žmogaus teisės, žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai, nuteistieji, įkalinimo įstaigos, tarptautiniai nuteistųjų teisių užtikrinimo standartai, teisinės ir neteisminės institucijos.

Magistro baigiamajame darbe tema „**Žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai Lietuvos įkalinimo įstaigose**“ nagrinėjama nuteistųjų laisvės atėmimo bausme teisių apsauga. Tema yra aktuali tuo, kad mechanizmai, užtikrinantys žmogaus teises, viename ar kitame kontekste buvo nagrinėjami įvairiuose moksliniuose darbuose, tačiau kaip jie veikia užtikrinant asmenų, laikomų įkalinimo įstaigose, teises iki šiol nebuvo pakankamai nuodugniai nagrinėta. Tyrimo **objektas** yra valstybinių ir tarptautinių institucijų, įstaigų, pareigūnų bei nevyriausybinių organizacijų veiklos efektyvumas užtikrinant nuteistųjų teises. **Tyrimo tikslas** nustatyti teisinio reguliavimo problemas bei atskleisti praktinio realizavimo trūkumus užtikrinant nuteistų asmenų teises. Siekiant šio tikslo buvo išskelti tokie **tyrimo uždaviniai:** Atskleisti žmogaus teisių bei jų garantijų sampratą. Aptarti nuteistųjų teisinės padėties reglamentavimo ypatumus. Ištirti nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintus žmogaus teisių apsaugos mechanizmo normas ir standartus bei jų tobulinimo galimybes Lietuvos pataisos sistemoje. Aptarti nacionalinių ir tarptautinių institucijų veiklos efektyvumą užtikrinant nuteistųjų teises bei pateikti išvadas ir rekomendacijas dėl nuteistųjų teisių užtikrinimo gerinimo. Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir tikslą, magistro darbe ypatingas dėmesys skiriamas nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių įvairių institucijų, įstaigų bei tarnybų, kurios dalyvauja nuteistųjų teisių užtikrinime, veiklą, taip pat jų veiklos ataskaitų bei kitos informacijos, pateiktos internetiniuose šaltiniuose analizei. Anketinės apklausos metodu buvo apklausti asmenys, nuteisti laisvės atėmimo bausme bei pataisos įstaigos darbuotojai, tiesiogiai dirbantys su kaliniais, turint tikslą išsiaiškinti kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija pataisos įstaigose bei įvertinti jų teisių užtikrinimo mechanizmų veiklos efektyvumą. Darbo metu iškelta hipotezė „Šiuo metu egzistuojanti žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvos įkalinimo įstaigose mechanizmų sistema nėra pakankamai efektyvi ir veiksminga, todėl reikalauja tobulinimo“, pasitvirtino iš dalies. Autorė daro šias išvadas: nuteistiesiems, laisvės atėmimo bausme, trūksta informacijos ir žinių apie savo teises bei jų gynybos galimybes. Pataisos įstaigos, teisinės institucijos bei nevyriausybines organizacijas yra tie mechanizmai, kurie nėra pakankamai efektyvūs, todėl reikalauja tobulinimo.

Remiantis atlikta žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų Lietuvos įkalinimo įstaigose sistemos analize, darbo pabaigoje pateiktos išvados bei pasiūlymai šiems mechanizms tobulinti.

SUMMARY

Key words: human rights, human rights protection mechanisms, prisoners, correctional institutions, international prisoners' rights protection standards, judicial and non-judicial institutions.

The master's final „**Human rights protection mechanisms in Lithuania's penal system**“ thesis reveals the existing system of prisoners' rights protection in Lithuania. Topic of the master's final thesis is relevant, because aspects of prisoners' rights protection mechanisms have not yet been scrutinized in sufficient detail in Lithuania. **The object** of the final thesis is the role and the effectiveness of the national and international institutions', agencies', officers', non - governmental organizations' ensuring prisoners' rights. **The aim** of the master's final thesis is to identify the main problems concerning the protection of the rights of convicted persons. For the attainment of the purpose there were set the following **tasks**: to analyze the general characteristics of human rights and the importance of their protection mechanisms. To discuss the legal status of the convicts. To examine prisoners' rights protection rules and standards which are foreseen both in the national and international legal acts. Research and evaluate the role and the activity of prisoners' rights protection mechanisms and give the recommendation of the improvement of the system. Considering the object and the aim of the research of the master's thesis there were analyzed international and national legal acts regulating the activity of the prisoners' rights protection mechanisms. Besides, there was evaluated the activity of institutions and organizations in this field on the ground of different information sources – scientific literature, research reports, information given on Internet pages and etc. By means of questionnaire there were questioned the convicted persons and the staff of the correctional house. The fulfilled research showed that the master's thesis hypothesis has proved partly. The author has come to the following conclusions: prisoners have not got enough information about their rights and possibility to defend them. Correctional institutions, non-governmental organizations and judicial institutions are those prisoners' rights protection mechanisms which are not effective enough and should be improved.

On the ground of the analysis of the mechanisms of human rights protection mechanisms of the convicted persons at the end of the master's thesis there are given conclusions and recommendations for the improvement of the mechanisms.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Mielas respondente,

Mykolo Romerio universiteto teisės krypties magistrantūroje atliekamas tyrimas “Žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai Lietuvos įkalinimo įstaigose”. Tyrimas skirtas išsiaiškinti, kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija pataisos įstaigose bei įvertinti žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvaujančių nuteistų asmenų teisių užtikrinime, veiklos efektyvumą ir pasiūlyti būdus esamai situacijai gerinti. Anketa yra anoniminė, bus pateikti tik apibendrinti duomenys. Pasirinkite Jums tinkamą atsakymą, o kur jo nėra, įrašykite savo variantą.

Jūsų amžius _____ ; Grupė: a) lengva ; b) paprasta; c) drausmės.

1. Jūsų manymu, ar nuteistųjų teisės įkalinimo įstaigose pažeidžiamos, ar ne?

a) Nuolat pažeidžiamos b) Kartais pažeidžiamos c) Pažeidimų visiškai nėra d) Neturiu nuomonės

2. Ar nuteistieji asmenys turi pakankamai informacijos apie nuteistųjų teises ir galimybes jas ginti?

a) Taip b) Ne c) Neturiu nuomonės

3. Kaip Jūs manote, ar pakankamai dėmesio skiriama nuteistųjų teisių apsaugai ?

a) Pakankamai b) Nepakankamai c) Visiškai neskiriama d) Neturiu nuomonės

4. Ar žinote kokios institucijos užtikrina pažeistų nuteistųjų teisių gynybą įkalinimo įstaigose?

a) Taip (*išvardinkite*)

---

b) Ne

c) Sunku atsakyti

5. Jeigu Jūsų teisės buvo pažeistos kur Jūs kreipėtės pirmiausiai?

a) Į pataisos įstaigos direktorių b) Į LR Seimo kontrolierių c) Į advokatą d) Į Kalėjimų departamentą
e) Niekur nesikreipiau

Jeigu atsakydami į 5 klausimą pasirinkote e variantą, prašom atsakyti į 6 klausimą, o jeigu pasirinkote a, b, c arba d atsakymo variantus tęskite nuo 7 klausimo

6. Kodėl nesikreipėte dėl savo pažeistų teisių gynybos?

- a) Nežinau kur kreiptis
- b) Vis tiek niekas nepadės
- c) Bijau pataisos įstaigos administracijos veikslių dėl pateikto skundo
- d) Kita (atsakymą įrašyti) -

---

7. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į pataisos įstaigos direktorių dėl pažeistų teisių gynybos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

8. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Kalėjimų departamentą dėl pažeistų teisių gynybos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

9. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Apygardos administracinį teismą dėl pažeistų teisių gynybos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

10. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Seimo kontrolierių dėl pažeistų teisių gynybos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

11. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Lygių galimybių kontrolierių dėl pažeistų teisių gynybos yra ?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

12. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Prokuratūrą dėl pažeistų teisių gynybos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

13. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Teisingumo ministeriją dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

14. Kaip Jūs manote, Jūsų teisė kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

15. Kaip Jūs vertinate nuteistųjų kreipimosi į atitinkamas institucijas dėl pažeistų teisių gynbos tvarką?

- a) Labai sudėtinga b) Sudėtinga c) Vidutiniška d) Paprasta e) Labai paprasta f) Neturiu nuomonės

Jeigu atsakydami į 15 klausimą pasirinkote a, b arba c variantus, prašom atsakyti į 16 klausimą, o jeigu pasirinkote d, e arba f atsakymo variantus tęskite nuo 17 klausimo

16. Nurodykite, ką, Jūsų nuomone, reikėtų pakeisti

---

17. Jūsų nuomone, ar nevyriausybinės organizacijos pakankamai dalyvauja nuteistųjų teisių gynbos srityje?

- a) Pakankamai b) Nepakankamai c) Visiškai nedalyvauja

18. Jūsų nuomone, ar reikėtų įsteigti bausmių vykdymo teisėjo specializaciją Lietuvoje? (Bausmių vykdymo teisėjas būtų įpareigotas rūpintis nuteistaisiais pataisos įstaigos viduje ir už jos ribų. Jis spręstų lygtinio paleidimo klausimus, kontroliuotų laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas pataisos įstaigose, priiminėtų sprendimus dėl leidimo nuteistiesiems išvykti iš pataisos įstaigos darbo, sveikatos priežiūros klausimais ir pan.)

- a) Taip b) Ne c) Neturiu nuomonės

Dėkojame už sugaištą laiką

2 PRIEDAS

Mielas respondente,

Mykolo Romerio universiteto teisės krypties magistrantūroje atliekamas tyrimas “Žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmai Lietuvos įkalinimo įstaigose”. Tyrimas skirtas išsiaiškinti, kokia yra dabartinė nuteistųjų teisių apsaugos situacija patalais įstaigose bei įvertinti žmogaus teisių užtikrinimo mechanizmų, dalyvaujančių nuteistų asmenų teisių užtikrinime, veiklos efektyvumą ir pasiūlyti būdus esamai situacijai gerinti. Anketa yra anoniminė, bus pateikti tik apibendrinti duomenys. Pasirinkite Jums tinkamą atsakymą, o kur jo nėra, įrašykite savo variantą.

Užimamos pareigos _____

Darbo stažas _____

1. Kaip Jūs manote, ar pakankamai dėmesio skiriama nuteistųjų teisių apsaugai ?

- a) Pakankamai b) Nepakankamai c) Visiškai neskiriama d) Neturiu nuomonės

2. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į patalais įstaigos direktorių dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

3. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į Kalėjimų departamentą dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

4. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į Apygardos administracinę teismą dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

5. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į Seimo kontrolierių dėl pažeistų teisių gynbos yra?

- a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

6. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į *Lygių galimybių kontrolierių* dėl pažeistų teisių gynbos yra?

a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

7. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į *Teisingumo ministeriją* dėl pažeistų teisių gynbos yra?

a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

8. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į *Prokuratūrą* dėl pažeistų teisių gynbos yra?

a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

9. Kaip Jūs manote, nuteistųjų teisė kreiptis į *Europos Žmogaus Teisių Teismą* dėl pažeistų teisių gynbos yra?

a) labai efektyvi b) efektyvi c) vidutiniška d) neefektyvi e) visiškai neefektyvi

10. Jūsų nuomone, ar reikėtų įsteigti *bausmių vykdymo teisėjo specializaciją Lietuvoje?* (*Bausmių vykdymo teisėjas būtų įpareigotas rūpintis nuteistaisiais pataisos įstaigos viduje ir už jos ribų. Jis spręstų lygtinio paleidimo klausimus, kontroliuotų laisvės atėmimo bausmės atlikimo sąlygas pataisos įstaigose, priiminėtų sprendimus dėl leidimo nuteistiesiems išvykti iš pataisos įstaigos darbo, sveikatos priežiūros klausimais ir pan.*)

a) Taip b) Ne c) Neturiu nuomonės

11. Išvardykite pagrindinius, Jūsų nuomone, trūkumus, susijusius su nuteistųjų teisių užtikrinimu pataisos įstaigoje:

Dėkojame už sugaištą laiką